

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

01135, м. Київ, проспект Перемоги, 10, тел. (044) 486-24-42, факс (044) 236-10-49, ministry@mon.gov.ua

Від 01.06.12 № 1/9-426

Міністерство освіти і науки
Автономної Республіки Крим,
управління освіти і науки
обласних, Київської
і Севастопольської міських
державних адміністрацій
Інститути післядипломної
педагогічної освіти

Щодо інструктивно-методичних
рекомендацій із базових дисциплін

Міністерство освіти і науки надсилає для практичного використання інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах предметів інваріантної складової навчального плану у 2012/2013 навчальному році.

Просимо довести їх до відома керівників загальноосвітніх навчальних закладів та вчителів.

Заступник Міністра

Б.М. Жебровський

Початкова школа

У початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від типу, підпорядкування і форми власності **2012/13** навчальний рік розпочинається 1 вересня Днем знань і закінчується, включно з проведенням навчальних екскурсій та річного оцінювання, 30 травня.

Перший урок у початкових класах проводиться за **обраною** загальноосвітнім навчальним закладом/методичним об'єднанням на власний розсуд **темою** з урахуванням можливостей навчального закладу, вікових та індивідуальних особливостей учнів кожного класу.

Перший семестр **2012/13** навчального року триває з 1 вересня по 28 грудня включно. Навчальні заняття в другому семестрі розпочинаються 14 січня, а закінчуються 24 травня.

Впродовж навчального року для учнів 1—4-х класів проводяться канікули загальним обсягом не менше 30 днів, орієнтовно: осінні — з 27 жовтня по 4 листопада; зимові — з 29 грудня по 13 січня; весняні — з 23 по 31 березня.

З урахуванням особливостей місцевості, кліматичних умов, за погодженням з місцевими органами управління освітою, допускається зміна структури навчального року, графіка учнівських канікул, зокрема впровадження для учнів 1-х класів додаткових весняних тижневих канікул, організація та проведення навчальних екскурсій.

Закінчується навчальний рік проведенням у четвертих класах державної підсумкової атестації у формі підсумкових контрольних робіт.

Час проведення та тривалість навчальних екскурсій як обов'язкової складової навчально-виховного процесу встановлюється відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України про організацію навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Зміст і форма проведення навчальних екскурсій для учнів початкових класів визначені листом Міністерства освіти і науки України від 06.02.2008 № 1/9-61.

Оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів у **2012/13** навчальному році здійснюється відповідно до наказу МОНмолодьспорту України від 30.08.2011 № 996 «Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з предметів інваріантної складової навчального плану» (додатки 1—12).

Акцентуємо увагу на тому, що навчальні досягнення учнів перших класів загальноосвітніх навчальних закладів з усіх навчальних предметів не оцінюються в балах, а підлягають словесному оцінюванню.

Разом з тим, повідомляємо, що в наступному навчальному році навчальні досягнення учнів 1—4-х класів з предметів освітніх галузей «Здоров'я і фізична культура» («Основи здоров'я», «Фізична культура») та «Мистецтво» («Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Мистецтво») мають оцінюватись вербально.

Відповідно до Інструкції про переведення та випуск учнів навчальних закладів системи загальної середньої освіти усіх типів та форм власності (наказ МОН України від 14.04.2008 № 319, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 6 травня 2008 року за №383/15074) наприкінці навчального року на кожного учня 1-го класу учитель складає характеристику, яка заноситься до особової справи учня (п. 5.2 Інструкції). У ній зазначається рівень розвитку учня та результати оволодіння ним усіма компонентами навчальної діяльності.

Усі учні 1—4-х класів, незалежно від результатів річного оцінювання, переводяться до наступного класу. Учні, які через поважні причини (хвороба, сімейні обставини) за результатами річного оцінювання мають початковий рівень навчальних досягнень, можуть бути, **як виняток**, залишені для повторного навчання у класі за рішенням педагогічної ради та за згодою батьків або осіб, які їх замінюють.

З 1 вересня 2012 року розпочинається впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти».

Оскільки період навчання дитини в початковій школі є початком особливої навчальної діяльності, яка вимагає від дитини не лише значного розумового напруження, а й більшої фізичної витривалості, вольових зусиль, новий зміст Державного стандарту укладений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст загальної початкової освіти, спрямовує навчально-виховний процес на формування і розвиток духовно-моральних та інтелектуальних цінностей молодших школярів.

Державний стандарт сформовано на засадах особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту.

Згідно зі стандартом освітній процес у початковій школі спрямовується на досягнення результатів навчання учнів початкових класів — сформованих ключових і предметних компетентностей.

Набуття загальнонавчальних та цільових компетентностей діяльності є фундаментом наступного успішного навчання школяра в основній школі.

В основу систематизації матеріалів нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти покладено освітні галузі «Мови і літератури», «Математика», «Природознавство», «Суспільствознавство», «Мистецтво», «Технології», «Основи здоров'я і фізична культура».

Звертаємо увагу на те, що у **2012/13 навчальному році новий зміст освіти запроваджується лише у 1-х класах загальноосвітніх навчальних закладів**.

У початковий період навчання дитини у першому класі важливе значення має **успішність адаптаційного періоду**.

Створення сприятливого середовища для адаптації дитини до систематичного шкільного навчання забезпечуватиме їй подальший розвиток, успішне навчання та виховання. Вимоги щодо забезпечення належних умов для

навчання і виховання учнів, зокрема 1-х класів, у загальноосвітніх навчальних закладах встановлено Державними санітарними правилами і нормами влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008-01).

Для учнів 1-го класу особлива увага має приділятися:

- організації гарячого харчування;
- облаштуванню кімнат для відпочинку (сну);
- облаштуванню приміщень для організації рухливих ігор, щонайменше одного на паралель класів;
- обладнанню відокремлених туалетів (убиралень);
- обладнанню відокремлених гардеробів з обов'язковим виділенням секцій для кожного класу тощо (лист МОН України від 10.12.04 № 1/9-633).

Особливу увагу вчитель має приділяти збереженню та зміцненню фізичного здоров'я учнів, їх моральному та громадянському вихованню. Із цією метою важливо організувати активну співпрацю вчителя з батьками або особами, які їх замінюють, з медичними працівниками загальноосвітнього навчального закладу, шкільним психологом, учителями-предметниками, вихователем групи продовженого дня. Результатами такої співпраці є:

- краще вивчення індивідуальних можливостей та стану здоров'я кожного першокласника;
- здійснення особистісно орієнтованого навчання та виховання;
- впровадження здоров'язберігаючих технологій навчально-виховного процесу;
- спільна підготовка і проведення батьківських зборів;
- бесіди з батьками на психолого-педагогічну тематику тощо.

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» навчально-виховний процес у 1-х класах здійснюється за груповою (класно-урочною) та індивідуальною формами навчання.

Створення сприятливих умов для безболісної адаптації дітей до систематичного шкільного навчання, зняття статичного напруження першокласників за одночасного виконання навчальних програм з усіх предметів забезпечується при складанні розкладу уроків. Необхідно дотримуватись оптимального співвідношення навчального навантаження протягом дня, тижня з урахуванням психофізіологічних та фізичних можливостей першокласників.

Доцільно чергувати протягом дня навчальні предмети природничо-математичного і гуманітарного циклів з уроками фізичної культури, курсу «Основи здоров'я», музичного та образотворчого мистецтв, трудового навчання.

Навчальні предмети, що вимагають значного розумового напруження — мови, математику, — доцільно ставити у розкладі другими і третіми уроками. Навчальні предмети, пов'язані з активною руховою діяльністю, а також предмети «Основи здоров'я», «Природознавство», музичне мистецтво, образотворче мистецтво, трудове навчання можна проводити на третьому-четвертому уроках.

А от заняття з навчального предмета «Фізична культура» у першому класі варто проводити лише на заключних уроках.

Четвер рекомендується планувати у розкладі як розвантажувальний день. У цей день можна проводити уроки з предметів оздоровчо-фізкультурного та мистецького спрямування.

З метою уникнення перевантаження впродовж вересня — жовтня на четвертих уроках доцільно використовувати, нестандартні форми організації навчального процесу. Протягом цього часу учитель може планувати проведення окремих навчальних занять у формі уроків-екскурсій, уроків-імпровізацій, уроків-ігор, уроків-театралізацій тощо.

Так, протягом цих 8 тижнів можна щоденно проводити по одному нестандартному уроку (загалом 40 годин навчального навантаження) за рахунок 24 уроків фізичної культури і 16 уроків з інших предметів. Наприклад, можна провести в цей період заключними уроками 5-6 уроків-ігор, уроків-театралізацій та уроків-екскурсій з предмета «Основи здоров'я», 2-3 екскурсії з предмета «Природознавство», 4-5 уроків-ігор та уроків-екскурсій з математики, 1-2 екскурсії з образотворчого мистецтва, 2-3 екскурсії з трудового навчання, 2-3 уроки-театралізації з музики.

У класному журналі доцільно вказувати форму проведення уроків, якщо вони проводяться не в класно-урочній формі.

В адаптаційний період навчання першокласників виявляється специфіка організації уроків з окремих предметів.

Уроки **фізичної культури** протягом перших двох місяців (24 год, по 3 уроки на тиждень) спрямовані в першу чергу на розвиток і удосконалення рухів дітей і, за можливості, проводяться на свіжому повітрі.

Уроки з **курсу «Основи здоров'я»** рекомендується проводити, активно поєднуючи навчально-пізнавальну і оздоровчо-рухову діяльність першокласників. Ігри та ігрові ситуації мають бути невід'ємною частиною як уроків з фізичної культури, так і уроків з основ здоров'я.

Початковий період адаптації на уроках **математики** збігається з проведенням підготовчої роботи до сприйняття понять «число», «величина», дій із числами та ін. (дочисловий період). У цей період діти вчаться цілеспрямовано спостерігати за предметами і групами предметів у ході їх порівняння, розміщення у просторі, класифікації за ознаками (форма, розмір, колір), отримуючи при цьому кількісні й просторові уявлення. Відбувається розширення математичного кругозору і досвіду дітей, формуються їхні комунікативні уміння. Особлива увага приділяється розвитку математичного мовлення дітей, формуванню їхніх особистісних якостей.

Подальша робота з ознайомлення дітей із числами та діями з ними організовується з обов'язковим використанням предметної наочності в ході проведення дидактичних ігор, практичних робіт, екскурсій тощо.

Залежно від характеру завдань на уроці діти можуть вставати з-за парт, підходити до столу вчителя, до книжкових полиць, до полиць із наочністю, іграшками та ін.

Значне місце на уроках математики слід відводити дидактичним іграм, дозволяючи дітям час від часу рухатися, забезпечуючи зміну видів діяльності.

Для розвитку у першокласників просторових уявлень корисно використовувати різноманітні дидактичні матеріали: будівельні набори, конструктори тощо.

Навчання має відбуватися не лише у класі, а й у добре обладнаній ігровій кімнаті, на уроках-іграх, поза межами класу, школи. Щотижня один урок математики доцільно проводити на повітрі.

Так, під час вивчення ознак предметів (порівняння предметів за кольором, розміром, формою) доцільним буде проведення екскурсій по школі, шкільному подвір'ю, на спортивний майданчик із введенням тематичних ігор, екскурсії у кабінет математики. Екскурсії в парк, вулицями міста, на пришкільну ділянку, рухливі ігри з різними завданнями допоможуть першокласникам у засвоєнні просторових уявлень, взаємного розміщення предметів. Під час вивчення матеріалу з порівняння груп предметів за їх кількістю, а також із лічби предметів доцільними будуть екскурсії в парк, у магазин.

Адаптаційний період припадає на час зі сприятливими погодними умовами для проведення екскурсій та цільових прогулянок, у ході яких відбувається безпосереднє ознайомлення дітей з навколишнім світом **на уроках природознавства**. Тим самим забезпечується накопичення чуттєвого досвіду, реальних яскравих вражень, важливих для успішного пізнання навколишнього світу, зокрема соціального оточення дитини. Доцільно екскурсії й тематичні прогулянки цілеспрямовано проводити у системі уроків ознайомлення дітей з навколишнім світом.

У зв'язку з тим, що основою вивчення дітьми **музичного мистецтва** є найпростіші музичні жанри — пісня, танець, марш, їх інтонаційно-образні особливості, навчальну діяльність першокласників на уроках музики можна поєднати з яскраво вираженими ігровими елементами (пластичне інтонування, музично-ритмічні рухи, вільне диригування, гра на простих музичних інструментах, інсценування та розігрування окремих музичних творів, пісень тощо). Це допоможе вчителю зробити уроки музики захопливими, цікавими, насиченими різноманітними формами діяльності, допоможе запобігти руховій пасивності та перевантаженню дітей.

У період адаптації першокласників до систематичного шкільного навчання **уроки образотворчого мистецтва** відіграють особливу роль. Художня діяльність супроводжує всю життєдіяльність дитини. Дитина не так створює малюнок, як передає свій стан. Її художня діяльність передбачає творче співробітництво, довірливість стосунків між учителем і учнем. Тому сама атмосфера і цілі художніх занять передбачають окремі ігрові форми спілкування.

Художні заняття у цей період можуть мати різні форми, як-от: прогулянки та екскурсії в парк чи в ліс із метою розвитку навичок сприймання, естетичного милування і спостережливості, а також збирання природних матеріалів для наступних уроків з образотворчого мистецтва; екскурсії в майстерню народних умільців рідного краю, в художньо-краєзнавчий музей чи в музей народного декоративно-прикладного мистецтва; ігри.

Основне спрямування роботи на перших уроках **трудового навчання** передбачає розширення сенсорного досвіду дітей, розвиток моторики рук, координацію рухів, формування пізнавальних процесів (сприймання, уваги,

пам'яті, мислення та ін.), формування початкових прийомів роботи з ручними інструментами тощо.

Частина уроків трудового навчання пропонується проводити у формі екскурсій та ігор. Екскурсію можна поєднати іграми-змаганнями на розвиток окоміру, почуття кольору, форми. В уроки на свіжому повітрі слід ввести ігри та конкурси, пов'язані зі збиранням природного матеріалу. Можна провести уроки-конкурси чи театралізовані уроки з використанням виготовлених матеріалів.

Згідно з вимогами Державних санітарних правил і норм улаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008–01) на п'ятнадцятій хвилині кожного уроку має проводитись фізкультхвилинка, що складається з динамічних, дихальних вправ, вправ для збереження зору, пальчикової гімнастики тощо.

Учитель повинен весь час стимулювати учнів дотримуватись правильної постави під час виконання письмових робіт за партою.

Прийоми та методи роботи з дітьми мають забезпечувати різноманітну активну практичну діяльність кожного учня. Ігрові форми діяльності мають бути домінуючими під час навчання у 1-му класі.

Домашні завдання учням першого класу не задаються.

Навчальні досягнення учнів першого класу оцінюються вербально.

Під впливом різноманітних чинників шкільного життя позитивні уявлення про себе, сформовані у дитини в дошкільному віці, у першому класі піддаються серйозним випробуванням. Навчання пов'язане не лише з успіхами, а часто з помилками, невдачами. Першокласник прагне утвердити себе в новій ролі, шукає опори у ставленні до себе вчителів, бажаючи, щоб дорослі помічали його позитивні якості. Тому оцінка здатна викликати в учня цілу гаму гострих переживань. Радість і задоволення досягненнями в навчанні створюють позитивний емоційний фон стосунків з учителем та однокласниками, покращують рівень засвоєння знань. Почуття гіркоти, невдоволення невдачами можуть спричинити зниження самооцінки, зневіру, конфлікт з оточенням.

Важливо створювати на уроках такі умови, коли невдоволеність від невдачі спонукала б дитину шукати кращі способи навчальної діяльності. Педагогічна оцінка має бути тактовною; не акцентованою на невдачах дитини, а здатною створювати сприятливий емоційний фон для подолання труднощів. Важливо навчити учня сприймати оцінку як показник рівня знань і вмінь, а також розуміти, що оцінюються його конкретні дії, а не він сам.

Важливе завдання виховання першокласників — цілеспрямоване формування позитивної самооцінки. За сприятливих умов навчання і виховання у дітей починає формуватися правильна самооцінка, яка стосується їхніх особистісних якостей, досягнень і можливостей. Створюючи такі умови, слід урахувати індивідуальні особливості кожного учня, насамперед виділяючи ознаки, які свідчать про тенденції формування у них самооцінки.

Для дітей із заниженою самооцінкою, сором'язливих, пасивних дуже важливими і значимими є оцінки, які дає учитель. Похвала, заохочення допомагають зняти негативний вплив невпевненості в собі, тоді як осуд посилює його. Таким дітям важливо дати можливість реально досягати гарних

результатів у роботі, а потім допомогти правильно їх оцінити і в коректній формі привернути увагу однокласників.

Діти з виявленою завищеною самооцінкою зазвичай схильні до демонстративності та домінування. Щодо них доречною є тактика стриманості, що виражається у незначних знаках уваги. Якщо немає можливості уникнути зауваження, то його слід висловити діловим тоном, не показуючи якихось емоцій.

Важливо помітити той момент, коли дитина в основному виправила свою помилку, щоб поставити її в однакові умови з іншими учнями.

У будь-якому випадку не слід протиставляти дітей одне одному. Можна порівнювати лише певні досягнення учня. Стимулюючим буде порівняння роботи (відповіді, поведінки тощо) з тим, як працювала дитина раніше, проте не вдаватися до порівняння успіхів чи невдач окремих учнів.

Водночас доцільно вчити дітей здійснювати не лише самооцінювання, а й взаємооцінювання, колективне оцінювання. Це активізує навчальну роботу, допомагає формуванню в школяра зацікавленого ставлення до критики, висловленої на його адресу, зміцнює відчуття своєї значимості в колективі, сприяє усвідомленню турботи про нього товаришів.

Вміло користуючись у роботі з першокласниками педагогічною оцінкою, вчитель закладає основи для формування в них умінь об'єктивно оцінювати хід і результати своєї діяльності, стимулює розвиток навчальних мотивів, створює атмосферу доброзичливих взаємин у класі, що необхідно для підтримування в учнів почуття власної гідності, доброти і чуйності, бажання працювати разом з однокласниками.

У класному журналі та в зошитах оцінки в балах або в рівнях не виставляються. Недоцільним є використання будь-яких умовних позначень для оцінювання навчальних досягнень учнів 1-го класу, оскільки вони з часом асоціюються у дитини з відповідним балом за встановленими критеріями оцінювання. Не оцінюються темп роботи учня, його особистісні якості та індивідуальні психічні процеси, зокрема пам'ять, увага, сприймання тощо.

Робочі навчальні плани для **1-х класів** загальноосвітніх навчальних закладів розробляються на основі **Типових навчальних планів початкової школи, затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.06.2011 № 572**. Відповідно до мови навчання у системі початкової загальної освіти зазначеним документом передбачено окремі варіанти Типових навчальних планів:

- для початкової школи з українською мовою навчання;
- для початкової школи з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національної меншини;
- для початкової школи з навчанням російською, іншою мовою національної меншини;
- для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання та з поглибленим вивченням іноземних мов;
- для спеціалізованої початкової школи з вивченням російської чи іншої мови національної меншини та з поглибленим вивченням іноземних мов;

- для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання і поглибленим вивченням предметів музичного профілю;
- для спеціалізованої початкової школи з українською мовою навчання і поглибленим вивченням предметів художнього профілю.

Повноцінність початкової загальної освіти забезпечується реалізацією як інваріантної, так і варіативної складової, що в обов'язковому порядку фінансуються з відповідних бюджетів.

Освітня галузь Мови і літератури» з урахуванням вікових особливостей учнів у Типових навчальних планах реалізується через навчальні предмети «Українська мова», «Літературне читання», «Російська, інша мова національної меншини (мова і читання)», «Іноземна мова».

У перших класах зазначена галузь реалізується через навчальні предмети «Українська мова (навчання грамоти: мова і читання)», «Російська, інша мова національної меншини (навчання грамоти: мова і читання)», «Українська мова у школах з навчанням російською чи іншою мовою національної меншини», «Іноземна мова».

Освітні галузі «Математика», «Природознавство» реалізуються через однойменні навчальні предмети, відповідно — «Математика», «Природознавство».

Освітня галузь «Суспільствознавство» реалізується навчальним предметом «Я у світі», проте у першому класі зазначений предмет не вивчається. Його викладання розпочнеться у 3-х класах з 2014/15 навчального року.

Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура» реалізується через навчальні предмети «Основи здоров'я» та «Фізична культура». Формування навичок здорового способу життя та безпечної поведінки здійснюється в рамках курсу «Основи здоров'я» та інтегрується частково у змісті всіх предметів інваріантної та варіативної складових типових навчальних планів.

Освітня галузь «Технології» реалізується через предмети «Трудове навчання» та «Сходінки до інформатики». У перших класах загальноосвітніх навчальних закладів реалізація зазначеної галузі здійснюється через предмет «Трудове навчання».

Освітня галузь «Мистецтво» реалізується через навчальні предмети «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво». Зазначимо, що загальноосвітній навчальний заклад може обирати окремі курси музичного та образотворчого мистецтва або інтегрований курс «Мистецтво».

Типові навчальні плани містять інваріантну складову, сформовану на державному рівні, обов'язкову для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форм власності, та варіативну, в якій передбачено додаткові години на вивчення предметів інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття, консультації.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, у спеціалізованих школах (класах) дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, встановлених санітарно-гігієнічними

нормами «Державних санітарних правил і норм улаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу» (ДСанПіН 5.2.008-01).

При визначенні гранично допустимого навантаження учнів ураховані санітарно-гігієнічні норми та нормативна тривалість уроків у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Організація навчання **в перших класах** у 2012/13 навчальному році здійснюється за новими навчальними програмами інваріантної складової, розробленими на виконання Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011, та затвердженими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (наказ МОНмолодьспорту України від 12.09.2011 «Про навчальні програми для 1—4 класів загальноосвітніх навчальних закладів»).

Навчальні програми для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів розміщені на сайті МОНмолодьспорту України: www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти: www.iitzo.gov.ua.

Разом з тим, інформуємо, що у видавництві «Видавничий дім «Освіта» вийшли друком збірники навчальних програм:

Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1—4 класи. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011;

Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1—4 классы. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012;

Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 1—4 класи. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011.

У навчальних програмах для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів визначено зміст цього рівня освіти, який ґрунтується на загальнолюдських і національних цінностях та принципах науковості, доступності й перспективності, світського характеру освіти, полікультурності, взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку особистості дитини.

Навчальні програми побудовано на засадах особистісно орієнтованої освіти, системного і компетентнісного підходів, що зумовлює відповідний відбір змісту і чітке визначення результативної складової його засвоєння.

Відповідно до вимог Державного стандарту структура змісту початкової освіти охоплює різні рівні знання про: навколишній світ (факти, уявлення, описи, поняття, явища, події, закономірності); способи пізнавальної і практичної діяльності (правила, вказівки, алгоритми дій, плани); людину, природу, суспільство; способи навчальної діяльності (уміння і навички); досвід творчої діяльності; цінності.

У навчальних програмах з кожного предмета визначено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, що враховують зміст і структуру предметних компетентностей (учень розпізнає, знає, розуміє, застосовує, виявляє ставлення, оцінює тощо).

Освітніми результатами цього етапу навчання у школі є повноцінні читацькі, мовленнєві, обчислювальні вміння і навички, узагальнені знання про реальний світ у його зв'язках і залежностях, розвинені сенсорні уміння, мислення, уява, пам'ять, здатність до творчого самовираження, особистісно-ціннісного ставлення до праці, мистецтва, здоров'я, уміння виконувати творчі завдання.

Водночас із предметною підготовкою за роки початкової освіти діти мають оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їхній особистісний, соціальний та інтелектуальний розвиток.

Ключові компетентності (вміння вчитися, загальнокультурна, здоров'язбережувальна, громадянська, соціальна, інформаційно-комунікативна) формуються на міжпредметній основі. Вони є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетентностей і компетенцій.

У початкових класах навчальна діяльність уперше стає об'єктом спеціального формування, тому ключова компетентність **уміння вчитися** набуває найважливішого значення. Основою цієї компетентності у початкових класах є оволодіння учнями початкових класів загальнонавчальними вміннями і навичками (навчально-організаційними, загальнопізнавальними, контрольно-оцінними), що значною мірою визначатиме успішність їхньої навчальної діяльності.

Формування у першокласників загальнонавчальних умінь і навичок у процесі навчання є пріоритетним завданням початкової загальної освіти, оскільки саме вони визначатимуть успіх подальшого навчання дитини у школі.

Відповідно до вимог навчальних програм для 1—4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів прийоми та методи роботи з дітьми мають бути спрямованими на формування:

- навчально-організаційних умінь і навичок (уміння добирати обладнання для проведення уроку, розкласти його в необхідному порядку; включатися в роботу відразу після вказівки вчителя; дотримуватись єдиних вимог до оформлення письмових робіт; розрізняти основні елементи підручника (обкладинка, корінець, сторінка), користуватися закладкою, дотримуватися правильної постави під час читання і письма);
- загальномовленнєвих (уміння говорити в помірному темпі, чітко, вільно, виразно, з відповідною силою голосу; зосереджено слухати вчителя, відповідати на запитання за відомою і вільною моделлю, зв'язно передавати почуте, побачене трьома-чотирма реченнями; з повагою звертатися до вчителя, учнів);
- загальнопізнавальних (здатність виділяти в предметах певні ознаки, розрізняти розмір, форму, колір, смак тощо; знаходити у двох об'єктів однакові, схожі й відмінні ознаки; зіставляти групи предметів за однією суттєвою ознакою, помічати зміни у спостережуваних об'єктах за орієнтирами, вказаними вчителем; за допомогою вчителя зробити висновки-узагальнення після виконання навчального завдання; виконувати завдання на аналогію);
- контрольно-оцінних умінь і навичок (здатність знайти фактичну помилку в ході зіставлення результатів власної роботи зі зразком;

оцінювати наслідки своєї діяльності за орієнтирами, вказаними вчителем (правильно, гарно, що саме; якщо помилився, то в чому, що треба змінити, чого уникати в наступній роботі і т. ін.)).

Усі види загальнонавчальних умінь і навичок функціонують у системі міжпредметних зв'язків і формуються безперервно протягом усього періоду початкового навчання відповідно до можливостей програмового матеріалу з різних предметів та обов'язкового обліку попереднього рівня оволодіння ним.

Особливості вивчення навчальних предметів у 1-му класі

Для реалізації Державного стандарту початкової загальної освіти розроблені **нові підручники для 1-го класу з усіх предметів інваріантної складової**, якість яких визначалася під час Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для учнів 1—4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів предметними експертними комісіями, установами Національної академії педагогічних наук України та загальноосвітніми навчальними закладами.

Підручникам для 1-х класів — переможцям Всеукраїнського конкурсу надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України» відповідно до наказу МОНмолодьспорту України від 07.02.2012 № 118 «Про надання грифа навчальній літературі»:

«Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Захарійчук М. Д., Науменко В. О.);

«Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Вашуленко М. С., Вашуленко О. В.);

«Буквар. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Прищепя К. С.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Охота Г. І.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Гавриш Н. В., Маркотенко Т. С.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Маркотенко Т. С.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Коваленко О. М., Тельпуховська Ю. М.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Петрук О. М.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Яновицька Н. І.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Криган С. Г.); «Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Палій Н. Т.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Криган С. Г.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Хорошковська О. Н., Повхан К. З.);

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. Усний курс. 1 клас» (авт. Кеслер С. М.);

«Болгарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Терзі В. М.);

«Вірменська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Авагян М. Г.);

«Гагаузька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Бучацька Т. Г., Кулаксіз О. С., Арнаут Ф. І., Дімова В. М., Щербан М. В.);

«Мова іврит для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Бакуліна Н. В.);

«Польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Войцева О. А., Бучацька Т. Г.);

«Ромська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Єрмошкін С. М., Мисик І. Г., Семенова О. С.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Лапішина І. М., Зорька Н. М.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Вербецька О. В., Купцова Л. Г.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Статівка В. І., Самонова О. І.);

«Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Тимченко Л. І.);

«Буквар. Кримськотатарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою. 1 клас» (авт. Харахади С. І.);

«Буквар. Молдовська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою. 1 клас» (авт. Фетеску Л., Кьося В.);

«Буквар. Польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою. 1 клас» (авт. Лебедь Р. К., Іваницька Е. В., Слободяна І. А.);

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Ващуленко М. С., Лапішина І. М.);

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Прищепя К. С.);

«Буквар. Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. 1 клас» (авт. Рудяков О. М., Фролова Т. Я., Миронова Л. О.);

«Буквар. Румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. 1 клас» (авт. Криган С. Г.);

«Буквар. Румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою. 1 клас» (авт. Пілігач О. Г., Магас Г. І., Скріпа О. К.);

«Буквар. Угорська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. 1 клас» (авт. Товт Д. Е.);

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Несвіт А. М.);

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Калініна Л. В. Самойлюкевич І. В.);

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Карпюк О. Д.);

«Англійська мова. 1 клас» (авт. Євчук О. В., Доценко І. В.);

«Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Калініна Л. В., Самойлюкевич І. В.);

«Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Євчук О. В., Доценко І. В.);

«Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Ростоцька М. Є., Карпюк О. Д.);

«Німецька мова. 1 клас» (авт. Басай Н. П.);

«Німецька мова. 1 клас» (авт. Павлюк З. Л.);

«Німецька мова. 1 клас» (авт. Паршикова О. О., Мельничук Г. М., Савченко Л. П., Сидоренко М. М., Горбач Л. В.);

«Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Горбач Л. В.);

«Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Максименко П. В., Порошина В. Д., Ганжа В. В.);

«Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Скоропад Я. М.);

«Французька мова. 1 клас» (авт. Качанова В. С., Трубка Н. М.);

«Французька мова. 1 клас» (авт. Клименко О. В., Клименко Ю. М.);

«Французька мова. 1 клас» (авт. Чумак Н. П., Кривошеєва Т. В.);

«Французька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням французької мови. 1 клас» (авт. Клименко Ю. М.);

«Іспанська мова. 1 клас» (авт. Редько В. Г., Береславська В. І.);

«Математика. 1 клас» (авт. Рівкінд Ф. М., Оляницька Л. В.);

«Математика. 1 клас» (авт. Гісь О. М., Філяк І. В.);

«Математика. 1 клас» (авт. Богданович М. В., Лищенко Г. П.);

«Математика. 1 клас» (авт. Заїка А. М., Тарнавська С. С.);

«Математика. 1 клас» (авт. Скворцова С. О., Онопрієнко О. В.);

«Природознавство. 1 клас» (авт. Грущинська І. В.);

«Природознавство. 1 клас» (авт. Гільберг Т. Г., Сак Т. В.);

«Природознавство. 1 клас» (авт. Войцехівський М. Ф., Василенко С. В.);

«Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Калініченко О. В., Сергієнко В. В.);

«Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Шевченко Н. Т.);

«Образотворче мистецтво. 1 клас» (авт. Резніченко М. І., Трач С. К.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Аристова Л. С., Сергієнко В. В.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Лобова О. В.);

«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Ростовський О. Я., Островський В. М, Сидір М. В.);
«Музичне мистецтво. 1 клас» (авт. Кондратова Л. Г.);
«Мистецтво. 1 клас» (авт. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Очеретяна Н. В.);
«Трудове навчання. 1 клас» (авт. Сидоренко В. К., Котелянець Н. В.);
«Трудове навчання. 1 клас» (авт. Тищенко В. П., Веремійчик І. М.);
«Трудове навчання. 1 клас» (авт. Роговська Л. І.);
«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Бех І. Д., Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Страшко С. В.);
«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Гнатюк О. В.);
«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Коненко Л. Б., Мечник Л. А., Жаркова І. І.);
«Основи здоров'я. 1 клас» (авт. Бойченко Т. Є., Савченко О. Я.).

Підручники укладено відповідно до вимог нового Державного стандарту початкової загальної освіти та базових навчальних програм.

Структура, зміст і методичний апарат підручників реалізують особистісно орієнтований підхід до навчання, провідні функції підручників (інформаційну, розвивальну, виховну, мотиваційну); відповідають інноваційним підходам у методиці, запитам дітей цього віку, їх прагненню до пізнання, спілкування, різноманітної продуктивної діяльності.

Українська мова (мова навчання) є важливою складовою загального змісту початкової освіти, оскільки мова спрямована на формування функціональної грамотності дітей молодшого шкільного віку. Володіння усним і писемним мовленням не лише є спеціальним навчальним умінням, а й виступає основним засобом опанування усіх інших шкільних дисциплін.

Курс української мови в 1-му класі (читання і письмо) розпочинається з навчання грамоти, метою якого є формування в учнів елементарних навичок читання і письма, розвиток мовленнєвих умінь, збагачення, уточнення та активізація словникового запасу, удосконалення фонематичного слуху, здійснення граматики-орфографічної пропедевтики.

Ця мета досягається шляхом реалізації таких **завдань**:

- вироблення в учнів мотивації до вивчення української мови;
- розвитку, формування й удосконалення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності — слуханні й розумінні (аудіюванні), говорінні, читанні й письмі;
- загальнокультурного розвитку учнів, адаптації їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянського, патріотичного, морально-етичного й естетичного виховання;
- формування в учнів умінь вчитися.

Навчання грамоти здійснюється на уроках читання і письма протягом 7 годин на тиждень.

Для забезпечення синхронності у навчанні читання й письма в букварний період за рішенням педагогічної ради навчального закладу на навчання

української мови в 1-му класі доцільно використати 1 годину з варіативної складової навчального плану, що дасть можливість виділити на навчання грамоти 8 годин на тиждень.

Разом з тим розподіл годин на навчання грамоти (читання й письма) протягом навчального року можна здійснювати по-іншому — не за семестрами, а за тижнями: на одному тижні планувати 4 години на читання і 3 години на письмо, а на наступному тижні — 3 години на читання і 4 години на письмо. У результаті час, відведений на читання і письмо, буде розподілено порівну.

Процес навчання грамоти в 1-му класі поділяється на три періоди: **добукварний, букварний і післябукварний**. Залежно від попередньої підготовки школярів учитель може самостійно визначати тривалість добукварного і букварного періодів.

Добукварний період — період підготовки дітей до навчання грамоти. Мета добукварного періоду навчання грамоти полягає у: забезпеченні мотивації до навчальної діяльності; розвитку усного мовлення першокласників; формуванні елементарних аналітико-синтетичних умінь в роботі над текстом, реченням, словом, звуками мовлення; підготовці дитини до письма.

У цей період, окрім освітніх завдань, перед учителем стоять не менш важливі завдання, спрямовані на: забезпечення адаптації дітей до школи, шкільного колективу і ознайомлення з правилами поведінки в ньому; формування навчальних умінь учнів (сидіти за партою, слухати вчителя, виконувати завдання індивідуально, в парах, у групах та ін.).

Протягом букварного періоду першокласники оволодівають початковими вміннями читати за букварем, писати в зошитах з друкованою основою і в зошитах із сіткою для першого класу. Крім того, продовжується робота з розвитку усного мовлення.

Післябукварний період призначений для вдосконалення умінь читати, писати, виконувати елементарні аналітико-синтетичні дії з одиницями різних мовних рівнів, для розвитку усного мовлення і творчих здібностей учнів, виконання завдань і вправ із читання і письма за підручником (навчальним посібником), який готує учнів до вивчення в 2-му класі окремих курсів — української мови і літературного читання.

У цей період діти починають читати літературні тексти і включаються в проектну діяльність з підготовки Свята букваря, в ході якої відбувається систематизація знань, здобутих у період навчання грамоти.

У навчанні грамоти важливо враховувати вміння, набуті дітьми у дошкільному віці, забезпечити достатнє навчальне навантаження тим учням, які певною мірою вміють читати, та надати індивідуальну допомогу менш підготовленим.

Важливим завданням читання в 1-му класі є пробудження у школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно з нею працювати. У 1-му класі на роботу з дитячою книжкою рекомендується відводити до 20 хвилин уроку навчання грамоти (1 раз на 2 тижні). Якщо учні класу мають достатній рівень розвитку навички читання, учитель може відводити на заняття з дитячою книжкою цілий урок.

Важливе місце в системі роботи над розвитком мовленнєвої діяльності учнів відводиться **урокам розвитку усного і писемного зв'язного мовлення**, які рекомендується проводити у 1-му класі як фрагмент уроку (протягом 15—20 хвилин) не рідше як один раз на два тижні (17 годин на рік).

Зважаючи на фізіологічні особливості шестирічних першокласників, неприпустимим є прискорене вивчення Букваря, оскільки навіть за умови інтенсивної підготовки дітей до школи, коли вони уже в 1-му класі добре читають, **навичка письма потребує тривалого часу для формування — у дошкільному віці вона не формується.**

Навчання письма, як і читання, також поділяється на три періоди: добукварний, букварний і післябукварний, кожен з яких має свої завдання. Тривалість періодів залежить від якості опанування учнями предметних компетенцій, закладених у програмі з навчання грамоти. Під час навчання письма до уваги беруться індивідуальні особливості розвитку кожного учня (ліворукість, темперамент, стан здоров'я тощо), від чого має залежати письмове навантаження дитини (обсяг завдання на уроці) та частота і рівень уваги, приділеної вчителем дитині безпосередньо під час письма.

Нагадуємо, що насильно переучувати дітей, які пишуть лівою рукою, не можна. Консультування з дитячим лікарем та психологом є обов'язковим.

Для навчання письма важливим є добукварний період. Якщо вдома чи в дошкільному закладі дитина вже навчилася зображувати певні лінії, елементи букв, техніка виконання яких не відповідає методичним вимогам, то в підготовчий період навчання грамоти таким дітям має бути приділена достатня увага щодо дотримання техніки письма і гігієнічних правил (руху пальців і передпліччя уперек і уздовж рядка, положенню ручки в руці, зошита на парті, поставі під час письма), оскільки якість графічних навичок і розвиток швидкості письма залежить насамперед від правильного формування техніки письма.

Навчання письма відбувається у зошитах з друкованою основою за певним алгоритмом. Вправи з графіки письма поєднуються з удосконаленням вимовних умінь, роботою над збагаченням словникового запасу дітей за ілюстрованим матеріалом зошита. Порядок вивчення рукописних букв збігається з послідовністю їх розташування у букварі. У букварний період навчання письма формуються правописні навички — елементарні орфографічні й пунктуаційні. Важливими завданнями тут є засвоєння учнями механізму списування, розвиток уміння зіставляти звуковий і графічний образи літери, контролювати написане за зразком.

У II семестрі рекомендується ознайомити учнів з письмом у зошиті без друкованої основи.

У післябукварний період удосконалюються та закріплюються набуті навички: писати за зразком, списувати з друкованого шрифту, записувати на слух окремі букви, склади, слова (де звучання не розходиться з написанням), невеликі речення, читати написане. Оскільки розвиток навички письма об'єктивно відстає від навички читання, у післябукварний період доцільно практикувати комбіновані уроки навчання грамоти, на яких чергується робота із читання і письма.

Процес навчання грамоти забезпечує Буквар — перша навчальна книга, за допомогою якої дитина вчиться читати, відкриває для себе шлях до освіти.

Тому основним завданням учителя у цей період є зробити уроки навчання грамоти цікавими, виховати бажання вчитися, здобувати нові знання та вміння, сприяти становленню пізнавального інтересу.

Основною метою навчання **української мови як державної** у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською мовою та іншими мовами національних меншин у початкових класах є формування комунікативних умінь учнів в усній і писемній формах. Мовні знання є засобом формування зазначених умінь.

Формування комунікативних умінь — багатоаспектна проблема і складається з низки проміжних мовленнєвих умінь: орфоепічних, лексичних, граматичних, що є підґрунтям для уміння спілкуватися українською мовою. Це уміння формується на основі вправ комунікативного характеру, в основі яких — мовленнєва ситуація, мета (мотив, намір) і адресат спілкування.

Спостереження свідчать, що саме комунікативний аспект у навчанні української мови постійно недоопрацьовується, навіть під час вивчення усного курсу. Основну мету навчання української мови вчителі все ще вбачають у засвоєнні теоретичних знань та формуванні мовних навичок. Однак ці навички є лише підґрунтям для розвитку мовленнєвих умінь. Тому кожна мовна навичка має підпорядковуватися формуванню проміжних мовленнєвих, наприклад: звуковий аналіз не заради аналізу, а з метою визначення звуку в слові, пов'язаного з правильною його вимовою чи позначенням на письмі.

Слід звернути особливу увагу на роботу над збагаченням словникового запасу учнів. Така робота повинна здійснюватись на уроках не лише мови, а й читання, її слід спеціально планувати. Готуючись до уроку, учитель має визначати слова (не менше шести), над засвоєнням яких буде проводитися відповідна робота. Важливе значення для розвитку орфоепічних умінь, збагачення словникового запасу має заучування напам'ять віршів, пісень, ігор, а також переказування текстів.

Спостереження показують, що якщо на письмі учні допускають найбільше помилок, пов'язаних із графічним міжмовним змішуванням букв й орфографічних, то в усному мовленні, крім орфоепічних, — лексичні й граматичні.

Щоб запобігти таким помилкам, слід змінити підходи до засвоєння граматичних форм, тобто основну увагу приділяти не правилам відмінювання чи зміни за особами (це потрібно показувати лише на етапі пояснення), а формуванню умінь уживати слова в тій граматичній формі, яка має бути засвоєна, під час побудови словосполучень (йти, з, сестра), з наступним використанням їх у мовленні. Цьому сприятимуть завдання типу: «Розкажіть, хто з ким повертається додому, хто з ким дружить у школі і вдома». Однак треба застерегти: якщо вчитель при цьому скаже: «Розповідаючи, вживайте іменники чи прикметники в орудному відмінку»,

мовленнєва вправа перетвориться на мовну, бо вона набуде граматичного спрямування.

Великі можливості для розвитку комунікативних умінь має розділ «Речення», однак, як і в попередньому випадку, необхідно змінити підходи до його вивчення. Слід урахувати, що і саме поняття, і види речень однакові в рідній і українській мовах. Тому основну увагу слід приділити меті вживання кожного виду речень: щоб розповісти (і розповідати), запитати (і запитувати: що? де? куди? о котрій годині?), спонукати до дії (і вправляти у спонуканні: відповісти, пояснити).

Таким чином, навчання української мови за принципом «від знань із мови — до мовленнєвих і комунікативних умінь» сприятиме досягненню основної мети навчання.

Уважне «прочитання» кожного із зазначених підручників, малюнків та завдань до них, поданих у першій частині, допоможе вчителю усвідомити призначення кожного з них і правильно побудувати урок. Саме на таких уроках ефективними будуть чи доцільно застосовувати інтерактивні методи навчання (діалог, рольова гра тощо).

На вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською/іншими мовами національних меншин типовими навчальними планами у 1-му класі передбачено 3 години на тиждень.

Метою навчального предмета **«Російська мова» (інша мова національної меншини) у загальноосвітніх навчальних закладах (класах) з українською мовою навчання** є формування і розвиток в учнів початкових класів комунікативної компетентності, уміння успішно користуватися мовою як засобом мовленнєвої діяльності, розв'язувати пізнавальні, навчальні, особистісні питання. Елементарне оволодіння російською мовою (іншою мовою національної меншини) дасть учням змогу користуватися мовними засобами спілкування, пізнання, долучитися до багатств російської та інших культур, формуватиме навички толерантного міжетнічного спілкування з представниками інших національних культур, носіями інших мов, представлених в Україні.

Для досягнення поставленої протягом періоду навчання в початкових класах мети планується розв'язання таких завдань:

- забезпечення позитивної мотивації до вивчення російської чи іншої мови;
- формування умінь та навичок усіх видів мовленнєвої діяльності в усній і письмовій формах;
- засвоєння елементарних знань про важливі мовні одиниці, необхідних і достатніх для формування мовленнєвих умінь і навичок;
- збагачення та активізація словникового запасу учнів;
- засвоєння графіки та орфографії, формування фонетико-графічних правописних умінь і навичок;
- долучення до національних культур народів України;
- продовження інтелектуального, морального, соціокультурного та естетичного розвитку особистості школярів.

Навчання російської (іншої) мови здійснюється відповідно до трьох змістових ліній: мовленнєвої, мовної та соціокультурної.

Навчальний матеріал у програмах для 1-го класу представлений усним практичним курсом, спрямований на розвиток навичок усного мовлення.

На вивчення російської мови (іншої мови національної меншини) в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання типовими навчальними планами передбачено по 2 години на тиждень.

Начальні програми з **російської та інших мов навчання (навчання грамоти: мова і читання)** враховують особливості мовної освіти учнів у початковій школі.

Головною метою цих навчальних предметів є розвиток умінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності сучасною російською, іншою національною літературною мовою: навчити учнів читання та письма, надати певні знання про мову, сформувати мовні вміння та стійку мотивацію і почуття поваги до вивчення російської, іншої національної літературної мови, що протягом тривалого часу забезпечує мовну комунікацію у місцях проживання росіян, представників інших національностей.

Навчання російської, іншої національної мови та читання у програмах розглядається в контексті сучасної концепції мовного розвитку особистості. Мовна культура є частиною загальної культури людини. Проте мовна культура — це не лише володіння мовною нормою, збагачення словника або засвоєння граматичних засобів. Мовна культура тісно пов'язана з формуванням всебічно розвинутої особистості.

Основними **принципами** курсів є:

- комунікативна спрямованість навчання;
- особистісно орієнтоване навчання та виховання;
- інтегроване навчання видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письма);
- порівняльні зіставлення із навчальними досягненнями, яких набувають учні початкових класів в ході вивчення української та інших мов у межах навчальних програм для початкової школи.

Цілі навчання обумовлені головною метою — формування в учнів певного рівня комунікативної компетентності з урахуванням вікових особливостей і можливостей молодших школярів.

Зміст навчання російської, іншої національної мови (мови навчання) в початкових класах обумовлюється змістовими лініями, які пов'язані між собою та спрямовані на формування ключових і предметних компетентностей: **мовленнєвої** (аудіювання, говоріння, читання, письмо), **мовної** (знання з лексики, граматики, фонетики, орфографії сучасної літературної мови), **соціокультурної** (початкові знання особливостей суспільного життя і культурних традицій, вміння вибирати та використовувати мовленнєві форми у конкретній ситуації) та **діяльнісної** (розвиток загальнонавчальних навичок, вміння знаходити ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань, застосовувати набуті знання; формування навичок об'єктивного оцінювання своїх або чужих навчальних досягнень; формування елементарних навичок

роботи з виправлення власних помилок та недоліків у самостійній роботі на уроці й удома; забезпечення набуття і розвитку навичок читання, слухання, говоріння та письма (набуття молодшими школярами діяльнісної компетенції відбувається за допомогою вчителя)).

У 1-му класі вивчення зазначених курсів (мов навчання), як і вивчення української мови, розпочинається з навчання грамоти, метою якого є формування в учнів елементарних навичок читання і письма, розвиток мовленнєвих умінь, збагачення, уточнення та активізація словникового запасу, удосконалення фонематичного слуху, здійснення граматико-орфографічної пропедевтики.

Навчання грамоти здійснюється на уроках читання і письма протягом 6 годин на тиждень.

Для забезпечення синхронності у навчанні читання й письма в букварний період здійснюється розподіл годин протягом навчального року: 3 години на читання і 3 години на письмо.

Процес навчання грамоти в 1-му класі поділяється на три періоди: **добукварний, букварний і післябукварний**. Залежно від попередньої підготовки школярів учитель може самостійно визначати тривалість добукварного і букварного періодів.

Новим змістом початкової загальної освіти у 1-х класах загальноосвітніх навчальних закладів передбачено **навчання іноземної мови з 1 вересня 2012 року**.

Програма **вивчення іноземної мови** в 1 класах загальноосвітніх навчальних закладів передбачає реалізацію змісту в обсязі однієї години на тиждень за допомогою рекомендованих підручників, програма поглибленого вивчення іноземної мови у 1 класах спеціалізованих навчальних закладів - в обсязі трьох годин на тиждень.

Рекомендації щодо навчання іноземної мови у перших класах загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів розміщено в рубриці «Іноземні мови».

Згідно з новою редакцією Державного стандарту мета навчання **математики** полягає у формуванні в молодших школярів предметної математичної й ключових компетентностей. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом реалізації нового змісту навчання та організації навчально-виховного процесу на засадах компетентнісного підходу.

Предметна математична компетентність — особистісне утворення, що характеризує здатність учня (учениці) створювати математичні моделі процесів навколишнього світу, застосовувати досвід математичної діяльності під час розв'язування навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих задач.

Основою формування компетентності є опанування учнями предметних компетенцій — нормативно закріплених результатів навчання, які охоплюють знання, уміння, навички, засвоєні способи діяльності, прояви емоційно-ціннісних ставлень. Для того, щоб здобуті результати перейшли у певну якість

особистості школяра, набули особистісного сенсу, процес навчання має бути орієнтований на формування в учня:

- досвіду пізнавальної діяльності, представленого елементами предметних знань;
- досвіду реалізації відповідних способів діяльності шляхом вироблення розумових і практичних умінь та навичок;
- досвіду творчої діяльності — здатності застосовувати набуті знання, уміння та навички у змінених умовах;
- досвіду емоційно-ціннісного ставлення — виявлення когнітивних емоцій, висловлення оцінних суджень.

Зміст навчання математики в 1-му класі розгортається за такими змістовими лініями: числа, дії з числами; величини; математичні вирази, рівності, нерівності; сюжетні задачі; просторові відношення, геометричні фігури; робота з даними.

Навчання математики в 1-му класі спирається на результати дошкільної підготовки дитини — їх відображають показники логіко-математичного розвитку, визначені державними нормативними документами дошкільної освіти (Базовий компонент дошкільної освіти, програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт»). У зв'язку із цим курс навчання починається узагальненням і систематизацією математичних уявлень, які на елементарному рівні відображають ознаки, властивості та відношення предметів навколишнього світу і пов'язані з їх формою, кольором, розміром, взаємним розміщенням на площині або у просторі.

Навчання математики в 1-му класі розпочинається з актуалізації уявлень про геометричні фігури (плоскі та просторові); порівняння об'єктів навколишнього середовища за певними ознаками, визначення спільних і відмінних ознак об'єктів; об'єднання їх у групу за спільною ознакою й називання відповідної множини; розбиття множини об'єктів на групи — виокремлення підмножин з множини. Таким чином, як і в дошкільному навчанні, першокласники оперують предметними множинами. Водночас відповідний матеріал набуває подальшого розвитку: в учнів формується поняття множини як сукупності об'єктів; підмножини як частини множини; вони вправляються в об'єднанні множин без спільних елементів та у вилученні підмножини з множини. Лічба розглядається як встановлення відповідності елементів заданої множини натуральному числу. Порівняння предметних множин здійснюється способом складання пар.

Ключовим завданням курсу математики 1-го класу постає формування у молодших школярів усвідомлених і стійких обчислювальних навичок — основи обчислювальної складової компетентності. Тому змістова лінія **«Числа. Дії з числами»** є наскрізною для всього курсу.

Уявлення про натуральне число формують у першокласників на основі встановлення взаємно однозначної відповідності між елементами кількох множин і визначення спільної ознаки — рівної кількості елементів у цих множинах. Послідовність чисел у натуральному ряді ілюструють на числовому промені, розглядаються способи одержання числа прилічуванням одиниці до попереднього та відлічуванням від наступного числа. Учні вправляються у

написані цифри, що позначає дане число, вчать співвідносити кількість предметів і число й, навпаки, до певного числа добирати відповідну кількість предметів. Порівняння чисел на перших етапах здійснюється способом складання пар, потім — на основі прямування чисел у натуральному ряді. Після опанування школярами складу числа їх ознайомлюють зі способом порівняння на основі складу числа.

Коли учні набудуть певного досвіду в об'єднанні елементів двох множин та у визначенні числа елементів об'єднаної множини, їм розкривають суть додавання як практичної операції об'єднання множин без спільних елементів, віднімання — як операцію вилучення підмножини з множини та визначення числа елементів решти. Після практичного виконання або ілюстрування цих операцій школярів учать записувати відповідні вирази (суми або різниці) та рівності.

Такий матеріал не є принципово новим для першокласників. Згідно з державними вимогами до дошкільної підготовки, діти мають уявлення про числа 1—10, знають їх позначення цифрами, утворюють числа 2—10 з одиниць та з двох менших чисел, додають і віднімають числа у межах 10. Подальший розвиток відбувається за рахунок формування в учнів уявлення про нуль як кількісну характеристику порожньої множини; розкриття властивостей додавання й віднімання з нулем, віднімання рівних чисел.

Доцільно у межах опрацювання відповідних тем навчити дітей зображувати дії додавання й віднімання схематично; додавати й віднімати на числовому промені; формувати прийоми обчислення: додавання і віднімання чисел 2—5 частинами, додавання чисел 6—9 на основі переставного закону додавання, віднімання цих чисел на основі взаємозв'язку між діями додавання і віднімання. Результатом опанування учнями цього матеріалу є сформованість обчислювальних навичок у межах 10.

На заключному етапі, коли прийом обчислення засвоєний у розумовому плані, складають відповідні таблиці додавання й віднімання. Під час опрацювання таблиць додавання і віднімання чисел доцільно організовувати спостереження за зміною результату арифметичної дії залежно від зміни одного з її компонентів. Це відіграє важливу роль у розвитку в учнів здатності аналізувати, порівнювати, робити висновки й узагальнення.

Новацією змісту навчання математики у 1-му класі є розширення вивчення нумерації двоцифрових чисел до чисел у межах 100.

У першокласників формують поняття десятка, вчать лічити десятками, порівнювати, додавати й віднімати числа, подані десятками. На перших етапах учням пропонують полічити значну кількість предметів парами, трійками, п'ятірками, десятками, тобто використовувати ці числа як лічильні одиниці. Їх підводять до висновку, що лічба десятками відбувається так само, як і лічба одиницями. Для формування поняття десятка доцільно застосовувати різні моделі (низки, смужки, зв'язки тощо). Важливо, щоб учні на цьому етапі набули досвіду лічби десятками, оскільки він буде застосований для порівняння, додавання й віднімання таких чисел. У процесі додавання і віднімання чисел, поданих десятками, учні закріплюють вивчені таблиці додавання й віднімання у межах 10.

Наступним кроком є ознайомлення школярів із круглими числами, їх читанням та записом. Порівняння, додавання й віднімання таких чисел здійснюється на основі укрупнення розрядних одиниць — подання їх десятками. Виконання у такий спосіб арифметичних дій з круглими числами знову дає можливість повторити і закріпити табличне додавання і віднімання чисел у межах 10.

Зважаючи на деяку відмінність у порядку читання й запису чисел 11—20 та 21—100, всі питання нумерації чисел першої сотні варто спочатку розглядати на числовому ряді 11—20, а на наступних уроках — переносити набуті знання на числа 21—100. Таким чином першокласників ознайомлюють із назвами і порядком чисел першої сотні, формують уміння лічити в заданих межах, визначати попереднє й наступне числа до даного, утворювати числа з наступного або з попереднього. Після цього в учнів формують знання розрядного складу двоцифрових чисел; опрацьовують питання утворення числа з кількох десятків та кількох одиниць, подання числа у вигляді суми розрядних доданків; вчать додавати й віднімати двоцифрові числа на основі їх нумерації; ознайомлюють з обчислювальним прийомом порозрядного додавання і віднімання чисел.

Відносно останнього наголошуємо, що цей матеріал виконує пропедевтичну функцію, учень має засвоїти його на рівні розуміння. Логіка його подання розгортається від формування в учнів умінь додавати й віднімати одноцифрове число до/від двоцифрового, кругле число до/від двоцифрового і, насамкінець, двоцифрове до/від двоцифрового (прийом порозрядного обчислення). За такого підходу створюються необхідні умови для актуалізації й закріплення знання таблиць додавання і віднімання чисел у межах 10.

Процес набуття учнями обчислювальних навичок можна організовувати на основі теорії поетапного формування розумових дій і понять, згідно з якою спочатку опрацьовуються окремі операції, з яких складається прийом; потім створюється проблемна ситуація, розв'язання якої приводить до виділення орієнтувальної основи нової дії; далі виконується нова дія за схемою її орієнтувальної основи, — так засвоюється зміст прийому обчислення; на наступному етапі пропонується покрокове коментування виконуваних дій; насамкінець міркування скорочується і здійснюється перехід до автоматичного виконання дій.

Оскільки число розглядаємо як результат вимірювання величини, водночас із нумерацією цілих невід'ємних чисел вивчають **величини**. Величина розглядається як загальна властивість предметів або явищ навколишнього світу, за якою можна здійснювати порівняння, встановлювати пари об'єктів, яким однаковою мірою притаманна ця властивість, а процес вимірювання величин — як визначення кількості мірок. З розширенням множини чисел за аналогією вводяться нові одиниці вимірювання величин на основі актуалізації потреби знайти іншу мірку. У 1-му класі в учнів формуються уявлення про довжину, масу, місткість, час, вартість; одиниці вимірювання довжини (сантиметр, метр), маси (кілограм), місткості (літр), одиниці вартості (гривня, копійка), одиниці вимірювання часу (доба, тиждень, година), навички визначення часу за годинником. В учнів формують уміння

перетворювати одиниці вимірювання величин, порівнювати, додавати й віднімати іменовані числа.

З метою формування у першокласників науково-математичних понять, розвитку математичного мовлення із застосуванням математичної термінології, розвитку логічного мислення у змісті навчання наскрізно представлені **елементи алгебраїчної пропедевтики**. До їх числа входять такі поняття, як рівність, нерівність, вираз (сума та різниця). Діти вчаться встановлювати істинність або хибність рівностей і нерівностей; знаходити значення математичних виразів; порівнювати не лише числа, а й число і вираз, два вирази. Вже в першому класі збагачуємо мовлення школярів такими формулюваннями: «обчислити значення виразу», «визначити істинні та хибні рівності (нерівності)», «порівняти числа й прочитати нерівності», «порівняти число і вираз», «порівняти два вирази».

Особливу роль у формуванні предметної математичної компетентності учнів відіграє вміння розв'язувати **сюжетні задачі**. Для успішного навчання учнів розв'язувати задачі необхідно цілеспрямовано формувати в них поняття задачі, опрацьовувати вміння виокремлювати її складові на основі аналізу текстового формулювання (крім умови і запитання виділяють числові дані й шукане); вчити встановлювати зв'язки між умовою і запитанням; знаходити шляхи розв'язання задачі; досліджувати вплив змін в умові задачі на її розв'язання. Головним методом навчання молодших школярів розв'язувати сюжетні задачі виступає частково-пошуковий: розкривають зв'язки між задачами різних видів, кожен нову задачу пов'язують із розв'язаною раніше. Водночас, на перших етапах можна використовувати й репродуктивні методи навчання.

Першокласники розв'язують задачі на знаходження суми й різниці, на різницеве порівняння, збільшення або зменшення числа на кілька одиниць, на знаходження невідомого доданка, невідомого зменшуваного або від'ємника. Ключовим питанням у розв'язуванні задачі є обґрунтування вибору арифметичної дії, що полегшується шляхом складання допоміжної моделі — схеми.

Складання короткого запису задачі в 1-му класі не є обов'язковим. Задачу записують переважно у три рядки: у першому рядку через клітинку — числові дані й шукане, яке позначають знаком запитання; у другому — рівність, яка є розв'язанням; у третьому — число, яке є розв'язком задачі. Відповідь на запитання задачі учні повідомляють усно. Допускається формулювання відповіді, починаючи з шуканого числа.

У 1-му класі учнів ознайомлюють із оберненою задачею, вчать розпізнавати обернені задачі за істотними ознаками. Доцільність введення цього поняття обумовлена тим, що формування вміння розв'язувати задачі на знаходження суми або невідомого доданка, різниці, невідомого зменшуваного або від'ємника найбільш ефективно здійснювати шляхом розв'язування трійок взаємно обернених задач.

Навчальний матеріал, пов'язаний із **роботою з даними**, в 1-му класі подається наскрізно. Основне завдання реалізації відповідної змістової лінії — ознайомити учнів на практичному рівні зі способами подання інформації;

навчити читати і розуміти, знаходити, аналізувати, порівнювати інформацію, подану в різний спосіб; використовувати дані для розв'язування практично орієнтованих задач. Дітей навчають ілюструвати послідовність чисел на числовому промені, виконувати дії додавання й віднімання на числовому промені, подавати склад чисел у вигляді таблиць; схематично зображати компоненти і результати арифметичних дій, відношення різницевого порівняння. Під час порівняння об'єктів за довжиною або за іншими ознаками, пов'язаними із поняттям «величина», використовуються лінійні або стовпчасті діаграми (схематичні рисунки). Наприклад, під час розв'язування задач аналіз тексту доцільно подавати у вигляді схеми або рисунка.

Досягнення мети навчання, окресленої у нормативних документах, залежить від системи навчальних завдань, яка реалізується на уроці. Ця система може охоплювати: завдання, які актуалізують навчальний досвід учнів; завдання, які супроводжують виклад нового матеріалу — елементарні теоретичні відомості, правила, зразки виконання; пробні завдання; завдання для виконання навчальних дій за зразком або інструкцією вчителя; завдання, які виконують учні у частково змінених умовах. Оскільки предметна математична компетентність виявляється у конкретній навчальній або життєвій проблемній ситуації, важливо створити умови для застосування набутого досвіду математичної діяльності. Для цього варто часом уводити компетентісно орієнтовані завдання, комплексні за змістом, структуровані з кількох взаємопов'язаних питань різної тематики, такі, що потребують використання засвоєного матеріалу в наближених до реального життя дитини умовах.

Оскільки навчання математики відіграє особливу роль у розвитку загальнонавчальних умінь, необхідно спонукати учнів знаходити різні способи розв'язування учбової задачі (пропонувати віднайти інший або найбільш зручний спосіб виконання); складати алгоритми виконання дій (складати план розв'язування задач, встановлювати послідовність виконання навчальних дій в обчисленнях); здійснювати самоконтроль і самооцінювання діяльності (обрати посильне для себе завдання, оцінити свою роботу, поцікавитися, як по-іншому виконали завдання учні в класі, відшукати й виправити помилки у розв'язанні).

Програма **навчання математики** в 1-му класі передбачає реалізацію змісту в обсязі чотирьох годин на тиждень.

Навчальний предмет **«Природознавство»** у початковій школі має велике значення для розвитку особистості молодшого школяра. Знання про природу розвивають ерудицію, світогляд, мислення, мовлення, волю, почуття, уяву, творчі та дослідницькі здібності, спостережливість, екологічну культуру, позитивні моральні якості, навички навчальної праці, різноманітні теоретичні й практичні способи діяльності, зокрема способи пізнавальної діяльності, сприяють успішній адаптації у навколишньому середовищі.

Навчальний предмет **«Природознавство»** виконує важливу пропедевтичну функцію: сприяє підготовці дітей до вивчення у школі інших природничих дисциплін. Ця підготовка здійснюється як по лінії змісту, так і по лінії розвитку особистісних якостей і навичок навчальної праці.

Програма першого класу побудована на дослідницькому принципі. Вона починається з теми «Як вивчають природу», в ході вивчення якої діти ознайомлюються зі способами пізнання природи. У наступних темах, наприклад, «Світ, у якому ти живеш», «Світ неживої природи», «Світ живої природи», активно використовується дослідницький підхід.

У розділах «Рідний край», «Моя країна — Україна» передбачено вивчення природи рідного краю.

Вивчення матеріалу у 1-му класі завершується розділом «Запитання до природи», який має узагальнюючий характер. Дидактичне завдання цього розділу — формувати вміння використовувати узагальнені знання для розв’язання визначеної питання проблеми, узагальнений підхід до застосування методів пізнання природи (спостереження, дослідження), уміння працювати з різними джерелами інформації. Учитель може змінювати тематику завдань (ускладнюючи чи спрощуючи), зважаючи на різні можливості учнів класу.

Така організація навчального процесу сприяє цілісному засвоєнню навчального матеріалу у межах як теми, так і курсу загалом, що є першою сходинкою до формування у дітей природничо-наукової картини світу.

Програма дає вчителю право творчо підходити до реалізації її змісту, на власний розсуд добирати об’єкти для вивчення та вводити у зміст освіти приклади зі свого регіону. Кількість годин на вивчення теми є орієнтовною і може бути змінена в межах визначених годин. Резервні години можуть бути використані для узагальнюючих уроків, проектної діяльності, екскурсій, досліджень тощо.

Концептуальними ідеями, якими керувалися автори, укладаючи **програму з природознавства**, є формування природознавчої компетентності учнів на основі засвоєння системи інтегрованих знань про неживу та живу природу, ознайомлення з основами екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій в різних сферах життєдіяльності та орієнтація на пошукову діяльність.

Особлива увага приділяється практичному спрямуванню змісту підручників з природознавства на застосування набутих учнями знань у різноманітних життєвих ситуаціях. Насамперед це стосується правил поведінки серед природи, участі в доступній природоохоронній діяльності починаючи з 1-го класу (догляд за рослинами й тваринами, виготовлення годівничок для птахів та ін.).

У процесі засвоєння природничих знань, визначених програмою, учитель ознайомлює дітей з методами дослідження природи.

До методів дослідження, з якими школярі ознайомлюються вже у 1-му класі, належить дослід.

Досліди є більш складною формою вивчення природи, оскільки передбачають: визначення у штучних умовах особливості об’єктів; створення спеціально підготовлених умов для їх проведення; формування вміння зіставляти явища і процеси, за якими спостерігають під час досліду, з тим, що відбувається у природних умовах, робити висновки і узагальнення.

На перших етапах навчання першокласники не володіють у достатній мірі знаннями про об’єкти природи та навичками дослідницької роботи з ними.

Тому вчитель проводить демонстраційні досліди, показує, як треба працювати з предметами природи під час виконання досліду, вказує, як і для чого слід проводити спостереження, на що варто звернути особливу увагу, куди і як записати результати роботи, як фіксувати послідовність етапів проведення дослідів, як робити висновки. Доцільно ознайомити учнів з інструкцією, у якій дається план дій і пропонується певний спосіб фіксації результатів.

Важливою вимогою до демонстрації дослідів є підготовка необхідного обладнання, його встановлення, щоб кожен учень міг спостерігати за діями вчителя. Під час демонстрації дослідів доцільно використовувати запитання практичного характеру. Для повторення і закріплення набутих знань — ставити дітям запитання, відповіді на які потрібно довести дослідом. Наприклад: «Як довести, що у ґрунті є повітря?»

Неодмінною умовою виконання навчальної програми є проведення шкільних екскурсій.

Необхідність використання такої форми навчання як екскурсії пояснюється тим, що під час їх проведення об'єкти і явища природи спостерігаються (досліджуються) не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими об'єктами. Програмою для 1-го класу передбачено проведення п'яти екскурсій, тематику, місце та час проведення яких учитель може змінювати відповідно до особливостей регіону.

На першому етапі підготовки дітей до екскурсії клас поділяється на дві групи, кожна з яких отримує завдання. Вчитель повинен пояснити, за якими тілами слід вести спостереження та як їх фіксувати.

На другому етапі проведення екскурсії учні досліджують об'єкти, роблять відповідні помітки, фотографують природні тіла.

На завершальному етапі обов'язково здійснюється обробка отриманих результатів. Учні пропонується зробити малюнки, підібрати вірші, загадки тощо. Отримані результати доцільно використовувати у подальшій навчальній роботі.

У процесі виконання Дослідницького практикуму учні 1-го класу набувають перші навички дослідницької діяльності. У цьому віці учням складно виконувати роботу самостійно. Основним помічником є вчитель. До роботи варто залучати зацікавлених батьків. Вони можуть допомогти дітям дібрати необхідну літературу, забезпечити місце для виконання роботи (піти з ними у парк, ліс, на річку), оформити роботу, а у деяких випадках можуть бути науковими керівниками.

Починаючи з першого класу, школярі залучаються до проектної діяльності. Програмою передбачено виконання міні-проектів («Як облаштувати джерело?», «Моє улюблене місце відпочинку на природі в місті (селі)»).

Міні-проекти — це доступні творчі завдання, що виконуються на уроках природознавства у формі колективних творчих справ. Тривалість виконання проекту доцільно обмежити одним уроком (можливо, спареними уроками) або одним-двома тижнями в режимі урочно-позаурочних занять.

Використання проектної технології навчання сприяє самостійній діяльності учнів щодо розв'язання тієї чи іншої проблеми з використанням різноманітних засобів інтеграції знань і вмінь з різних галузей. Результати

виконаних проектів мають бути безпосередньо пов'язані з реальним життям. Форма представлення проекту може бути різною: теоретичне розв'язання проблеми, діюча модель, плакат, екологічний знак, план дій, результат, готовий до впровадження, тощо.

Виконання проекту передбачає декілька послідовних дій: визначення мети проекту; висування ідей проекту і вибір з-поміж них кращої; планування проектної діяльності; безпосередня реалізація проекту; презентація проекту; оцінювання проекту і власної діяльності у ньому (самооцінювання). Участь у проектній діяльності передбачає розвиток в учнів самостійності, ініціативності, креативності, здатності визначати мету діяльності.

Працюючи над проектом, діти вчаться самостійно мислити, знаходити і розв'язувати проблеми, у них розвиваються здібності до прогнозування результатів, можливих наслідків різних варіантів розв'язання проблеми, формується вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Першокласники навчаються планувати свою роботу, працювати в групі, обговорювати висунуті ідеї, вислухувати пропозиції інших членів групи, розподіляти завдання для виконання, ознайомлюються з вимогами до роботи (кінцевого продукту), дізнаються про джерела здобуття інформації.

Пізнання дітьми природи не обмежується рамками уроків. Воно продовжується постійно в школі і за її стінами. Сам навчальний курс є переважною мірою системотворчим стрижнем цього процесу. Ось чому важливо, щоб робота з дітьми, розпочата на уроках, продовжувалася у тій чи іншій формі і після них, наприклад, у групі продовженого дня, на позакласних заходах. Необхідно прагнути до того, щоб батьки учнів у щоденному спілкуванні зі своїми дітьми підтримували їхні пізнавальні ініціативи, які пробуджуються на уроках. Це можуть бути і конкретні завдання для домашніх дослідів, читання і отримання інформації для дорослих.

На вивчення природознавства у 1-му класі типовими навчальними планами передбачено 2 години на тиждень.

Предмет **«Основи здоров'я»** відіграє важливу роль у системі навчання і виховання учнів, його мета — формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на основі оволодіння ними знаннями про здоров'я та безпеку, практичними навичками здорового способу життя і безпечної поведінки, виховання ціннісного ставлення до життя і здоров'я, сприяння всебічному розвитку дітей. Відповідно до навчального плану на вивчення предмета відводиться 1 година на тиждень.

Головні завдання програми підпорядковані досягненню поставленої мети і спрямовані на опанування основних складових здоров'язбережувальної компетентності (знання, практичні навички й уміння, ціннісне ставлення до життя і здоров'я).

Меті програми підпорядковано й умови її ефективної реалізації, якими передбачено насамперед активну співпрацю учителя з учнями задля їх мотивації до здорового способу життя; обов'язкове застосування на уроках інтерактивних педагогічних технологій; практичне спрямування уроків та їх емоційність; інтенсифікацію міжпредметних зв'язків; активну участь

батьківської громади у формуванні здорового способу життя дітей; особистісне ціннісне ставлення вчителя до власного здоров'я; створення шкільного здоров'язбережувального середовища; моніторинг відповідності навчального процесу і стану здоров'я учнів.

Основними базовими поняттями програми визначено здоров'я, здоровий спосіб життя, безпечну поведінку, здоров'язбережувальну компетентність, здоров'язбережувальні компетенції.

Здоров'я у чинній програмі розгадається не лише як стан, а й, насамперед, як процес формування, збереження, зміцнення і відновлення фізичної, психічної, соціальної та духовної його складових.

Під здоровим способом життя мається на увазі спосіб життєдіяльності людини, метою якого є формування, збереження, зміцнення і відновлення здоров'я. Акцентовано увагу і на необхідності розуміння учнями безпечної поведінки як такої, яка не загрожує їх життю і здоров'ю та безпеці інших.

Поняттям програми, яке уможливить ефективну роботу вчителя, є поняття ключової здоров'язбережувальної компетентності як здатності учня застосовувати всі належні компетенції, виражені у знаннях про здоров'я, здоровий і безпечний спосіб життя, володінні способами навчальної й здоров'язбережувальної діяльності, ціннісному ставленні до власного здоров'я в конкретних навчальних і життєвих ситуаціях та обставинах, діях на користь збереження життя і формування, зміцнення й відновлення здоров'я.

Здоров'язбережувальні компетенції учня, які в комплексі (за умови їх досягнення) уможливають реалізацію здоров'язбережувальної компетентності, виражено через такі його дії: розповідає, називає, розпізнає, наводить приклади, відтворює, порівнює, аналізує, пояснює, уміє, дотримується правил.

Структурування змісту програми здійснено відповідно до вимог Державного стандарту загальної початкової освіти: у ній є розділи «Здоров'я людини», «Фізична складова здоров'я», «Соціальна складова здоров'я», «Психічна і духовна складові здоров'я».

Програмою передбачено можливість змін відповідно до авторського викладу, робочого плану школи, необхідності реагування на конкретні умови перебігу навчально-виховного процесу, застосування інтерактивних педагогічних технологій, що передбачає практичне спрямування уроків, на яких відбувається відпрацювання учнями конкретних здоров'язбережувальних навичок і умінь, належних поведінкових навичок, їх мотивація на здоровий і безпечний спосіб життя, розв'язання конкретних навчальних і життєвих ситуацій, що сприятиме ціннісному спрямуванню школярів щодо життя і здоров'я власного та інших людей. Саме тому в структурі уроків з основ здоров'я слід передбачити навчально-пізнавальну та оздоровчо-рухову діяльність учнів. Програма містить достатню кількість практичних робіт, які діти можуть виконувати не лише на уроках, а й, що заохочується, переважно вдома з батьками.

Урахування компетентнісного підходу при розбудові програми предмета «Основи здоров'я» уможливило її базування на використанні основних понять здоров'язбережувальної компетентності як ключової, а відтак — формування її

змісту на основі сучасного понятійного апарату педагогічної валеології та відповідних йому методичних принципів і підходів.

На вивчення основ здоров'я в 1-му класі типовими навчальними планами початкової школи передбачено 1 годину на тиждень.

У 2012/13 навчальному році початкова школа працюватиме за оновленою навчальною програмою з фізичного виховання.

Основною метою **фізичного виховання** в початковій школі є формування у школярів стійких мотивів і потреб відносно свого здоров'я, фізичного розвитку і фізичної підготовленості, комплексного розвитку здібностей і психічних якостей від народження, використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя.

Головними завданнями фізичного виховання в початковій школі є:

- створення умов для забезпечення оптимальної рухової активності дітей, досягнення ними достатнього рівня фізичної функціональної підготовки;
- сприяння соціальному, біологічному і психічному благополуччю учнів;
- удосконалення навичок базових рухових дій і використання їх у побуті та ігровій діяльності;
- розширення рухового досвіду молодших школярів;
- формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в житті людини, збереження та зміцнення здоров'я;
- формування інтересу до використання фізичних вправ як важливих складових здорового способу життя;
- розширення функціональних можливостей систем організму шляхом цілеспрямованого розвитку основних фізичних якостей і здібностей від народження;
- формування практичних навичок відносно самостійних занять фізичними вправами і проведення активного відпочинку.

Під час роботи з удосконалення навчальної програми з предмета «Фізична культура» були враховані основні вимоги до навчальних програм: **узгодженість зі стандартом галузі; придатність для всіх учнів; наступність і прогрес; зручність користування.**

Предметом навчання в початковій школі у галузі фізичного виховання є **рухова активність із загальноосвітньою спрямованістю.**

Виходячи із сучасних вимог до фізичного виховання учнів і вимог до навчальних програм, була здійснена спроба відійти від традиційної структури її побудови і запровадити новий підхід — розподіл навчального матеріалу за «школами», до кожної з яких увійшли вправи, споріднені за способом рухової діяльності, а саме:

- школа культури рухів;
- школа пересувань;
- школа м'яча;
- школа активного відпочинку (рекреації);
- школа сприяння розвитку фізичних здібностей.

Теоретичний матеріал, вміщений у програмі, тісно пов'язаний із практичним матеріалом, спрямований на виконання двох функцій: бути

критеріями для планування викладання і навчання і надавати об'єктивні критерії для оцінювання навчальних досягнень учнів.

У програмі враховано принцип ускладнення видів діяльності учнів (репродуктивна, продуктивна, творча); особливості психічних процесів молодших школярів; особливості діяльності учнів залежно від характеру знань, які засвоюються.

У кінці кожної «школи» подаються контрольні навчальні нормативи і вимоги. В таблицях контрольних навчальних нормативів і вимог з деяких видів випробувань з'являється поняття «норма». Вона відповідає показникам тестової частини «Крок до здоров'я» фізкультурно-оздоровчого патріотичного комплексу школярів України «Козацький гарт», що є нормативною основою фізичного виховання школярів. Поняття «норма» характеризує належний (безпечний) рівень фізичного здоров'я.

Оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з фізичної культури здійснюється вербально.

Програма передбачає реалізацію змісту предмета в обсязі трьох годин на тиждень. Вона не встановлює чітко визначеної кількості годин для вивчення тих чи інших розділів. Враховуючи рівень фізичної підготовленості учнів, їхні інтереси та здібності, стан спортивно-матеріальної бази навчального закладу, кліматичні умови, вчитель самостійно визначає кількість годин на вивчення складових кожної «школи».

Виходячи з регіональних особливостей і умов навчання, на місцях допускається внесення змін і доповнень до змісту базової програми в обсязі не більше 20 % від загальної кількості годин.

Враховуючи психологічні особливості молодших школярів, уроки фізичної культури необхідно проводити на фоні позитивних емоцій учнів, творчо використовуючи для цього ігровий метод, музичний супровід, сучасні комп'ютерні технології тощо.

Типовими навчальними планами для 1 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою передбачено 1 годину на предмет **«Музичне мистецтво»**, 1 годину на предмет **«Образотворче мистецтво»**, або 2 години на інтегрований курс **«Мистецтво»**.

Звертаємо увагу на те, що відповідно до Типових навчальних планів для початкової школи з вивченням російської чи іншої мови національної меншини, спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов (додатки 2-5 до наказу МОНмолодьспорту від 10.06.2011 № 572) на вивчення предметів художньо-естетичного циклу передбачено 1 навчальна година. Проте, для повної реалізації вимог Державного стандарту початкової загальної освіти (освітня галузь «Мистецтво») **рекомендуємо** використовувати додатково 1 годину за рахунок варіативної складової навчального плану.

Рекомендації з предметів художньо-естетичного циклу розміщено в розділі **«Предмети художньо-естетичного циклу»**.

Метою навчального предмета **«Трудове навчання»** в початковій школі є формування і розвиток у межах вікових можливостей учнів предметно-

перетворювальної компетентності, яка дає їм можливість самостійно розв'язувати предметно-практичні завдання та побутові проблеми. Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання наступних завдань:

- формування в межах вікових можливостей учнів узагальнених способів (алгоритмів) предметно-перетворювальної діяльності з дотримання безпечних прийомів ручної праці та економного використання матеріалів;
- розвиток творчих технічних здібностей, засвоєння елементів графічної грамоти, вмінь працювати в команді та навичок операціоналізації ручних технік обробки матеріалів;
- набуття досвіду предметно-перетворювальної та побутової практичної діяльності, алгоритмів і способів предметно-практичних дій ручними техніками для оволодіння в основній школі основами технологій;
- виховання в учнів ціннісного ставлення до себе як суб'єктів предметно-перетворювальної діяльності, шанобливого ставлення до людей праці та різних професій, трудових традицій українського народу та інших народів світу.

Зміст курсу «Трудове навчання» визначається за такими змістовими лініями: ручні техніки обробки матеріалів, технічна творчість, декоративно-ужиткове мистецтво та самообслуговування. Кожна змістова лінія передбачає формування культури виконання трудових дій. У результаті трудової діяльності в учнів формуються вміння та навички з обробки матеріалів, правильне уявлення про навколишню дійсність, розширюється загальний і політехнічний кругозір, виховується свідоме ставлення до праці. У молодшому шкільному віці предметна діяльність є водночас і пізнавальною. А тому діяльність, яка передбачає обробку різних матеріалів, стає для дітей формою мислення, джерелом їхнього розумового розвитку.

Навчальну програму побудовано за такими принципами:

- навчальний матеріал диференціюється за видами діяльності (згинання, складання, різання, ліплення тощо) та конструювальними матеріалами (папір, картон, пластилін, природні та штучні матеріали та ін.), які ускладнюються в кожному класі залежно від просторово-предметних характеристик виготовлення виробів (за шаблоном на площині, за шаблоном на площині з елементами творчості, об'ємні, об'ємні з елементами творчості);
- практичні роботи диференціюються впродовж навчального року залежно від календарних свят (державних і релігійних), регіональних традицій і звичаїв, які ускладнюються в кожному класі через добір об'єктів праці учнів відповідної складності.

Окремі елементи загальних тем навчальної програми (організація робочого місця на уроці, безпека користування інструментами та матеріалами, бережливе та економне ставлення до використовуваних матеріалів, навички самообслуговування та ін.) є наскрізними, набуті учнями знання, вміння та навички виявляються і піддаються розвитку на кожному уроці в школі, на заняттях у групі продовженого дня та вдома.

На вивчення трудового навчання в 1-му класі Типовими навчальними планами передбачено 1 годину.

У 2012/2013 навчальному році робочі навчальні плани для 2-4 класів

загальноосвітніх навчальних закладів розробляються на основі **Типових навчальних планів початкової школи з українською мовою навчання; з українською мовою навчання з вивченням російської чи іншої мови національної меншини; з навчанням російською чи іншою мовою національної меншини, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 29.11.2005 р. № 682.**

Для спеціалізованих класів з поглибленим вивченням іноземних мов робочі навчальні плани для **2-4 класів** розробляються за **Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 13.03.2006 р. № 182.**

Для спеціалізованих класів з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу робочі навчальні плани для **2-4 класів** розробляються за **Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 13.05.2005 р. № 291 (додатки 2, 3), з урахуванням змін в розподілі навчального часу та загальної кількості годин, визначених Типовими навчальними планами початкової школи (наказ МОН України від 29.11.2005 р. № 682).**

Організація навчання у **2-4 класах** здійснюється за навчальними програмами, розробленими відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти та затвердженим Міністерством освіти і науки України (наказ МОН від 20.06.2006 р. № 469 згідно з рішенням колегії МОН від 24 травня 2006 року).

Рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2-4 класах вміщено в **інструктивно-методичному листі від 09.06.2011 р. №1/9-454 «Про особливості організації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах у 2011/2012 навчальному році» (додаток 1: «Про організацію навчально-виховного процесу в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2011-2012 навчальному році».**

БІОЛОГІЯ. ЕКОЛОГІЯ. ПРИРОДОЗНАВСТВО.

У **2012-2013** навчальному році вивчення біології, екології, природознавства у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

Природознавство	Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Природознавство 5 - 6 клас. – К.; Ірпінь: Перун, 2005.
Біологія	7-9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Біологія. 7-11 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005. 10-11 класи – Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. – Тернопіль: Мандрівець, 2011.
Поглиблене вивчення біології	8–9 класи – програма для 8-9 класів з поглибленим вивченням біології (Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009). 10 – 11 класи – програма для профільного рівня (Збірник програм для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень.–Тернопіль: Мандрівець, 2011).
Екологія	Навчальна програма для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту, академічний рівень. Навчальна програма для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень.

Кількість годин, передбачених програмами для вивчення тем або розділів, є орієнтовною і може бути змінена вчителем. Резервні години можуть бути використані для повторення, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, коригування знань, контролю навчальних досягнень учнів. Навчальні програми передбачають проведення шкільних екскурсій. Учитель має право самостійно обирати час їх проведення, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики.

Програми факультативів та курсів за вибором з біології та екології, рекомендовані Міністерством для використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

7 – 11 класи – Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання. – Кам'янець-Подільській: Аксіома, 2009.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин, що передбачена у програмах, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи.

Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором. Курс за вибором(факультатив) програма якого розрахована на 35 годин і більше може вивчатися упродовж двох років.

Навчання біології, екології, природознавства в **2012-2013** навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (від 05.02.2009 № 66 «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню»).

Основна школа:

Предмет	Клас	Тижневе навантаження
Природознавство	5	1
	6	1
Біологія	7	2
	8	2
	9	3 (у спеціалізованих школах з поглибленим вивченням іноземних мов – 2,5*)
Поглиблене вивчення біології	8	4
	9	4

*Орієнтовне тематичне планування вивчення біології в 9-х класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов міститься у методичних рекомендаціях щодо вивчення біології у 2009-2010 навчальному році (лист МОН від 22.05.2009 № 1/9-353).

Звертаємо увагу, що зміст навчальної програми з біології для 9-го класу розраховано на 105 годин і покладено в основу державної підсумкової атестації з біології у 9-х класах, тому обсяг часу на вивчення біології в 9 класі має відповідати визначеному в інваріантній складовій типових навчальних планів, тобто **не менше** як 2,5 години на тиждень у спеціалізованих школах з поглибленим вивченням іноземних мов і 3 години на тиждень в усіх інших школах.

У старшій школі кількість годин на тиждень для вивчення біології та екології за різними рівнями змісту становить:

Рівень змісту	Біологія		Екологія	
	10 клас	11 клас	10 клас	11 клас
Рівень стандарту	1,5	1,5	–	0,5
Академічний рівень	1,5	1,5		
Профільний рівень	5	5	2	2

Рівень змісту освіти, на якому вивчається біологія, визначається профілем навчання. Таблицю відповідності рівня змісту біологічної освіти і профілю навчання наведено у методичних рекомендаціях щодо вивчення біології у 2010-2011 навчальному році (лист МОН від 21.08.2010 № 1/9-580).

З метою забезпечення умов для опанування учнями 10-11 класів змісту біології на академічному рівні навчальний заклад може виділити додатково 0,5 години на вивчення біології за рахунок варіативної складової. У такому разі вчитель використовує програму академічного рівня, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми. Орієнтовний розподіл годин між темами для такого варіанту навчання біології на академічному рівні міститься у методичних рекомендаціях щодо вивчення біології у 2011-2012 навчальному році (лист МОН від 09.06.2011 № 1/9-454).

Звертаємо увагу на необхідність узгодженого вивчення біології та екології в 11 класі. Зміст навчального матеріалу з біології враховує, що учні 11 класів, які навчаються біології на академічному рівні та рівні стандарту, вивчатимуть окремий предмет «Екологія». Водночас зміст програми з екології базується на принципах неперервності і наступності шкільної екологічної освіти, її інтеграції з іншими природничими дисциплінами на основі внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків. З метою реалізації зазначеного принципу, враховуючи зміст і структуру навчальних програм з природничих дисциплін, зокрема біології та хімії, *рекомендуємо* запланувати вивчення екології у другому семестрі (1 година тижневого навантаження). На вивчення біології рекомендуємо виділити у I семестрі 2 години, а у II семестрі – 1 годину на тиждень.

Важливою складовою навчання біології є формування в учнів практичних умінь і навичок під час проведення лабораторних і практичних робіт. Оцінювання практичних і лабораторних робіт з біології здійснюється на розсуд учителя і в залежності від способу виконання (демонстраційне, фронтальне, групою, індивідуальне) або у всіх учнів класу, або вибірково у окремих учнів.

Лабораторні і практичні роботи оформляються в робочих зошитах. У навчальному процесі можуть використовуватись робочі зошити або зошити для лабораторних і практичних робіт з друкованою основою, які мають гриф «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах», якщо від дати надання грифу даному посібникові минуло не більше п'яти років.

Під час проведення занять в кабінеті біології особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 № 1/9-72).

У зазначених матеріалах перелічено нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; описано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, особливості безпеки під час проведення робіт з біології, порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів. Також в інструктивно-методичних матеріалах наведено зразок журналу реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів та орієнтовні «Паспорт кабінету» і «Акт дозволу на проведення занять у кабінеті».

З повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти www.iitzo.gov.ua.

Повідомляємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, природознавство вивчатиметься у 5 класі (2 години на тиждень), а біологія в 6-9 класах (по 2 години на тиждень).

Звертаємо увагу, що згідно з постановою зазначений Державний стандарт впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Першими перейдуть на навчання за новими програмами учні 5 класів у 2013/2014 навчальному році. Вивчення біології за програмою, розробленою до нового Державного стандарту розпочнеться у 2014/2015 навчальному році.

Географія

Вивчення географії у 2012-2013 навчальному році буде здійснюватись за збірниками програм:

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. 6-11; видавництво Перун. 2005, 2006 рр.

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. видавництво Навчальна книга; 2005.

Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. Географія України. видавництво Вікторія; 2008.

Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи Географія. Економіка. Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. – Київ, 2010.

Географічні курси вивчатимуться в уже традиційному порядку:

6 клас – «Загальна географія» закладає основи формування у школярів понятійно-термінологічного апарату фізичної географії, через розгляд на доступному віковому рівні знань про географічну оболонку, закономірності її будови і розвитку. Вивчення спрямоване на формування планетарних уявлень про Землю, взаємодію і взаємопроникнення компонентів природи в межах географічної оболонки. Основні підручники, що можуть бути використані при вивченні зазначеного курсу це:

Географія. 6 кл. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш. Генеза. 2006

Загальна географія. 6 кл. Бойко В.М., Міхелі С.В. Педагогічна преса. 2006

Географія. 6 кл. Скуратович О.Я. та інш. Педагогічна преса. 2006

Загальна географія. 6 кл. Булава Л.М., Мащенко О.М., Ільченко В.Р. Довкілля-К. 2006

Географія. 6 кл. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Навчальна книга. 2006

7 клас – «Географія материків і океанів» навчальний предмет, який розкриває знання про диференціацію і цілісність природи Землі, розширює і конкретизує уявлення учнів походження материків і океанів, просторову неоднорідність Землі, прояв географічних закономірностей на глобальному і регіональному рівнях, особливості життя та діяльності людей у різних географічних умовах, закріплюються навички роботи з загальногеографічними та тематичними картами. Основні підручники, що можуть бути використані при вивченні зазначеного курсу це:

Географія материків і океанів. 7 кл. Бойко В.М., Міхелі С.В. Зодіак-ЕКО. 2007

Географія материків і океанів. 7 кл. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш. Генеза. 2007

Географія материків і океанів. 7 кл. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Навчальна книга. 2007

8 клас – «Фізична географія України» навчальний предмет, який забезпечить вивчення особливостей природи як умови життя та господарської діяльності людини. На початку вивчення курсу пропонується ознайомлення з

адміністративно-територіальним поділом України, тому що при вивченні майже всіх фізико- та економіко-географічних об'єктів доводиться постійно звертатися до адміністративних одиниць, знаходячи ці об'єкти на карті. Географія 8-го класу є завершальним для шкільної природничо-географічної освіти, тому значна увага під час його викладання приділяється, крім вивчення нових понять і закономірностей, поглибленню й узагальненню теоретичних знань з фізичної географії. Підручники, що можуть бути використані при вивченні зазначеного курсу це:

Фізична географія України. 8 кл. Шищенко П.Г., Муніч Н.В. Зодіак-Еко. 2008.

Фізична географія України. 8 кл. Дідчук І.Л., Заставецька О.В., Брущенко І.В. Прем'єр. 2008

Фізична географія України. 8 кл. Булава Л.М. та ін. АН ГРО ПЛЮС. 2008

Фізична географія України. Пестушко В.Ю. Генеза. 2008

9 клас – “Економічна і соціальна географія України”, навчальний предмет в якому розкриваються питання населення і трудових ресурсів держави, розвитку і розміщення господарства. Географії України в 9-му класі відводиться роль завершального для основної та пропедевтичного для старшої школи. Розглядається питання про історико-географічне формування території. Значна увага приділяється вивченню проблем розміщення населення, його природного і механічного руху, національного складу. Детально аналізується географія галузей господарства країни, зовнішньоекономічних зв'язків та економічних районів України. У цьому курсі розглядаються проблеми сталого розвитку та їх прояв на території України, показано місце України в світі. Цей навчальний предмет є також початковим етапом економічної освіти школярів, сприяє їхній адаптації до життя в умовах ринкової економіки, тому програма містить питання про економічну систему України, країни, типи підприємств за формами власності, аналізуються складові економічного потенціалу країни. Підручники, що можуть бути використані при вивченні зазначеного курсу це:

Географія. 9 кл. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш. Генеза. 2009

Географія. 9 кл. Садкіна В.І., Гончаренко О.В. Оберіг. 2009

Географія. 9 кл. Гілецький Й.Р. Підручники і посібники. 2009

Географія. 9 кл. Надтока О.Ф., Топузов О.М. Світ знань. 2009

Як і в попередні роки, вивчення географії України у 8-му та 9-му класах рекомендуємо завершувати викладанням 17-годинних курсів (за рахунок годин варіативної складової навчального плану) «Фізична географія своєї області» та «Економічна та соціальна географія своєї області». Завдяки такому підходу, спираючись на краєзнавчий принцип, вчитель дає наукові географічні поняття на основі вивчення своєї місцевості та допомагає наочно допомогти учневі у вивченні господарської діяльності населення рідного краю. Здобуті знання сприятимуть прищепленню учням любові до рідної землі, створять підґрунтя для того, щоб у подальшому учень орієнтувався на географічну освіту. При викладанні географії своєї області можна

використовувати географічні атласи областей України «Моя мала батьківщина» створені колективом видавництва «МАПА-Київ». Викладання такого курсу має здійснюватись відповідно програми «Рідний край». Для викладання такого курсу підготовлено навчально-методичне забезпечення: бібліотека краєзнавчих підручників та програм по кожному регіону. Це «Київщинознавство. 1-11 класи» (навчальна програма курсу за вибором) Довгань А.І. та ін. Київський ІПОПК ; 2009; «Київщинознавство. 3- 11 класи» (навчально-методичний комплект) Довгань А.І. та ін. Київський ІПОПК; 2009; «Рідний край. Одещина»; «Рідний край. Полтавщина»; «Рідний край. Хмельниччина.»; «Рідний край. Кіровоградщина»; «Рідний край. Черкащина»; «Рідний край. Луганщина» а також великий перелік програм і посібників, підготованих і схвалених до використання предметною комісією з географії Науково-методичної ради з питань освіти МОНмолодьспорт України для окремих регіонах країни, районів, а подекуди окремих міст і сіл.

Для підготовки до ДПА використовується «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з географії. 9 клас» (авт. Р.В. Гладковський, А.І. Довгань, Л.Б. Паламарчук, В.В. Совенко).

Необхідною складовою успішного навчання з географії є картографічна грамотність. Сучасна картографічна база засобів навчання представлена стінним картами, атласами, контурними картами комп'ютерними картографічними програмними педагогічними засобами навчання, які видаються двома видавництвами ДНВП «Картографія» та ПрАТ «Інститут передових технологій» їх продукція пройшла науково-методичну експертизу предметної комісії та комісії із засобів навчання та шкільного обладнання та отримала грифи «Рекомендовано МОНмолодьспорт України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах ».

Вивчення географії в усіх класах потребує більш ретельного аналізу ситуації з охорони природи та посилення екологічної складової у навчальному і виховному процесі при вивченні географії. Для цього в рамках діяльності ОБСЄ і потреби знаходження та підтримання розумної рівноваги між європейською економіками та європейською системами, потенціал яких не безмежний, змушує шукати різні шляхи покращення інформування і виховання підростаючого покоління, пройшов експертизу і отримав гриф «Схвалено МОНмолодьспорт України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» посібник «Зелений пакет для школярів», матеріали якого доцільно використовувати для формування практичних навичок навчання та оцінювання інформації екологічного змісту. Національна система загальної середньої освіти отримала якісний продукт з питань охорони довкілля та сталого розвитку важливою рисою якого є його міждисциплінарний характер. Посібник містить матеріали, які дозволяють учням розв'язувати життєві ситуації, приймати свідомі рішення, формувати екологічну поведінку, навчити бережно ставитися до природи, до здоров'я, стати активним громадянином своєї держави.

Вивчення географії в старшій школі на рівні стандарту, академічному та профільному забезпечується в процесі вивчення курсу «Соціально-

економічна географія світу» з використанням навчальної програми для ЗНЗ, видавництва «Перун» та підручників, що рекомендовані МОНмолодьспорт України «Географія. 10 клас.» Г. Уварова, В. Пестушко Генеза. 2010; «Географія. 10 клас.» В. Кoberник, Р.Коваленко, Оберіг. 2010. Вивчення географії у 10-х класах стандартного (базового) і академічного рівнів у 2012-2013 навчальному році буде здійснюватися у межах систематичного курсу «Соціально-економічна географія світу», загальний обсяг якого 52 години (1,5 години на тиждень). Цей курс має інваріантне ядро змісту, визначене програмою для загальноосвітніх навчальних закладів. Проте, обсяг і глибина викладу навчального матеріалу, а також його прикладна спрямованість може, за бажанням учителя, дещо відрізнятись в класах, що працюють за рівнем «стандарту». При цьому варто пам'ятати, що «рівень стандарту» завершує обов'язкову шкільну географічну освіту.

У сучасному змісті курсу «Соціально-економічна географія світу» підсилено ідеї економізації, соціологізації, екологізації і гуманізації шкільної географії. Це обумовило головні завдання вивчення географії у 10-му класі, серед яких: засвоєння старшокласниками системи знань про різноманітний і динамічний світ, взаємозв'язки природи, населення і господарства на усіх територіальних рівнях, формування розуміння географічної специфіки регіонів і країн світу; оволодіння вміннями поєднувати глобальний, регіональний і локальний підходи для аналізу соціально-економічних процесів і явищ; розвиток пізнавального інтересу, інтелектуальних і творчих здібностей старшокласників через ознайомлення їх з важливими географічними особливостями і проблемами світу, його регіонів і країн; виховання толерантності, поваги до різних народів і культур; формування вміння знаходити і застосовувати географічну інформацію для оцінки важливих соціально-економічних процесів сучасного міжнародного життя.

В умовах глобалізації світового господарства важливим для географічної освіти старшокласників є показ своєрідності організації національних господарств різних країн світу, виявлення їх спільних та відмінних рис, особливостей трансформації до сучасного конкурентного ринкового середовища. Тому необхідно приділяти увагу аналізу моделей господарського розвитку країн світу, звернути більшу увагу на ті з них, що знаходяться у безпосередній близькості від України, показувати сучасні тенденції розвитку світового господарства в умовах глобалізації та економічної інтеграції.

Організація профільного навчання з географії буде здійснюватись в 10- 11 класах за навчальною програмою «Географія. Профільний рівень» (авт. Т.Г. Гільберг, Л.Б. Паламарчук, В.В. Безуглий) та підручниками «Географія. Підручник для 10 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень», (авт. Л. Б. Паламарчук, Т.Г. Гільберг, В.В. Безуглий), Генеза. 2010, «Географія. Підручник для 11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень», (авт. Л.Б. Паламарчук, Т.Г. Гільберг, А.І. Довгань) Генеза. 2011.

Даний курс розрахований на 350 годин (по 5 години на тиждень у 10-11 класах) й охоплює десять взаємопов'язаних розділів. Кожен розділ включає теми, в яких висвітлено основний зміст навчального матеріалу.

Вивчення географії на профільному рівні дозволяє максимально використовувати загальноосвітній і культурологічний потенціал географії як навчального предмета, дає можливість випускникам на основі системи географічних знань, умінь, навичок самовизначитися у мінливому навколишньому світі, продовжити освіту в відповідній галузі.

При складанні тематичного плану варто пам'ятати про регіональний компонент географічної освіти – вивчення географії свого краю, області, району, регіону. Це допоможе більш повно розкрити виховний і розвивальний потенціал предмета – любов до своєї місцевості, країни; сприятиме формуванню екологічної культури та конструктивному географічному мисленню.

Практичну частину програми становить практикум, що є важливою й обов'язковою складовою уроку географії. Після теоретичних питань розглядаються прикладні відомості, структуровані навколо глобальних проблем світу та ідеї збалансованого розвитку суспільства. Практичні роботи передбачають розв'язання географічних, екологічних й економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, проведення міні-досліджень, соціологічного опитування, дискусій, конференцій, семінарів, телемостів, усних журналів, презентацій, експертиз, «круглих столів», референдумів, ділових ігор, моніторингових досліджень, розробки проектів, написання рефератів, творчих робіт, індивідуальних і колективних проектів. Мета проведення цих робіт може бути різною: мотиваційна, навчальна, контролююча тощо.

Особливу увагу необхідно звернути на вивчення розділу програми «Географія своєї області», на який відведено 23 години. У зв'язку з обмеженими можливостями щодо обсягу матеріалу підручника, враховуючи індивідуальні особливості регіонів і значну кількість адміністративних одиниць, матеріал до даного розділу у підручнику відсутній. Разом з тим це ніяким чином не знижує його важливості і глибини вивчення. Навпаки, вивченню даного розділу потрібно приділити особливу увагу, оскільки він сприяє формуванню патріотизму, любові до малої Батьківщини, допомагає краще зрозуміти основні економічні, екологічні і соціальні процеси. Кожен регіон має підготовлені навчальні посібники, підручники, атласи, картографічний матеріал. Під час вивчення даного розділу доцільно використовувати такі форми роботи, як: семінари, конференції, круглі столи, зустрічі, екскурсії, дослідження. Важливу роль необхідно надати проектній технології. Засобами проведення таких занять мають стати архівні документи, матеріали краєзнавчих відділів бібліотек, статуправлінь, управлінь і відділів обласних і районних адміністрацій, краєзнавчих музеїв, центрів зайнятості, будинків природи, виставок, установ і організацій, Інтернет-ресурси тощо.

Орієнтація географічної освіти на компетентнісний підхід робить акцент на практичну складову шкільної дисципліни, оскільки її зміст лежить в основі формування ключових компетенцій як освітніх результатів. Досягнення педагогічних цілей дозволяє акцентувати увагу в навчальному процесі на діяльнісній частині його змісту, тобто посиленні уваги на формуванні вмінь школярів. Тому виконання практичних робіт є важливою і невід'ємною частиною навчального процесу у профільній школі. Програмою передбачено виконання 57 практичних робіт, що становить 32% навчальних годин. Ефективній реалізації практичної складової навчальної програми належить «Практикуму» (11 клас, автори: Гільберг Т., Довгань А., Паламарчук Л.). Обов'язковою умовою є перевірка практичних робіт, оскільки оцінка виконує мотиваційну, контролюючу і коригуючу функції. Значна кількість практичних робіт не потребують письмової перевірки, оскільки проводяться у вигляді семінарських занять, представлення (захисту) групових проектів, конференцій, «круглих столів», дискусій (25%).

Навчальні роботи виконуються під керівництвом вчителя, який пояснює послідовність дій, показує зразок виконання і формулює завдання для первинного закріплення дій учнями. Тренувальні роботи націлені на відпрацювання, вдосконалення та корекцію умінь. Ці роботи виконуються на уроці під контролем вчителя, або у формі домашнього завдання, результати якого відстежує вчитель. Підсумкові роботи виконують контролюючу функцію. Вони здійснюються школярами з найбільшим ступенем самостійності. Їх завдання розраховані на перенесення засвоєних умінь і дій в умови, подібні з навчальними і тренувальними роботами, або в нові умови. Саме тому результати підсумкових робіт можуть бути порівняні з результатами контрольних робіт і фіксуватися колонкою оцінок у класних журналах. Результати навчальних і тренувальних робіт виставляються за бажанням учнів, але враховуються педагогом для організації навчального процесу на наступних уроках.

Програма курсу задає напрямок змісту практичних робіт. У зв'язку з цим вчителю географії рекомендується виділити у змісті програми, яка використовується, практичні роботи, які носять навчальний і тренувальний характер, і роботи - підсумкового характеру. Учитель на її основі планує їх у навчальному процесі, враховуючи ступінь навченості школярів. У календарно-тематичному плануванні необхідно відобразити зміст і вид практичних робіт (за ступенем навченості) та затвердити на методичному об'єднанні вчителів географії.

Для проведення практичних робіт у профільних класах доцільно виділяти цілий урок. Такі уроки проводяться як уроки-практикуми, що за дидактичною метою орієнтовані на навчання прийомам і способам дій, їх систематизацію та узагальнення, перевірку (контроль) рівня оволодіння школярами певними вміннями.

Організація роботи школярів повинна підкорятися чітко заданій меті, сформульованій на мові дій учнів, що сприяє активізації роботи учнів. Завдання для практичних робіт можуть мати різні форми: удосконалення

навичок роботи з картографічним матеріалом (нанесення географічних об'єктів на контурну карту, робота з електронними картами), географічними джерелами інформації, розв'язання географічних задач тощо; практичні роботи дослідницького і творчого характеру (складання картограм, картодіаграм, маршрутів, комп'ютерних презентацій, схем, характеристик географічних об'єктів, виявлення закономірностей, написання есе, оцінка статистичних показників, суспільних явищ, складання прогнозів, проведення міні-досліджень).

Географічні курси, які найбільш суттєво пов'язані з географічним профілем представлені у збірнику програм «Програми для профільних класів загальноосвітніх навчальних закладів.» видавництво «Педагогічна преса». Більшість програм уже добре знайомі вчителям, але серед нових програм і курсів, що отримали гриф МОНмолодьспорт України – це програма курсу за вибором „Основи геоінформаційних систем і технологій” 10-11 кл.

Курс розрахований на вивчення основ геоінформаційних систем і технологій у 10-11 класах старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів усіх профілів природничо-математичного, технологічного напрямку. Вивчення курсу пропонується в обсязі 35 навчальних годин після вивчення основ інформатики за програмою 9 класу та географії за курсом 6-9 класу, основних засад роботи з комп'ютерною технікою та комп'ютерною

Для вивчення курсу підготовлено навчальний посібник „Основи геоінформаційних систем і технологій” видавництва ДНВП „Картографія” (автори В.І. Остроух, Л.М. Даценко). Навчальний посібник схвалено до використання в загальноосвітніх навчальних закладах (лист МОНмолодьспорт України від 15.03.2011 р. за №1.4/18-779).

Як і в основній допрофільній для реалізації завдань профільного навчання в школі важливими є картографічні знання.

Для підготовки до ДПА використовується «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з географії. 11 клас» (авт. Р.В. Гладковський, А.І. Довгань, Н.І. Забуга, Л.Б. Паламарчук, В.В. Совенко)

Перелік посібників, які можуть бути використані при вивченні географії постійно оновлюється, друкується в щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту: (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти : (www.iitzo.gov.ua).

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та у підготовці до уроків з географії вчителям надають журнал “Географія та економіка в сучасній школі” Міністерства освіти і науки України і газета “Красзнавство. Географія. Туризм”.

Економіка

Метою економічної освіти в системі загальної середньої освіти є така підготовка учнів, яка забезпечить їм достатній рівень життєвої компетентності у сфері економічних відносин на рівні держави, родини та окремої людини.

Зміст шкільного курсу економіки побудовано таким чином, щоб він зміг реалізувати мету і завдання курсу, сформувані базові знання з основ економічної науки, познайомити з основними тенденціями розвитку економіки (науки і господарства) на сучасному етапі отримати спеціалізацію з обраного профілю.

На сьогодні вивчення економіки в школі має забезпечувати:

- розвиток економічної культури, економічного мислення учнів спрямований на критичний аналіз процесів і результативність діяльності;
- формування умінь самостійно набувати, засвоювати і застосовувати економічні знання, спостерігати і пояснювати сучасні економічні явища;
- розширення уявлень про професійну діяльність у сфері економіки, отримання і закріплення навичок обраного профілю;
- забезпечення рівня економічної підготовки, що дозволить старшокласникам продовжити навчання на економічних факультетах у вищих навчальних закладах.

У старшій школі економіка як базова дисципліна з наступного, 2012/2013 навчального року викладається в 11-класах всіх профілів, окрім економічного. (одна година на тиждень). У 2012/2013 навчальному році економіка викладається на профільному рівні у класах економічного профілю. Навчання здійснюється з використанням програм, які знайомі вчителям:

- Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 11 класи. Рівень стандарту, академічний рівень. – К., 2010
- Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 10-11 клас. Профільний рівень. К., 2010.
- Програми для профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спецкурсів і факультативів. 10-11кл. (видавництво Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003,2006.)
- Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором) Частина І. 10-11 класи (для 11 класу), (видавництво . Аксіома, 2008).
- Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина ІІ., (видавництво . Аксіома, 2008).
- Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. – К., 2010
- Основи споживчих знань. (Гільберг Т. Г., Капіруліна С. Л., Довгань А. І. та ін.). ЄС і ПРООН, 2008.

Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу. Вчитель має право довільно визначати кількість годин на вивчення тем, але без вилучення одних

на користь інших. Обласні, районні та міські методичні кабінети (центри) не уповноважені регламентувати розподіл вчителем навчальних годин у межах тем.

Вивчення економіки у 2012-2013 навчальному році для загальноосвітніх навчальних закладів рівня стандарту й академічного рівня, як і в попередньому навчальному році має такі особливості:

- навчальна дисципліна викладається у 11 класах, а її програма розрахована на 35 годин, що охоплюють години вивчення матеріалу на уроках, включно з тими, які призначені для виконання практичних робіт, та резервний час;
- програмою передбачено чотири розділи – «1. Основи економічного життя суспільства», «2. Ринкова економіка», «3. Національна економіка як ціле», «4. Світова економіка» – які охоплюють десять тем.

Для вивчення навчальної дисципліни економіка рекомендовано підручники-переможці Всеукраїнського конкурсу підручників для 11-их класів:

I. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень). 11 клас (авт. Радіонова І.Ф.), видавництво «Аксіома», 2011.

II. Економіка. (рівень стандарту, академічний рівень), 11 клас (авт. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І.).– Харків: Ранок, 2011

Логіці та змісту підручників відповідають методичні посібники, що значно розширюють можливості вчителя при підготовці матеріалів проміжного контролю знань учнів та практичних робіт. До таких методичних посібників належать:

- Горленко А.О. Практичні роботи з економіки. 11 клас. Рівень стандарту – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011
- Горленко Г.О. Економіка. Тестові завдання. Навчальний посібник для учнів 10-11 класів – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010.
- Часнікова О.В. Економіка. 10 клас. Рівень стандарту. Академічний рівень: Експрес-контроль. – Харків: Ранок, 2010 р.
- Бондарєв Н.В. «Економіка. 11 клас: Рівень стандарту. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012 р.

Профільне навчання економіки у старшій школі забезпечується вивченням курсу “Економіка” протягом 210 годин навчального часу (по три години на тиждень у 10-му та 11-му класах), введенням курсів за вибором та факультативів і близьких до економіки предметів: математики на академічному рівні та географії на профільному.

Вивчення економіки у 2012-2013 навчальному році на профільному рівні у загальноосвітніх навчальних закладах з поглибленим вивченням економіки, також не буде відрізнятися від попереднього навчального року:

- навчальний предмет викладається у 10 та 11 класах, її програма розрахована на 105 годин, що охоплюють 90 годин на вивчення

матеріалу на уроках, 10 годин на виконання практичних (лабораторних) робіт, та 5 годин резервного часу у кожному класі;

- програма включає п'ять розділів – «1. Вступ до економічної теорії», «2. Фундаментальні поняття ринкової економіки та ринкова інфраструктура», «3. Теорія і практика підприємницької діяльності», «4. Національна економіка та роль уряду у її функціонуванні», «5. Світова економіка та інтеграційні процеси» – які охоплюють двадцять чотири теми.

Для вивчення навчальної дисципліни рекомендовано підручники переможці Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників:

- Економіка (профільний рівень). 10 клас. Радіонова І.Ф., Радченко В.В. – Кам'янець - Подільський: Аксіома, 2011
- Економіка (профільний рівень). 11 клас. Радіонова І.Ф., Радченко В.В. – Кам'янець - Подільський: Аксіома, 2011
- Економіка. (рівень профільний), 10 клас. (авт. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І.) - Харків, Ранок, 2011р.
- Економіка. (рівень профільний), 11 клас. (авт. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т.І.) - Харків, Ранок, 2011р.

Матеріали підручників логічно структуровано. Крім основної змістової частини, визначення приросту знань учня, схематичного зображення логіки теми, підсумків теми, пояснення практичного значення отриманих знань, матеріал підручника дає можливість учню поглибити знання, частково вийшовши за межі програми, підготуватися до конкурсів та олімпіад з економіки.

Додатково до зазначених підручників можна використовувати посібник

- Горленко Г.О. Економіка (профільний рівень). Тренувальні вправи + Практичні роботи для учнів 10-х класів – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010.
- Єфремова Л.В., Степаненко Т.О. Усі уроки економіки. 11 клас. I семестр. Профільний рівень. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012 р.
- Горобинська М. В., Єфремова Л.В., Піддубна Л.І. Усі уроки економіки. 11 клас. II семестр. Профільний рівень. – Харків: Видавнича група «Основа», 2012 р.

В 11 класі учні переходять до вивчення підприємництва та різних аспектів діяльності фірм, особливостей національної економіки та ролі уряду у її функціонуванні, а також особливостей розвитку світової економіки та інтеграційних процесів у світі.

В межах варіативної компоненти змісту освіти пропонується вивчення у 10-му класі таких курсів за вибором:

- «Основи споживчих знань»,
- «Основи інтелектуальної власності»,
- «Фінансова математика»,
- «Географічна економіка»,
- «Економічне моделювання та розв'язування економічних задач».

Під час підготовки до ДПА рекомендовано використати «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з економіки. 11 клас» (авт.. Ю.В. Бицюра, Г.О.Горленко, С.Л. Капіруліна).

При організації допрофільного вивчення економіки у 8-9-х класах за рахунок годин варіативної складової навчального плану рекомендуємо вивчати курс економіки за програмою «Основи економіки» (авт. Л.М. Кириленко, Л.П. Крупської, І.М. Пархоменко, І.Є. Тимченко) та навчальним посібником "Моя економіка" (авт. Л.М. Кириленко, Л.П. Крупська, І.М. Пархоменко, І.Є. Тимченко).

У класах з поглибленим вивченням економіки пропонуємо до використання програми «Основи економіки» автора І.І. Климюка.

Під час роботи за зазначеними вище навчальними програмами вчитель має право коригувати кількість годин в залежності від можливостей навчального закладу. Для поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання пропонуються курси за вибором, які викладаються за рахунок варіативного компонента змісту освіти. В старшій школі, як профільній, зміст предмету “Економіка” представлений окремими спеціальними курсами, які враховують інтереси, здібності та життєві плани учнів з одного боку, і відповідають профілю школи з іншого. До варіативної частини профільної школи віднесено такі економічні курси: “Основи підприємницької діяльності”, “Власна справа”, “Основи менеджменту”, “Основи інтелектуальної власності”, “Основи споживчих знань”, “Основи сімейного господарювання” тощо.

Основними завданнями курсів за вибором є забезпечення вивчення економіки і споріднених з нею предметів на достатньому рівні. За їх допомогою відбувається трансформація наукових знань учнів в їх практичний досвід. Практичні роботи, екскурсії, презентації, дослідження, моделюючі або ситуативні вправи є невід’ємною складовою занять. Робочі плани профільних класів можуть включати багато курсів за вибором і факультативів. Тим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, яка надає учням можливість обрати індивідуальну освітню програму.

Робочі плани класів з поглибленим вивченням предмету, крім розширення і поглиблення змісту, мають сприяти формування стійкого інтересу до предмету, розвитку відповідних компетенцій і орієнтацій на професійну діяльність, пов’язану з обраним профілем. Поглиблене вивчення здійснюється за спеціальними програмами або за модульним принципом: програма „Основи економіки” доповнюється набором курсів за вибором певного спрямування. Кожна із наведених програм може вивчатися за різними рівнями складності та обсягом. З метою більш повного врахування й розвитку навчально-пізнавальних інтересів учнів, їх нахилів і здібностей, вчителю надається право змінювати до 30 % змісту обраної навчальної програми.

Важливим завданням вважаємо продовження впровадження у навчальний процес курсу за вибором «Основи споживчих знань», оскільки споживча освіта в Україні є однією з головних форм пристосування людей до нових і швидко змінних умов життя, заснованого на принципах ринкової економіки.

З метою активнішого впровадження споживчих знань у навчальний процес пропонуємо, у випадку відсутності достатньої кількості годин на вивчення курсу, наскрізну навчальну програму курсу за вибором «Споживчі знання» для учнів 11-(12) класів вивчати у будь-якому з класів, коригуючи кількість годин. Курс «Основи споживчих знань» підсилено певним переліком навчальної літератури, яка отримала відповідні грифи МОНмолодьспорту, а саме: посібник-практикум «Чи грамотний ви споживач» укл. С. О. Ганаба; в-во «Аксіома», навчально-методичні комплекти «Здоров'я дитини – здорове харчування» для 3-4 класів та 5-7 класів (авт. Довгань А.І., Овчарук О. В., Оліфіра Л.М., Пужайчереда Л.М, за загальною редакцією Овчарук О. В.)

Розвиток не тільки економічного мислення, а і фінансових компетенцій і культури має забезпечити новий курс «Фінансова грамотність», який пройшов апробацію у деяких школах різних регіонів. Курс за вибором «Фінансова грамотність», підготовлений Університетом банківської справи Національного Банку України має ознайомити учнів 10 класів із сучасними фінансовими продуктами та послугами, розвивати в них навичок використання таких продуктів, а також вміння планувати власне фінансове майбутнє. Відповідно до загальних цілей курсу основні завдання полягають в тому щоб через практичну діяльність, адаптовану до вікових особливостей учнів сформувати певні економічні компетенції. Навчально-методичний комплект підготовлений за загальною редакцією професора Смовженко Т.С. включає програму курсу, навчальний посібник, робочий зошит для учнів.

Навчально-методичне забезпечення вивчення економіки постійно поповнюється новими навчальними посібниками як традиційного характеру так і інноваційні за змістом і формою, вони готуються, як фахівцями різних рівнів, так і вчителями практиками, які діляться свої досвідом. Перелік посібників, які можуть бути використані при вивченні економіки постійно оновлюється, друкується в щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту: www.mon.gov.ua та веб-сайті Інституту інноваційних технологій: iitzo.gov.ua

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та у підготовці до уроків з економіки вчителям надають журнал “Географія та економіка в сучасній школі” Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Захист Вітчизни

Метою предмета «Захист Вітчизни» є не тільки необхідність теоретичної, практичної, фізичної і психологічної підготовки учнівської молоді до захисту Вітчизни і проходження військової служби у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях України, а й створення умов для формування та удосконалення життєво необхідних знань, умінь і навичок, високої патріотичної свідомості.

Мета предмета досягається глибоким та осмисленим вивченням матеріалу за кількома напрямками, які розподілені на розділи, кожний з яких має свої завдання.

Відповідно до мети сформовано завдання предмета:

- підготовка молоді до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу;
- підготовка молоді до служби у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, виконання військового обов'язку в запасі.

На основі визначених головної мети і завдань та відповідно до Державного стандарту предмет вивчається за трьома змістовими лініями:

- основи військової справи та військово-патріотичне виховання;
- основи попередження і захисту у надзвичайних ситуаціях;
- основи медичних знань, надання першої допомоги.

У 2012/2013 навчальному році у навчальних закладах системи загальної середньої освіти учні 10-11 класів вивчатимуть предмет «Захист Вітчизни» за навчальною програмою авт. Мелецький В.М. та ін.

Відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 № 834, вивчення предмета у 2012/2013 навчальному році здійснюється:

- 2 години на тиждень - у класах з профільним та військово-спортивним профільним навчанням;
- 1 година на тиждень – у класах всіх інших напрямів.

Кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена за рахунок варіативної частини навчального плану, що в свою чергу надає можливість поширення і поглиблення змісту тем, що вивчаються.

Вивчення предмета «Захист Вітчизни» проводиться окремо для юнаків та дівчат (відповідно до листа-роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 № 1/9-444). Поділ класу на групи здійснюється згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп продовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» від 20.02.2002 № 128 (додаток 2). Навчальний предмет при цьому в обох випадках носить назву «Захист Вітчизни».

Юнаки, які за станом здоров'я або релігійними поглядами звільнені від засвоєння основ військової справи, вивчають предмет за програмою для дівчат. Дівчата за їх власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) можуть навчатися за програмою та підручниками для юнаків.

Предмет викладається протягом трьох періодів – у 10 і 11 класах під час навчального року та під час навчально-польових зборів (занять у лікувально-оздоровчому закладі). Навчально-польові заняття (збори) проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів наприкінці навчального року з використанням навчально-методичної бази військових частин, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів, оборонно-спортивних, військово-оздоровчих таборів, базових навчальних закладів, центрів допризовної підготовки тощо. Їх організація і проведення планується керівником навчального закладу відповідно до діючих вимог.

Рекомендуємо визначити для більш ефективної організації навчально-польових зборів загальноосвітні навчальні заклади, на базі яких проводити заняття, залучивши до них учнів з інших загальноосвітніх навчальних закладів та об'єднавши їх у навчальні взводи та відділення.

Практичне закріплення теоретичного матеріалу з розділу «Основи цивільного захисту» передбачається під час проведення Дня цивільної оборони (цивільного захисту) в загальноосвітніх навчальних закладах.

Оцінювання рівня засвоєння учнями програмового матеріалу здійснюється відповідно до «Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти» затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 13.04.2011 № 329 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.05.2011 за № 556/19304.

При оцінюванні навчальних досягнень з предмета «Захист Вітчизни» вчителем оцінюється: якість знань, умінь та навичок учнів; нормативні показники, контрольні вправи (нормативні показники та вправи подано у навчальній програмі). Якість виконання нормативів визначає рівень індивідуальної підготовки учнів. Протягом навчального року відпрацьовуються всі індивідуальні нормативи.

Під час складання контрольних вправ з прикладної фізичної підготовки необхідно врахувати деякі особливості, спрямовані на убезпечення учнів від нещасних випадків:

1. Контрольні вправи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.
2. Перевірка безпечності місць занять та справності інвентарю.
3. Проведення розминки.

При здачі заліків та нормативів також мають ураховуватися фізіологічні особливості та релігійні погляди учнів.

На заняттях стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються на зразок взаємовідносин між військовослужбовцями

Збройних Сил України. Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

Для активізації військово-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах рекомендується вести гурткову роботу відповідного напрямку. При проведенні відповідної роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою «Захист Вітчизни», угодою про співробітництво між обласним управлінням освіти і науки та обласним військовим комісаріатом про спільну діяльність з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Для гурткової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах рекомендуємо користуватися програмою, яка має відповідний гриф Міністерства «Програма гуртка військово-патріотичного напрямку «Школа безпеки» (авт. Олексюк В.Л., Горчинська Л.В., Єпіфанцев І.В.).

Програма гуртка військово-патріотичного напрямку «Школа безпеки» модульного типу, передбачає закріплення знань з шкільного курсу предметів із: захисту Вітчизни, фізичного виховання, основ здоров'я, географії, біології; здобуття практичних навичок для використання в повсякденному житті та в екстремальних умовах.

Відповідно до Указу Президента України «Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді» підготовлено спільний наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерства оборони України від 16.12.2011 № 1443/779 «Про затвердження Положення про Всеукраїнську військово-патріотичну гру «Зірниця» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 29 грудня 2011 р. за № 1567/20305). З метою підготовки учнів (вихованців) до участі у Всеукраїнській військово-патріотичній грі «Зірниця» розроблено навчальну програму гуртка «Зірниця» (авт. Коломоець Г.А.).

Метою навчальної програми є: формування в учнів (вихованців) почуття патріотизму; мотивація до збереження свого здоров'я та фізичного розвитку; свідоме ставлення до особистої та громадянської безпеки, розвиток рухових здібностей та морально-вольових якостей.

Вивчення матеріалу передбачається учнями 5-9 класів.

Програма розміщена на веб-сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Для оформлення кабінетів рекомендується використовувати серію плакатів: «Захист Вітчизни», «Основи медичних знань», «Інформаційно-довідниковий куток цивільного захисту» (авт. Міненко М.І.), «Міжнародне гуманітарне право» (авт. Міненко М.І., Кривонос Ю.Д.).

Варто наголосити, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» в загальноосвітніх навчальних закладах дозволено використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, які мають гриф Міністерства або схвалені відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти.

Іноземні мови

Глобалізація суспільства, потреба особистості в швидкій адаптації до умов полікультурного світу, який весь час змінюється, посилює інтерес до мовної освіти як важливого інструменту життєдіяльності людини в полікультурній і мультилінгвальній спільноті людей. Мовна освіта є важливим засобом, котрий формує свідомість особистості та її здатність бути соціально мобільною в суспільстві, сприяє веденню діалогу культур у світі, що глобалізується навколо розв'язання різноманітних проблем. Нові освітні реалії передбачають формування філософії сучасного європейця — «навчання упродовж життя», яка дає усвідомлення необхідності самоосвітньої діяльності особистості та його готовності опановувати нові знання, в т. ч. вивчати нові мови.

Нові реалії вимагають змін до рівнів володіння іноземними мовами, визначення нових підходів до відбору змісту та організації матеріалів, використання адекватних форм та видів контролю.

Державний стандарт початкової загальної освіти

Державний стандарт початкової загальної освіти прийнятий Постановою Кабінету Міністрів від 20 квітня 2011 року №462, розроблений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Державний стандарт ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти.

Державний стандарт складається з: Базового навчального плану початкової загальної освіти; загальної характеристики інваріантної та варіативної складових змісту початкової загальної освіти; державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

У результативній складовій кожної освітньої галузі Державного стандарту визначено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи, які відповідають змісту і структурі предметних компетентностей.

Протягом навчання у початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій.

Метою вивчення іноземної мови є формування в учнів комунікативної компетентності з урахуванням комунікативних умінь, сформованих на основі мовних знань і навичок, оволодіння уміннями та навичками спілкуватися в усній і письмовій формі з урахуванням мотивів, цілей та соціальних норм мовленнєвої поведінки у типових сферах і ситуаціях.

Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання таких завдань:
правильна вимова і розрізнення на слух звуків, слів, словосполучень і речень;

оволодіння найбільш уживаною лексикою у межах визначеної тематики і сфери спілкування;

отримання уявлення про основні граматичні категорії мови, яка вивчається; розпізнавання відомого лексичного і граматичного матеріалу під час читання та аудіювання і використання його у процесі усного спілкування;

розуміння на слух мовлення вчителя, однокласників, основного змісту текстів з використанням наочності;

участь у діалогічному спілкуванні (вміння вести етикетний діалог і діалог-розпитування під час повсякденного спілкування);

уміння коротко висловлюватися у межах тематики і сфери спілкування, що визначені для початкової школи, відтворювати напам'ять римовані твори дитячого фольклору;

оволодіння технікою читання вголос, читання про себе навчальних та нескладних текстів, використання прийомів ознайомлювального та навчального читання;

правильне написання слів, словосполучень, речень і текстів;

засвоєння елементарних відомостей про країну, мова якої вивчається.

З урахуванням мети і завдань вивчення іноземної мови виділяються такі змістові лінії: мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна.

На основі цього Державного стандарту Міністерство освіти і науки, молоді та спорту розробляє типові навчальні плани, навчальні програми, відповідно до яких здійснюється підготовка підручників.

Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів

У 2012/2013 н.р., як і в попередні роки, іноземна мова буде вивчатися за декількома навчальними програмами а саме:

«Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 1-4 класи», Видавничий дім «Освіта», 2012 р.;

«Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 10-11 класи», Київ, 2010 р.;

«Програми для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови, Іноземні мови. 5-9 класи», Київ 2010 р.;

«Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5-9 класи», «Перун», 2005 р.;

«Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Друга іноземна мова 5-11 класи», «Перун», 2005р.;

Навчальні програми не встановлюють порядок (послідовність) вивчення предметної тематики у рамках навчального року, а лише вказують на зміст, вивчення котрого є об'єктом тематичного контролю та оцінювання у рамках семестрового і підсумкового контролю.

Програми з іноземних мов мають наскрізний характер та представлені в єдиній системі, в діяльнісній термінології з чітко вираженою кореляцією між класами.

Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів.

Робочі навчальні плани на 2012/2013 навчальний рік складаються згідно листа Міністерства від 23.05.12 р. №1/9-399 для:

- 1-х класів - за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорт України від 10.06.2011 № 572;
- 2-4 класів – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОН України від 29.11.2005 № 682;
- 5-9-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66;
- 10-11-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834;
- спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов: 1 клас – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорт України від 10.06.2011 № 572 (додатки 4-5); 2-4 класи – за Типовим навчальним планом спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженими наказом МОН України від 13.03.2006 №182 чи Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОН України від 29.11.2005 № 682 (додаток 4); 5-9 класи – за Типовим навчальним планом спеціалізованих шкіл цього типу, затвердженими наказом МОН України від 13.03.2006 №182; 10-11 класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 №834 (додаток 19);
- білінгвальних класів: 5-9 класи спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов – за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОН від 07.07.2009 № 626; 10-11 класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 (додаток 20);

5-9 класи загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин з вивченням двох іноземних мов можуть користуватися варіантами навчальних планів, доведеними до місцевих органів управління освітою та навчальних закладів листом МОН України від 14.06.2005 № 1/9-321. За цим варіантом можуть також складатись робочі навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів, які передбачають вивчення двох мов національних меншин (замість другої іноземної мови планується мова національної меншини); для 10-11-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834 (додаток 15).

Як і в минулі роки інваріанта складова типового навчального плану основної школи (1-11 класи) забезпечує реалізацію змісту іншомовної освіти на рівні Державного стандарту.

Предмети та курси за вибором визначаються загальноосвітнім навчальним закладом у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу.

Особливості запровадження вивчення іноземної мови з першого класу

Згідно Державного стандарту початкової загальної освіти іноземна мова впроваджується як обов'язковий предмет з 1-го класу в усіх типах загальноосвітніх навчальних закладів.

Тип навчального закладу	Кількість годин по класах			
	1	2	3	4
загальноосвітній навчальний заклад	1	2	2	2
спеціалізована школа з поглибленим вивченням іноземних мов	3	3	3	4

З педагогічної точки зору, на етапі початкової школи особливо важливо розвивати в дітей позитивну мотивацію до вивчення іноземної мови та інтерес до пізнання світу навколо, а також формувати здатність і готовність до іншомовного навчання на наступному етапі основної школи.

Ефективність раннього початку вивчення іноземної мови не викликає сумнівів, тому що мова, вивчена в дитинстві, розкриває мовні й комунікативні здібності учня: мимоволі зіставляються факти двох мов; мовна картина світу створюється окремо для кожної мови; мислення стає багаторівневим – абстракція від конкретної мови, можливість бачення світу скрізь призму кожної з мов, побажання значення або відтінку думки, що не передається однією мовою, але має стандартні форми вираження в іншій.

Іншомовна діяльність як новий спосіб спілкування молодшого школяра потребує створення позитивної мотивації, яка є одним із найважливіших психологічних факторів успішності вивчення іноземної мови і ключовим питанням організації навчання молодших школярів.

Організація навчально-виховного процесу та навчально-методичне забезпечення учнів початкової школи.

У загальноосвітніх навчальних закладах може використовуватися лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік рекомендованої літератури затверджується наказом Міністерства освіти і науки України та оприлюднюється через “Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України”. Із зазначеним переліком можна буде ознайомитись на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua. Для учнів 1 –го класу загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов підготовлені нові підручники та навчально-методичні комплекти. Навчальний зміст підручників укладено відповідно до програми і представлено розділами, що відповідають тематиці ситуативного спілкування.

Структура кожного підручника є чіткою і послідовною, вона відображає специфіку предмету іноземна мова, яка полягає у тому, що провідним компонентом змісту навчання іноземної мови є не основи наук, а *способи діяльності* — навчання різних видів мовленнєвої діяльності: *говоріння, аудіювання, читання, письма*.

Перелік підручників для учнів 1-го класу загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови.

1. «Англійська мова. 1 клас» (авт. Несвіт А. М.), ТОВ «Видавництво «Генеза».
2. «Англійська мова. 1 клас» (авт. Карпюк О. Д.), ТОВ «Видавництво «Астон».
3. «Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Калініна Л. В., Самойлюкевич І. В.), ТОВ «Центр навчально-методичної літератури».
4. «Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови. 1 клас» (авт. Ростоцька М. Є., Карпюк О. Д.), ТОВ «Видавництво «Астон».
5. «Німецька мова. 1 клас» (авт. Паршикова О. О., Мельничук Г. М., Савченко Л. П., Сидоренко М. М., Горбач Л. В.), ТОВ «Видавництво «Грамота».
6. «Німецька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням німецької мови. 1 клас» (авт. Скоропад Я. М.), ДП «Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ».
7. «Французька мова. 1 клас» (авт. Чумак Н. П., Кривошеєва Т. В.), ТОВ «Видавничий дім «Освіта».
8. «Французька мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням французької мови. 1 клас» (авт. Клименко Ю. М.), ТОВ «Видавництво «Генеза».
9. «Іспанська мова. 1 клас» (авт. Редько В. Г., Береславська В. І.), ТОВ «Видавництво «Генеза».

Навчально-методичний апарат підручників враховує психофізіологічні особливості дітей кожного вікового періоду. Тому підручник з іноземної мови для 1 класу дещо відрізняється від підручників для наступних класів, оскільки шестирічна дитина ще не має досвіду навчання. Зміст підручника з іноземної мови для першокласника спирається на досвід, набутий маленьким учнем у дошкільний період. Зокрема, йдеться про елементарні знання дитини про себе та оточуючий світ, уміння розглядати й обговорювати зображене на малюнках, використовувати наочність і предмети в своїх коротких зауваженнях-повідомленнях; навички розмальовувати, вирізати, клеїти, ліпити, співати, танцювати, розповідати вірші, виконувати фізичні рухи за командою, спілкуватися з іншими дітьми і дорослими, виказувати різні емоції, розмовляти, змінюючи інтонацію, жестикулювати, розігрувати короткі сценки і, звичайно ж, грати в ігри.

1-й клас початкової школи розглядається як основний в постановці іноземної вимови, формуванні ритміко-інтонаційних навичок та звуко-буквених співвідношень.

35 годин, відведених програмою на вивчення іноземної мови в 1-му класі планується розділити на 2 півріччя – I півріччя – 16 годин для засвоєння основ фонологічного аспекту мови і 19 годин (II півріччя) на засвоєння звуко-буквених співвідношень.

В обох випадках оволодіння звуковою та буквеною системами іноземної мови відбувається на основі виділених авторами комунікативних одиниць, які повністю відповідають тематиці ситуативного спілкування та реалізують мовленнєві функції, запропоновані програмою з іноземної мови для 1-го класу.

Знайомство учнів зі звуковою системою іноземної мови повинно відбуватися на основі імітативно-ігрових технологій в умовах комунікативних ситуацій, що являють собою сукупність мовленнєвих та немовленнєвих умов, необхідних і достатніх для здійснення мовленнєвих дій. За принципом схожості типові комунікативні ситуації поєднані за сферами спілкування.

В програмі з іноземної мови для 1-го класу виділено найбільш відповідні сфери спілкування, а саме: *особистісна*, центром якої є сім'я, друзі, дозвілля, іграшки, тварини; *публічна*, що охоплює свята та традиції, пов'язані з ними; *освітня*, сконцентрована навколо знань предметів шкільного побуту.

Маленьким дітям важливо зрозуміти, що іноземна мова пов'язана з якимось іншим способом життя, з конкретними людьми, які живуть в іншій країні та користуються цією мовою. Так, при навчанні та підготовці формування звертання, прощання до знайомих та незнайомих людей в різних життєвих ситуаціях слід акцентувати увагу на значенні етикетних правил, правил рольового етикету, що впливає на процес взаємного розуміння людей, які виховувалися в різних культурах. Уже в початковій школі учень повинен знати як привітати друга, вчителя, які комунікативні одиниці можна використовувати, реагуючи на прості запитання типу «Як справи», в залежності від ситуації спілкування. Засвоївши як функціонує даний приклад в створеній комунікативній ситуації, учень легко переносить його в реальну ситуацію в класі, знайомлячись один з одним і представляючи своїх друзів.

Таким чином, саме комунікативна одиниця, що підлягає засвоєнню на уроці, визначає набір і черговість звуків для введення та тренування, а імітативно-ігрові технології сприяють формуванню в учнів всіх компонентів фонологічної компетенції, а саме: ритму, наголосу та інтонації.

Принцип міжпредметності реалізується при виконанні учнем завдань в робочому зошиті, де або запропоновано домалювати героїв, розмалювати їх, вирізати та зробити власну іграшку, яку вони будуть представляти на уроці, драматизуючи власну казку. Всі завдання робочого зошиту сприяють розвитку самостійної навчальної діяльності, вимагають від учнів творчого індивідуального підходу до їх виконання.

Отже, 1-ше півріччя закінчується засвоєнням усієї звукової системи англійської мови і комунікативних одиниць, зумовлених тематикою ситуативного спілкування особистісної сфери (Я, мій друг, сім'я, іграшки).

У 2-му півріччі продовжується формування мовленнєвих вмінь за темами публічної та освітньої сфер спілкування з основним акцентом на вивченні звуко-літерних співвідношень. Засвоєння даних співвідношень не буде викликати труднощів у дітей, тому що вони вже знайомі зі звуками іноземної мови. Новим буде порівняння звуку та літери з однієї сторони, і порівняння літер іноземної та української мов. До цього часу учні 1-го класу вже знають букви рідної мови і вміють читати, тому засвоєння літер іноземної мови буде значно легшим. Тут також будуть доцільними комунікативно-ігрові технології, за допомогою яких учні не тільки засвоюють всі букви алфавіту, але й відтворюють графічні образи слів та словосполучень, частина з яких вже була засвоєна раніше.

Закінчується 1-й рік навчання святом букваря, на якому учні демонструють отримані знання, уміння і навички в усній формі, на основі комунікативних завдань.

Для унаочнення процесу іноземної мови і закладання основ самооцінювання та самоконтролю учням пропонується заповнення елементів мовного портфоліо, що відповідає сучасним Європейським стандартам вивчення іноземної мови у ранньому віці.

2-й рік вивчення іноземної мови, що розпочнеться з 2013/2014 н.р. передбачає не тільки більшу кількість годин, відведених на вивчення іноземної мови, але й збільшення тем ситуативного спілкування, особливо в публічній сфері (короткі відомості про своє місце, пори року, екскурсії). Сфери спілкування, які були позначені в 1-му класі, отримують поширене тлумачення, наприклад, до представлення членів сім'ї додається їх вік, описання зовнішності, до характеристики друзів додається опис їх одягу, улюблених іграшок, хобі і т.д.

Комунікативно-мовленнєвий розвиток учня 2-го класу продовжується в усній формі спілкування, тобто учень повинен навчитися сприймати і розуміти іноземну мову на слух і відповідно на неї реагувати. В цьому віці діти легко сприймають почуте, без труднощів розуміють на слух не тільки окремі слова, але й цілі комунікативні одиниці, об'ємні мовні відрізки, тому навчання аудіювання – розуміння мови, що сприймається на слух - є невід'ємним компонентом навчання комунікації. Воно складається з уміння диференціювати звуки, що сприймаються, інтегрувати їх в смислові комплекси, утримувати їх у пам'яті під час слухання, здійснювати можливе прогнозування і, виходячи із ситуації спілкування, розуміти отриману інформацію. Саме через аудіювання відбувається засвоєння мовленнєвої сторони мови, що значно полегшує оволодіння говорінням. Матеріалом для слухання у 2-му класі слугує не тільки жива мова вчителя на уроці, але й аудіозаписи джазових наспівів, дитячих віршиків, пісень, римівок, мікро-діалогів, міні-розповідей.

В 2-му класі розглядається цілеспрямована робота з читанням в 2-х напрямках – навчання техніки читання (читання вголос) та читання про себе. Вже в 1-му класі діти засвоїли англійський алфавіт, оволоділи елементарними знаннями про звуко-літерні співвідношення. Дитина починає усвідомлювати важливість мнемічної задачі для засвоєння навчального матеріалу, поданого вчителем. У цьому віці відбувається інтенсивне формування прийомів запам'ятовування, тому при формуванні вмінь читання необхідно використовувати прийоми активізації асоціативної пам'яті учнів, спроможних “зачепити” емоційну та інтелектуальну сфери дітей, посилити чуттєву основу їх сприймання і допомогти їм більш яскраво закарбувати в пам'яті правила читання.

Навчання читання про себе іншомовних текстів покликано вирішувати певні комунікативні задачі, тому починаючи з молодшої школи слід навчати комунікативному читанню в послідовності: від комунікації – до читання і від читання – до комунікації. Перед тим, як діти перейдуть до читання надписів під малюнками, загадок, віршів, міні-розповідей, вони повинні будуть виконати нескладні комунікативні завдання: відповісти на питання учителя, сказати 1-2 речення про героїв, описати їхню зовнішність, припустити їх улюблений вид

заняття і т.д. Комунікативні завдання після читання тексту вимагають в учня поширеної відповіді на питання, виразу за опорами (ключовими словами, малюнками).

Навчання читання на комунікативній основі реалізують закладений в концепції інтегративний підхід, коли мовний і мовленнєвий матеріал, що вивчається, проходить через 3 основних аналізатори – слуховий, зоровий та моторний. Четвертий – динамічний аналізатор - додається під час навчання письма і тим самим остаточно закінчують формування мовних навичок та мовленнєвих вмінь.

Учні 2-го класу засвоюють навички техніки письма – графіки та орфографії. Саме у 2-му класі закладаються основи грамотного письма. Навчання письмового мовлення як самостійного виду мовленнєвої діяльності починається у 3-му класі і продовжується до закінчення початкової школи.

До закінчення навчання в початковій школі учень повинен навчитися не тільки грамотно скопіювати текст англійською мовою за дотриманням прийнятих норм графіки та орфографії, але й вставляти в нього слова та словосполучення згідно з навчальною ситуацією, а також самостійно писати лист обсягом не менше 8 речень.

В 3-4 класах значно ускладнюється тематика мовного та мовленнєвого матеріалу для говоріння. Крім невербальних моделей комунікативної поведінки, діти будуть вживати емоційно-забарвлені комунікативні одиниці розмовної мови, характерні носіям мови, які вони вивчили завдяки використанню автентичних прикладів іноземної мови (джазові наспіви, дитяча поезія, казки, оповідання тощо), та які вони будуть вживати під час відтворення власних діалогів, що моделюють реальне спілкування.

У 3-4 класах доцільно застосовувати ситуації, побудовані за принципом діалогу культур, а саме: ситуацій -уявних подорожей до визначних місць країни, мова якої вивчається, ситуацій-обміну думками, пов'язаних з обговоренням отриманих знань про національні реалії іншої та своєї культури, наприклад, про реалії шкільного життя, національні та родинні свята, світу дитячих захоплень тощо.

На відміну від 1 і 2 класів, в 3-4 класах збільшується доля самостійної роботи учня над мовним та мовленнєвим матеріалом, що дозволяє молодшим школярам реалізувати свої творчі здібності. Це не тільки індивідуальні завдання при виконанні пошукових завдань при читанні та письмі. На особливу увагу заслуговує проектна робота як різновид творчої групової роботи молодших школярів. Завдання-проекти мають допомагати дітям під керівництвом учителя, а далі і самостійно створювати зміст своєї навчальної діяльності і засвоювати його в ході підготовки й захисту кінцевого продукту обраного проекту: колажу, альбому, сторінки з книги, постеру і т.д.

Все це сприятиме реалізації одного з провідних завдань середньої школи – навчати учнів успіху, у нашому випадку – вивчення і використання іноземної мови у міжкультурному спілкуванні.

З огляду на те, що майже всі стратегічні документи щодо вивчення іноземних мов, зорієнтовані на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, то більш детально ознайомитись із основними положеннями цього

документу можна на сайтах: <http://www.coe.int>; www.britishcouncil.org.ua; www.goethe.de/kiev

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з іноземних мов

На сьогодні внесено певні зміни до критеріїв навчальних досягнень учнів а саме: уточнені схеми і критерії оцінювання письма, оскільки формат завдань з іноземних мов носить компетентнісний характер і в тій чи іншій мірі охоплює всі компоненти комунікативної компетенції в якості об'єктів контролю.

Обсяг тексту, рівень складності, лексична та граматична наповнюваність, тематика текстів для аудіювання та читання; обсяг висловлювань монологічного висловлювання та кількість реплік у діалогічному мовленні, характер і тематика, лексична і граматична наповнюваність для говоріння; обсяг письмового повідомлення, його тематика, структура, повнота розкриття змісту, лексична насиченість та рівень граматичної компетентності для письма визначається вчителем відповідно до Програмових вимог, для кожного етапу навчання та типу навчального закладу.

Основними видами оцінювання з іноземної мови є поточне, тематичне, семестрове, річне оцінювання та підсумкова державна атестація. Тематичне оцінювання проводиться на основі поточного оцінювання. Окремого оцінювання для виставлення тематичних оцінок не передбачено. Під час виставлення тематичного балу результати перевірки робочих зошитів не враховуються.

Один раз наприкінці семестру проводиться контроль за чотирма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо). До журналу робиться, наприклад, такий запис:

5.12.	18.12.	22.12.	25.12.
Контроль	Контроль	Контроль	Контроль
Аудіюв.	Говор.	Читання.	Письма

Звертаємо увагу, що «Контроль» не є контрольною роботою і може бути комплексним та проводитись у формі тестування.

Оцінка за семестр виставляється на основі тематичного оцінювання та оцінок контролю з чотирьох видів мовленнєвої діяльності.

Для виконання всіх видів навчальних робіт з іноземної мови учням рекомендується мати зошити:

- з першого року навчання (1 клас) – 2 зошити один з яких може бути на друкованій основі. Для виконання підсумкових контрольних робіт окремі зошити не заводяться.

При перевірці робіт з іноземної мови у початковій школі (1-4 класи) вчитель виправляє помилки і пише зверху правильний варіант слова, виразу тощо. Зошити у яких виконуються навчальні класні та домашні роботи перевіряються після кожного уроку у всіх учнів з виставленням оцінок.

В 5-9 класах зошити перевіряються один раз на тиждень.

В 10-11 класах у зошитах перевіряються найбільш значимі роботи але з таким розрахунком щоб один раз в місяць перевірялись роботи всіх учнів. Словники перевіряються один раз в семестр. Вчитель виправляє помилки і ставить підпис та дату перевірки.

Відповідно до загальних вимог до ведення класного журналу «Записи в журналі ведуться державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета».

Всі записи в зошитах учні повинні проводити з урахуванням наступних вимог: писати акуратно та розбірливо; записувати дату виконання роботи (число та місяць). Дата в зошитах з іноземних мов записується так як це прийнято у країні мова котрої вивчається. Після дати необхідно вказати де виконується робота (класна чи домашня робота), вказати номер вправи або вид роботи, що виконується.

Зошити та словники підписуються мовою яка вивчається.

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міносвіти і науки України від 20.02.02 р. № 128. При поглибленому вивченні іноземної мови з 1-го класу клас ділиться на групи з 8-10 учнів у кожній (не більше 3 груп); при вивченні іноземної що не є мовою навчання, а вивчається як предмет – клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

Не менш важливим на сьогоднішній день у сучасній школі є самооцінювання. Самооцінювання є невід'ємним умінням сучасної людини в процесі пізнання і самопізнання та альтернативним способом оцінки досягнень учнів. Найважливішою метою самооцінювання є підвищення учнівської здатності до саморефлексії, що сприяє зростанню питомої ваги самостійності в організації процесу навчання (самонавчання). Одним з найефективніших інструментів, що допомагає розвинути в учня здатність до самооцінювання в іншомовному навчанні є Європейське мовне портфоліо.

Загальноєвропейські рівні володіння мовою є базовими для Європейського мовного портфоліо. Вони забезпечують основу для учнівського самооцінювання та слугують матеріалом для постановки навчальних цілей. Шкали для самооцінювання відповідно до рівнів мовленнєвих умінь є центральними для структури і функцій Європейського мовного портфоліо. Таким чином, використовуючи Європейське мовне портфоліо у своєму іншомовному навчанні учні не тільки знайомляться із загальноєвропейськими рівнями володіння мовою, але й на практиці вчаться працювати з ними – з одного боку, займаючись плануванням власної навчальної діяльності із визначенням конкретних цілей за допомогою дескрипторів в оціночних шкалах, з другого – займаючись самооцінюванням, яке є результатом ефективної учнівської рефлексії власного процесу навчання мови. Отже, за допомогою Європейського мовного портфоліо спрощується процедура впровадження європейських стандартів оцінювання учнів, в тому числі під час формуючого чи підсумкового тестування, які здійснюються за допомогою дескрипторів відповідно до Загальноєвропейських рівневих стандартів.

Під час вивчення іноземної мови дія самооцінювання може фокусуватися на трьох аспектах. Перший – це сам навчальний процес. Учні повинні бути здатними оцінити, наскільки добре вони навчаються взагалі, на певному етапі та наскільки успішно виконують індивідуальні завдання та досягають навчальних цілей. Другий аспект для самооцінювання – це учнівські комунікативні уміння, відповідно до рівнів і дескрипторів, розроблених Радою Європи. Третій аспект – це лінгвістична компетенція учня. **Використовуючи самооцінювання, учні вчаться контролювати свій лінгвістичний здобуток і**

виправляти помилки, використовуючи ті самі шкали і оціночні схеми, які використовуються під час оцінювання іншими. Таким чином, вони починають глибше розуміти методи оцінювання, що може допомогти їм краще скласти підсумкові іспити (тести).

Самооцінювання та традиційне оцінювання не можуть замінити один одного, але в ідеалі вони повинні доповнювати один одного. Самооцінювання базується на учнівській розвинутій здібності рефлексії з метою оцінити свої знання, уміння й досягнення. Оцінювання іншими надає більшої об'єктивності у вимірюванні тих же знань, навичок і досягнень. Використання цих двох видів оцінювання сприятиме розвитку учнівської автономії, впровадженню компетентісного підходу у навчання іноземних мов, кращого розуміння загальноєвропейських оціночних стандартів.

На сьогодні розроблено український варіант Європейського мовного портфоліо який проходить апробацію у п'яти регіонах України (Харків, Одеса, Донецьк, Чернівці, Тернопіль) та підготовлено і видруковано методичний посібник «Європейське Мовне Портфоліо: Методичний посібник. - Тернопіль: Лібра Терра, 2008.». Більш детально ознайомитися з основними положеннями щодо використання Європейського мовного портфоліо можна на сайтах: www.coe.int/portfolio; www.cilt.org.uk/elp.htm; www.nacell.org.uk/elp.htm; www.eelp.gap.it; www.europeestaalportfolio.nl та безпосередньо звернувшись до національного експерта проекту Карпюк О.Д. за адресою: karpiuk@i.ua

Використання Європейського мовного портфоліо дозволяє зробити процес іншомовного навчання більш прозорим для учнів, допомагаючи їм розвивати їхню здатність до відображення та самооцінювання, таким чином, надаючи їм можливість поступово збільшувати свою відповідальність за власне навчання.

Інформатика

Навчальний предмет «Інформатика» у 2012/2013 навчальному році вивчатиметься учнями 9-11 класів. У 9-х класах – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України № 132 від 23.02.2004, зі змінами, внесеними наказом МОН України № 66 від 05.02.2009. У 10-11-х класах – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834.

У 9 класах «Інформатика» вивчатиметься за програмою авторів І.О. Завадського, Ю.О. Дорошенка, Ж.В. Потапової із розрахунку 1 година на тиждень (<http://www.mon.gov.ua/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/4324>). Ця програма розрахована на учнів, які до 9 класу не вивчали інформатику. Якщо вивчення інформатики здійснювалося до 9 класу, то обов'язково мають бути вивчені ті теми і питання програми, які не вивчалися раніше або вивчалися в обсязі, що не забезпечив рівень навчальних досягнень учнів, визначений державною програмою. Крім того, обов'язковим є виконання всіх практичних робіт, передбачених програмою.

У класах, де вивчення інформатики розпочиналося раніше 9 класу, вивільнені навчальні години або додаткові навчальні години, взяті з варіативної складової навчальних планів, можуть бути використані на збільшення часу для вивчення окремих тем курсу або на поглиблене вивчення тем «Основи Інтернету», «Основи комп'ютерної графіки» чи інших за програмами курсів за вибором.

Методичні рекомендації щодо вивчення інформатики в 9 класах надруковано у Інформаційному збірнику МОН, №№ 19-21, 2009 р.

У 10 і 11 класах (для всіх профілів, крім інформаційно-технологічного профілю) вивчення інформатики здійснюється за двома рівнями — рівень стандарту (із розрахунку 1 година на тиждень у 10 та 11 класах) та академічний рівень (із розрахунку 1 година на тиждень в 10 класі та 2 години на тиждень в 11 класі). Програми вивчення інформатики в цих класах за відповідними рівнями затверджені наказом Міністерства від

28.10.2010 № 1021 та розміщені на сайті МОНмолодьспорту <http://mon.gov.ua/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/4326>.

Якщо деякі теми або питання програми вивчалися в попередніх класах в обсязі, що забезпечує рівень навчальних досягнень учнів, визначений відповідною державною програмою, то ці теми і питання можуть вивчатися на рівні повторення, узагальнення і систематизації. Вивільнені при цьому години можуть бути використані на збільшення часу на вивчення інших тем курсу або на вивчення курсів за вибором.

Методичні рекомендації щодо вивчення інформатики в 10 класах надруковано у Інформаційному збірнику МОН, № 25-27, 2010 р., щодо вивчення в 11-х класах у Інформаційному збірнику МОН, № 22-24, 2011 р.

Профільне вивчення інформатики

Організація профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється на основі Концепції профільного навчання у старшій школі.

Згідно Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою технологічного напрямку інформаційно-технологічного профілю (наказ Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 р. № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню», додаток 10) профільне вивчення інформатики відбувається в 10-11 класах і здійснюється із розрахунку 5 годин на тиждень.

Вивчення інформатики у класах інформаційно-технологічного профілю здійснюватиметься за програмою авторів Т.П. Караванова, В.П. Костюков, І.О. Завадський, www.mon.gov.ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/4326. Автори програми пропонують навчальний матеріал розподілити на 2 змістові лінії: інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) і основи алгоритмізації та програмування (ОАП), вивчаючи їх паралельно.

При паралельному вивченні двох змістових ліній у журналі доцільно

вести окремі сторінки для запису уроків і обліку рівня навчальних досягнень учнів для кожної з двох змістових ліній: інформатика (ІКТ) та інформатика (ОАП), а семестрові оцінки виставляти на сторінці однієї з ліній за підсумками усіх тематичних оцінок за семестр з обох змістових ліній.

Згідно з листом МОНмолодьспорту № 1/9-399 від 23.05.12 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2012/2013 навчальний рік», у гімназіях, ліцеях, колегіумах години відведені на технологічну освіту в 8-11 класах можуть використовуватися для вивчення інформаційних технологій (веб-дизайн, комп'ютерне моделювання, комп'ютерна графіка тощо).

При вивченні інформатики в 10 і 11 класах інформаційно-технологічного профілю за цією програмою потрібно використовувати базові підручники «Інформатика. 10 (11) клас. Академічний рівень, профільний рівень» та навчальні посібники для курсів за вибором, а також навчальні посібники, збірники завдань, робочі зошити та іншу навчально-методичну літературу, наведену в переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для використання в основній і старшій школі у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою у 2012/13 навчальному році. Орієнтовний зв'язок програми з курсами за вибором наведено у Пояснювальній записці до програми.

Зокрема, при вивченні ОАП доцільно використовувати такі навчальні посібники:

- Т.П. Караванова «Інформатика: основи алгоритмізації та програмування. 777 задач з рекомендаціями та прикладами». Навч. посіб. для 8-9 кл. із поглибленим вивченням інформатики. — К.: Генеза, 2009. — 286 с.: іл.

- Т.П. Караванова «Інформатика: методи побудови алгоритмів та їх аналіз. Необчислювальні алгоритми». Навч. посіб. для 9-10 кл. із

поглибленим вивченням інформатики. — К.: Генеза, 2007. — 216 с.: іл.

- Т.П.Караванова «Інформатика: методи побудови алгоритмів та їх аналіз. Обчислювальні алгоритми». Навч. посіб для 9-10 кл. із поглибленим вивченням інформатики. — К.: Генеза, 2009. — 336 с.: іл

- І.О. Завадський, Р.І. Заболотний «Основи візуального програмування». Навчальний посібник. — К.: Видавнича група BHV, 2011.

Наводимо перелік програм курсів за вибором, рекомендованих МОНмолодьспорту:

- Програма курсу за вибором «Основи комп'ютерної графіки» (авт. Ю.О. Дорошенко, І.О. Завадський), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». — К.: Видавнича група BHV, 2009;

- Програма курсу за вибором «Основи веб-дизайну» (авт. І.О. Завадський, Н.С. Прокопенко), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки» К.: Видавнича група BHV, 2009;

- Програма курсу за вибором «Сучасні офісні інформаційні технології» (авт. Ю.О. Дорошенко, В.В. Лапінський, Л.А. Карташова), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». К.: Видавнича група BHV, 2009;

- Програма курсу за вибором «Основи візуального програмування» (авт. І.О. Завадський), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». — К.: Видавнича група BHV, 2009;

- Програма курсу за вибором «Інформаційні технології проектування» (авт. Ю.О. Дорошенко), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». — К.: Видавнича група BHV, 2009;

- Програма курсу за вибором «Основи комп'ютерної безпеки» (авт. В.П. Пасько, Н.С. Прокопенко), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». — К.: Видавнича група BHV, 2009;

- Програма курсу за вибором «Основи Інтернету» (авт.. Ю.О. Дорошенко, І.О. Завадський, Н.С. Прокопенко), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки» К.: Видавнича група BVH, 2009;
- Програма курсу за вибором «Основи створення комп'ютерних презентацій» (авт. І.О. Завадський, Н.С. Прокопенко, Т.Г. Проценко), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». — К.: Видавнича група BVH, 2009;
- Програма курсу за вибором «Microsoft Excel у профільному навчанні» (авт. А.П. Забарна, Ю.В. Триус, І.О. Завадський), Збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». — К.: Видавнича група BVH, 2009;
- Програма курсу за вибором «Інформаційний працівник» (авт. В.П. Костюков, Є.В. Мотурнак), збірник «Програми для профільного навчання та допрофільної підготовки». — К.: Видавнича група BVH, 2009;
- Програма курсу за вибором «Основи алгоритмізації та програмування» для організації профільного навчання у старших класах загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Т.П. Караванова, В.П. Костюков) (www.itosvita.ucoz.ua/index/navchalni_programi/0-6).
- Програма курсу за вибором «Основи баз даних» (авт. І.О. Завадський) (www.zavadsky.at.ua).
- Програма курсу за вибором "Основи апаратного та програмного забезпечення роботи комп'ютера" (автри Ю.В. Бойко, М.О. Войцеховський, С.М. Дзюба) - Газета "Інформатика" № 5 березень 2012р.
- Програма курсу за вибором "Основи програмування на C#" (автори М.О. Войцеховський, Т.Г. Проценко) - Газета "Інформатика" № 7 квітень 2012р.
- Програма курсу за вибором «Інформаційні технології у бізнесі» для учнів 10—11 класів інформаційно-технологічного та технологічного

профілів.(втори С.М. Дзюба, О.О. Заставнюк, М.О. Войцеховський) - Газета "Інформатика" № 9 травень 2012р.

- Програма курсу за вибором «Інформаційні технології проектування. основи автоматизованого проектування» для учнів 10—11 класів інформаційно-технологічного профілю (С.М. Дзюба, В.А. Пасічник)- Газета "Інформатика" № 9 травень 2012р.

Поглиблене вивчення інформатики

Поглиблене вивчення інформатики передбачається у 8-11 класах. Програма поглибленого курсу (авт. Т.П. Караванова, В.П. Костюков) складається з двох частин: програми поглибленого вивчення інформатики для 8-9 класів (www.mon.gov.ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/4325) та програми поглибленого вивчення інформатики для 10-11 класів (www.mon.gov.ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/4326), які разом утворюють єдину цілісну програму. Зміст навчання за цією програмою передбачає вивчення двох паралельних змістових ліній — інформаційно-комунікаційні технології і основи алгоритмізації та програмування, які є взаємопов'язаними і послідовно узгодженими.

При поглибленому вивченні інформатики потрібно використовувати підручники з інформатики для 9-11 класів, що отримали гриф МОНмолодьспорту та іншу навчально-методичну літературу, рекомендовану або схвалену Міністерством, зокрема навчальні посібники з ОАП, вказані вище.

Пропедевтичне вивчення інформатики у 2-4 класах

Пропедевтичне вивчення інформатики за рахунок годин варіативної складової навчальних планів може здійснюватися у 2-4 класах. Метою пропедевтичного вивчення інформатики є більш раннє ознайомлення учнів початкової школи з основами інформаційно-комунікаційних

технологій з метою їх застосування в навчальній та повсякденній діяльності, а також їх використання для розвитку розумових і творчих здібностей учнів.

Для пропедевтичного вивчення інформатики можна використовувати такі навчально-методичні матеріали, рекомендовані МОНмолодьспорту:

- Навчальний комплект «Сходинок до інформатики» для 2-4 класів, до якого входять:

- програма для 2-4 класів;
- підручники «Сходинок до інформатики» (2, 3 і 4 класи, авт. Ф.М. Рівкінд, Г. В. Ломаковська, С. Я. Колесніков, Й. Я. Ривкінд);
- робочі зошити «Сходинок до інформатики» (2, 3 і 4 класи, авт. О. О. Андрусич, С. І. Гордієнко);
- навчально-розвивальний комп'ютерний програмний комплект «Сходинок до інформатики» для 2-4 класів.

- Навчально-методичний комплект «Шукачі скарбів» для 2-4 класів (автор О. В. Коршунова), до якого входять:

- програма для 2-4 класів;
- навчально-методичний посібник «Інформатика» для вчителів (2-4 класи);
- робочі зошити «Інформатика» для учнів (2, 3, 4 класи)
- комп'ютерна навчальна програма «Скарбниця знань» для 2-4 класів.

- Програма пропедевтичного курсу «Комп'ютерленд» Інформатика. Початковий курс. 2-4 класи» (авт. О. П. Антонова).

Методичні рекомендації з викладання цих пропедевтичних курсів наведено у Інформаційному збірнику МОН, № 25-27, 2010 р.

Звертаємо увагу, що згідно з новим Державним стандартом початкової школи, затвердженим постановою КМУ від 20 квітня 2011 р. № 462, обов'язкове вивчення курсу «Сходинок до інформатики» з 2 класу (http://mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/05_shod_informatuka.pdf) розпочнеться з 2013/14 навчального року за рахунок інваріантної складової навчальних планів. Це потребує завчасної підготовки вчителів, матеріально-

технічного забезпеченні, навчальних кабінетів тощо

Вивчення інформатики у 5-8 класах

Вивчення інформатики може також здійснюватися у 5-8 класах. Його метою є оволодіння учнями 5-8 класів інформаційно-комунікаційними технологіями для їх широкого застосування в навчальній, дослідницькій та повсякденній діяльності, використання для розвитку розумових і творчих здібностей учнів, а також для професійної орієнтації учнів, сприяння вибору ними напряму профільного навчання у старшій школі.

Для організації вивчення інформатики у 5-8 класах можливо використовувати варіативну складову навчальних планів, впроваджуючи курси за вибором, факультативи з ІКТ. При цьому потрібно дотримуватись принципів наступності та неперервності. Тобто вивчення інформатики повинно здійснюватися цілісно, послідовно, безперервно протягом кількох років, курси повинні взаємодоповнювати та поглиблювати один одного за змістом.

Для вивчення інформатики у 5-8 класах можна використовувати такі навчально-методичні матеріали:

- Навчальний комплект «Інформатика» для 5-8 класів, до якого входять:
 - програма для 5-8 класу;
 - підручники «Інформатика» (5 і 6 класи, авт. Г.В. Ломаковська, С.Я. Колесніков, Й.Я. Ривкінд);
 - робочі зошити «Інформатика» (5 клас, авт. О.О. Андрусич, С.І. Гордієнко);
 - підручники «Інформатика» (7 клас, авт. Г.В. Ломаковська, Й.Я. Ривкінд);
 - підручники «Інформатика» (8 клас, авт. Г.В. Ломаковська, Г.О. Проценко, Й.Я. Ривкінд);
 - навчально-розвивальний комп'ютерний програмний комплект «Сходинки до інформатики+» (5-7 класи).
- Навчально-методичний комплект «Шукачі скарбів» для 5-8 класів

(авт. О.В. Коршунова), до якого входять:

- програма для 5-8 класів;
- навчально-методичний посібник «Інформатика» для вчителів (5 і 6 класи);
- навчальні посібники «Інформатика» (5 і 6 класи);
- робочі зошити «Інформатика» для учнів (5 і 6 класи);
- комп'ютерна навчальна програма «Скарбниця знань. II рівень» для 5-8 класів.

Як окремі курси в рамках допрофільного вивчення інформатики можуть бути використані:

- курс «ІНФОмандри» (5-6 класи, авт. О. П. Казанцева);
- курс «Вступ до програмування мовою Лого» (5–6 класи, авт. Г.В. Пахомова);
- курс «Основи робототехніки» (5-8 класи, укл. Д. І. Кожем'яка);
- курс «Основи інформатики, 7-9 класи» (авт. В.В. Володін, І.Л. Володіна, Ю.О. Дорошенко, Ю.О. Столяров);
- «Інформатика. Єдиний базовий курс. 7-9 класи» (авт. О.П. Пилипчук, І.І. Сальнікова, Є.А. Шестопалов);
- курс для факультативних занять і підготовки до олімпіад учнів 7-9 класів «Основи програмування» (авт. С.Д. Вапнічний, В.В. Зубик, В.А. Ребрина) www.sites.google.com/site/fakult7khamel/.

Методичні рекомендації з викладання цих пропедевтичних курсів наведено у Інструктивно-методичному листі про викладання інформатики у 2010/11 навчальному році.

Звертаємо увагу, що згідно з новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, затвердженим постановою КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392, обов'язкове вивчення курсу «Інформатика» з 5 класу розпочнеться з 2013/14 навчального року за рахунок інваріантної складової навчальних планів. Це потребує завчасної підготовки вчителів, матеріально-технічного забезпеченні, навчальних кабінетів тощо

Про організацію викладання інформатики та використання НКК

При викладанні інформатики у всіх класах учитель самостійно добирає засоби та методи подання навчального матеріалу, визначає форму проведення практичних робіт (робота з елементами досліджень, спільна робота в Інтернеті, лабораторні роботи, проектні роботи, практикуми тощо). Використовувати в процесі навчання інформатики можна тільки те навчальне програмне забезпечення і навчально-методичну літературу, яке рекомендоване МОНмолодьспортом. Щодо іншого програмного забезпечення (операційна система, офісні програми, графічні редактори, програми опрацювання аудіо та відео тощо): дозволено використання такого програмного забезпечення, яке гарантує виконання навчальної програми й еквівалентне тому, що перелічене в орієнтовних переліках навчальних програм. Наприклад, Linux (Ubuntu чи Mint) + Libre Office + Gimp + Inkscape у поєднанні з іншим поширюваним Linux-сумісним ПЗ за вибором учителя.

З метою реалізації практичної спрямованості курсу інформатики, незалежно від профілю навчання, віку учнів комп'ютерна техніка повинна використовуватися на кожному уроці інформатики. При проведенні всіх навчальних занять з інформатики здійснюється поділ класів на дві групи, за наявності в кожній групі не менше 8 учнів (наказ МОН, від 20.02.2002 № 128).

У комп'ютерному класі робоче місце учня, яке призначене для роботи за комп'ютером, комплектується однимісним столом і стільцем (ДСанПіН 5.5.6.009-98 Постанова Головного державного санітарного лікаря України від 30.12.1998, № 9)

Оскільки на етапах актуалізації, мотивації та безпосереднього вивчення теоретичного матеріалу уроку учням також може пропонуватися перегляд презентаційних матеріалів в електронному вигляді, виконання різноманітних завдань та вправ за комп'ютером, то структура проведення кожного уроку має бути ретельно спланована вчителем із урахуванням санітарно-гігієнічних норм, а саме:

- безперервна робота з екраном ПК повинна бути не більше:
 - для учнів 10-11 класів на 1-й годині занять 30 хвилин, на 2-й годині занять — 20 хвилин;
 - для учнів 8-9 класів — 25 хвилин;
 - для учнів 6-7 класів — 20 хвилин;
 - для учнів 2-5 класів — 15 хвилин.
- при виконанні практичних робіт, які повинні тривати більше максимально можливого часу безперервної роботи з екраном ПК, потрібно після закінчення цього часу зробити перерву в роботі з екраном ПК на 5 хвилин, виконати вправи для очей і після цього продовжити роботу, але не більше, ніж 10 хвилин.

Враховуючи, що інтенсивне використання комп'ютерних засобів у навчально-виховному процесі може вплинути на здоров'я учнів, потрібно використовувати різноманітні засоби для захисту учнів від негативного впливу технічних і програмних засобів. Перш за все це стосується показників мікроклімату в комп'ютерному класі, освітленості, яскравості і контрастності зображення на екрані монітора, його кольору, йонізуючого та нейонізуючого опромінення, рівня шуму та ін. Також це стосується обсягу навчальної інформації, інтенсивності та тривалості роботи за ПК, складності навчального предмета, якості та досконалості програмних продуктів, їхніх ергономічних, педагогічних, психогігієнічних властивостей та рівня «дружності» інтерфейсу користувача.

При організації навчально-виховного процесу і оснащенні навчального середовища в кабінеті інформатики слід користуватись «Положенням про кабінет інформатикита інформаційно-комунікаційних технологій навчання загальноосвітніх навчальних закладів» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 20.05.2004 № 407).

Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 907 від 29.07.2011 «Про затвердження технічних специфікацій навчального комп'ютерного комплексу для кабінету інформатики, навчального комп'ютерного комплексу (мобільного) та інтерактивного комплексу

(інтерактивної дошки, мультимедійного проектора) для загальноосвітніх навчальних закладів» затверджено вимоги до специфікації навчальних комп'ютерних комплексів закладів системи загальної середньої освіти. У навчально-виховному процесі не дозволяється використовувати програмне забезпечення та комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання, створені з порушенням загально-дидактичних, психологічних, санітарно-гігієнічних й ергономічних вимог (наказ МОН від 02.12.2004 р. № 903 «Правила використання комп'ютерних програм у навчальних закладах»).

У зв'язку з активним використанням ресурсів Інтернет у навчально-виховному процесі постає нагальна потреба захисту дітей від інформації, яка несе загрозу їх морально-психічному здоров'ю. Під час проведення уроків і позакласних заходів з використанням мережі Інтернет потрібно не допускати можливості доступу учнів до сайтів, що містять жорстоку і аморальну інформацію. Інформуємо про безкоштовні фільтри та брандмауери:

- Інтернет Цензор www.icensor.ru/soft/;
- Безкоштовні брандмауери www.ru.brothersoft.com/security/firewalls/;
- Безпека сім'ї Windows Live www.windows.microsoft.com/uk-UA/windows-live/essentials-other-programs.

Учителі інформатики повинні навчати учнів безпечному користуванню Інтернетом і радити батькам яким чином контролювати роботу дітей в Інтернеті вдома. Інформацію щодо безпеки дітей в Інтернеті можна отримати у посібниках, рекомендованих Міністерством, та на сайтах:

- Он-ляндія: Безпечна Web-країна www.onlandia.org.ua/;
- Варто знати www.google.com/intl/uk/goodtoknow/

Загальні рекомендації щодо календарного планування

Програми, затверджені МОНмолодьспорту, є орієнтиром для складання календарного плану. Вчителі інформатики можуть обрати власний підхід до структуризації навчального матеріалу, визначення послідовності його вивчення, а також методичні шляхи формування

системи знань, умінь і способів діяльності, розвитку й соціалізації учнів. Вчитель може вносити до 25% змін, які стосуються порядку викладання тем та розподілу годин на вивчення тем. Але при цьому вчитель не може пропускати ніякі фрагменти навчального матеріалу (окремі питання, поняття, формування вмінь та навиків), які зазначені в програмі.

Шкільний курс інформатики, згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти затвердженого постановою КМУ № 1392 від 23 листопада 2011 р., віднесено до галузі «Технологія», де провідним компонентом є спосіб діяльності. Тому навчальний час, який відводиться на вивчення курсу інформатики, потрібно розподіляти таким чином:

- 30% навчального часу відводиться на засвоєння теоретичних знань,
- 70% навчального часу відводиться на формування практичних навичок роботи з сучасною комп'ютерною технікою та ІКТ.

При вивченні курсу інформатики передбачається проведення різних видів практичної діяльності учнів: демонстраційних, тренувальних, практичних, лабораторних робіт, які спрямовані на відпрацювання окремих технологічних прийомів, а також практикумів — інтегрованих практичних робіт (проектів), орієнтованих на отримання цілісного змістовного результату. У практичних роботах потрібно передбачати використання актуального для учнів змістовного матеріалу й завдань з інших предметних областей.

Практичні роботи, зазначені в програмах, є обов'язковими для виконання і оцінювання. Інші види практичної діяльності учнів (демонстраційні, тренувальні роботи, практикуми тощо) оцінюються за рішенням учителя. Також доцільно в навчальному процесі, крім перевірки практичних навичок учнів, перевіряти й їх теоретичні знання, застосовуючи при цьому різні форми перевірки, у тому числі й тестові.

Згідно з листом МОНмолодьспорту № 1/9-399 від 23.05.12 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2012/2013 навчальний рік», якщо години варіативної складової відводяться на збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантної складової, то

розробляючи календарне планування в такому випадку вчитель самостійно вирішує питання щодо збільшення кількості годин на вивчення тих чи інших тем в порівнянні з передбаченими навчальною програмою.

Державна підсумкова атестація

Державна підсумкова атестація з інформатики може проводитись у двох формах: написання атестаційної роботи за відповідними збірниками рекомендованими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, або захист творчих робіт.

Підготовку до складання державної підсумкової атестації з інформатики доцільно здійснювати використовуючи «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з інформатики. 9 клас» (авт. Морзе Н.В., Вембер В.П., Кузьмінська О.Г., Войцеховський М.О., Проценко Т.Г. – К.: Центр навчально-методичної літератури, 2012) та «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з інформатики. 11 клас» (авт. Морзе Н.В., Вембер В.П., Кузьмінська О.Г., Войцеховський М.О., Проценко Т.Г. – К.: Центр навчально-методичної літератури, 2012)

За вибором учнів можливо проводити державну підсумкову атестацію з інформатики у формі захисту творчих учнівських навчальних робіт (проектів) зі створення прикладного програмного забезпечення навчального процесу (прикладні програмні засоби, інструментальні середовища, комп'ютерні навчальні системи). Таку форму проведення атестації можуть обирати учні, які виявили особливий інтерес до предмета, мають глибокі знання інформаційних технологій та навчальні досягнення високого рівня (10, 11, 12 балів) з інформатики.

Математика

Навчання математики в 5-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2012/2013 навчальному році буде здійснюватися за програмами, надрукованими у збірнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. 5-12 класи», видавництво «Перун», Київ, 2005 р., у науково-методичному журналі «Математика в школі» (№2, 2006 р.).

У загальноосвітніх навчальних закладах, в яких на вивчення математики у 5-7 класах відводиться більша кількість годин можуть вивчати математику за «Програмою з математики для учнів 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів з класами фізико-математичного профілю» (авт. Харік О.Є.).

Методичні рекомендації щодо вивчення математики у 5-9 класах подано в Інформаційних збірниках МОН № 13-14, 2005-2009 рр., у журналі «Математика в школі» (№6, 2005-2009 рр.).

Окрім того, шкільний курс математики у 2012/2013 навчальному році у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів вивчатиметься за програмами, надрукованими у посібнику «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання (у двох частинах)», видавництва «Ранок», Харків, 2011 р. та розміщених на сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України www.mon.gov.ua

Розподіл годин на вивчення окремих розділів, кількість тематичних оцінювань, передбачених навчальними програмами для 10 класів, та методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів видрукувані в Інформаційному збірнику МОН, № 25-26-27, 2010 р., у журналі «Математика в школі» (№6, 2011 р.).

У старшій школі вивчення математики диференціюється за чотирма програмами: рівень стандарту, академічний, профільний рівень та поглиблене вивчення математики.

Програма рівня стандарту визначає зміст навчання предмета, спрямований на завершення формування в учнів уявлення про математику

як елемента загальної культури. При цьому не передбачається, що в подальшому випускники продовжуватимуть вивчати математику або пов'язуватимуть з нею свою професійну діяльність.

Програма академічного рівня задає дещо ширший зміст і вищі вимоги до його засвоєння у порівнянні з рівнем стандарту. Вивчення математики на академічному рівні передбачається передусім у тих випадках, коли вона тісно пов'язана з профільними предметами і забезпечує їх ефективне засвоєння. Крім того, за цією програмою здійснюється математична підготовка старшокласників, які не визначилися щодо напрямку спеціалізації.

Програма профільного рівня передбачає вивчення предмета з орієнтацією на майбутню професію, безпосередньо пов'язану з математикою або її застосуванням.

Програма поглибленого вивчення математики розрахована на вивчення математики у 8-11 класах та передбачає поглиблене вивчення предмету.

*Таблиця розподілу годин на вивчення математики
за різними рівнями змісту освіти*

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах							
	Рівень стандарту		Академічний рівень		Профільний рівень		Поглиблене вивчення	
	10	11	10	11	10	11	10	11
Математика	3	3	-	-	-	-	-	-
Алгебра та початки аналізу	-	-	2	3	5	5	5	5
Геометрія	-	-	2	2	4	4	4	4

У класах суспільно-гуманітарного напрямку (крім економічного профілю), філологічного, художньо-естетичного, спортивного напрямів та технологічного профілю вивчається предмет «Математика» за програмою рівня стандарту.

У класах природничо-математичного напрямку (крім фізико-

математичного і математичного профілів), універсального, економічного та інформаційно-технологічного профілів вивчається два предмети «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія» за програмою академічного рівня.

У класах фізико-математичного та математичного профілів вивчається два предмети «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія» за програмою профільного рівня.

Учні класів з поглибленим вивченням математики продовжують вивчення двох предметів «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія» за програмою для поглибленого вивчення предмета.

У класах відповідних профілів, замість предмета «Математика» можуть вивчатися окремі курси — «Алгебра та початки аналізу» (із розрахунку 2 години на тиждень в 10 класі і 3 години на тиждень в 11 класі) і «Геометрія» (із розрахунку 2 години на тиждень в 10 класі і 3 години на тиждень в 11 класі) за рахунок часу, відведеного на профільне і поглиблене вивчення предметів, введення курсів за вибором, факультативів.

Зауважимо, що рішення про розподіл годин варіативної складової, відповідно до Положення про загальноосвітній навчальний заклад, приймає навчальний заклад, враховуючи профільне спрямування, регіональні особливості, кадрове забезпечення, матеріально-технічну базу та бажання учнів.

Водночас, учні класів фізичного, економічного та інформаційно-технологічного профілів можуть вивчати предмети «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія» за програмою профільного рівня.

Допрофільна підготовка і профільне навчання

Реалізація профільного навчання математики у 10-11 класах забезпечується системою курсів за вибором (за рахунок варіативного компоненту), які певним чином ураховують інтереси і можливості учнів даного профілю. Курси за вибором поглиблюють та розширюють основний

курс математики відповідно до профілю навчання, надають можливості для організації творчої роботи учнів через систему індивідуальних завдань професійної спрямованості.

Пропонуємо перелік навчальних програм факультативних курсів та курсів за вибором для профільного навчання:

№	Назва курсу	автори	клас	кількість годин
природничо-математичний і технологічний напрями				
1	Обернені тригонометричні функції	Грицик Т.А.	10	16 (17)
2	Ірраціональність у рівняннях, нерівностях і алгебраїчних виразах	Єргіна О.В.	10	35
3	Елементи теорії чисел	Требенко Д. Я., Требенко О. О.	10	35
4	Обчислювальний практикум	Коновалова Г.А.	10	35
5	Прикладні задачі на екстремум	Попова Л.К.	11	8
6	Зображення та геометричні перетворення	Кугай Н.В., Заїка О.В.	11	35
7	Застосування похідної до розв'язування задач	Смішко А.С.	11	35
8	Інтеграл та його застосування	Романуха В.Б.	11	35
9	Математичні моделі у фізиці	Бровко Г.В., Ковтун Л.Г. Козлова О.М., Новосельський М.А.	11	17
10	Фізична математика	Канакіна Л.П.	10-11	70
11	Історія математики	Бевз В.Г.	10-11	70
12	Побудова зображень геометричних фігур	Бегерська А.В., Бойко Л.А.	10	17
13	Обчислення в системах комп'ютерної алгебри	Громко Л.В.	11	17
Суспільно-гуманітарний напрям				
14	Історія тригонометрії	Грицик Т.А.	10	8
15	Економіко-математичне моделювання	Франчук Т.І., Шевчук Н.В.	10	35
16	Задачі лінійного програмування	Бегерська А.В., Бойко Л.А.	10	35
17	Основи фінансової математики та математичної економіки	Ліпчевський Л.В.	10,11	35
18	Математика прибутків	Желтуха Т.В.	10-11	70
19	Задачі економічного змісту в математиці	Ткач Ю.М.	10-11	70
20	Комп'ютерна математика для економістів	Сушук-Слюсаренко В.І.	11	17
Універсальний профіль				
21	Рациональні функції	Кравченко Н.Д.	10	35

22	Рівняння в курсі алгебри	Догару Г.Г.	10-11	105
23	Функції та алгебраїчні вирази на координатній площині	Апостолова Г.В., Ліпчевський Л.В.	10	35
24	Методи розв'язування задач з математики	Лахтадир Л.І.	10-11	70
25	Модуль числа	Апостолова Г.В., Прокопенко Н.С.	10-11	35
26	Розв'язування задач з параметрами	Апостолова Г.В., Прокопенко Н.С.	10-11	35
27	Факультативний курс з геометрії	Веретільник О.П., Хабарова М.М., Шатило Г.І.	11	35
Поглиблене вивчення математики				
28	Ціла і дробова частини числа	Апостолова Г.В.	10,11	17
29	Вища математика	Морозов О.В.	10-11	140
30	Введення у фрактальний аналіз	Цибко В.В.	11	35
31	Елементи стохастики	Лиходєєва Г.В.	11	17
32	Комплексні числа та їх застосування	Шаран О.В.	11	35

Розподіл курсів за вибором є умовним. Учителю може запропонувати учням будь який курс за вибором із вказаного переліку або курси за вибором, що надруковані у попередні роки та мають відповідні грифи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту.

Пропонуємо також перелік навчальних програм гуртків, факультативних курсів та курсів за вибором для допрофільної підготовки:

№	Назва курсу	Автори	Клас	Кількість годин
Програми факультативних курсів та гуртка				
1	Математичні смарагди	Домбровська Л.С.	5-6	70
2	Математичний калейдоскоп	Гартфіль О.Р.	5-6	70
3	Розв'язуємо текстові задачі	Заболотня Л.В.	5-6	70
4	Цікава математика	Бондар Л.М.	6	35
5	Історичні цікавинки у математичних задачах	Показій А.П.	6	35
6	Розв'язуємо прикладні задачі	Шевченко А.В.	6	35
7	Математичні обрії	Громко Л.В.	5-6	70

8	Логічні стежинки математики	Апостолова Г.В., Бакал О.П.	5-8	140
9	Логіка	Буковська О.І., Васильєва Д.В.	5-9	175
10	Вибрані питання алгебри	Гартфіль О.Р., Показій А.П.	7	35
11	Історія математики	Бевз В.Г.	7-9	105
12	За лаштунками шкільної математики	Бевз В.Г., Бурда М.І., Прокопенко Н.С.	7-9	105
13	Геометрія як практика, логіка і фантазія	Апостолова Г.В.	7-9	51 (105)
14	Модуль числа	Апостолова Г.В.	8-11	68
15	Розв'язування задач з параметрами	Апостолова Г.В.	8-11	68
16	Програми факультативних курсів з математики	Бродський Я.С., Павлов О.Л., Глюза О.О., Сліпенко А.К.	6-7, 8-9,	333
Програми курсів за вибором для учнів 8-9 класів				
17	За лаштунками підручника геометрії	Дем'яненко О.І.	8	8
18	Подільність цілих чисел	Мелешко Д.Т., Пекарська Л.В., Зубкевич Г.П.	8	35
19	Нестандартні методи розв'язування деяких рівнянь вищих степенів	Єргіна О.В.	8,9	16
20	Задачі економічного змісту	Яценко С.Є., Ткач Ю.М.	8-9	34
21	Орігаметрія	Жарій О.Ю., Єргіна О.В.	8,9	9 (17)
22	Десять уроків гармонії	Сверчевська І.А.	9	35
23	Геометричний практикум	Каліновська Л.І.	9	17
24	Геометричні побудови	Жарій О.Ю., Єргіна О.В.	9	17
25	Графічні образи алгебраїчних рівнянь і нерівностей	Єргіна О.В.	9	17
26	Наближені обчислення та їх практичне застосування	Єргіна О.В.	9	8
27	Основи логіки та її застосування в економіці,	Ентін Й.А.	8-9	70

Програми факультативів та курсів за вибором для класів з поглибленим вивченням математики				
28	Вступ до теорії чисел. ланцюгові дроби та їх застосування	Кирдей І.Д.	9	35
29	Фрактали	Канакіна Л.П.	9	16
30	Прикладна математика	Рудик О.Б.	8-11	272

Вищезазначені програми, орієнтовне календарно-тематичне планування та методичні рекомендації щодо викладання курсів надруковані у посібнику «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання (у двох частинах)», видавництва «Ранок», Харків, 2011 р.

Учитель може самостійно корегувати розподіл годин між темами обраних курсів.

Вивчення факультативного курсу «Логіка»

Профілізація школи, нові вимоги до освіти передбачають вміння учнями мислити. Необхідною умовою та важливою частиною такого вміння є логічна грамотність, тобто деякий мінімум логічних знань та вмінь, що необхідні для кожної інтелектуальної особистості. Логіка, як предмет, що навчає виконувати правильні міркувальні операції (методи пізнання), необхідна для вивчення математики, і, взагалі, для всіх загальноосвітніх предметів, підготовки до дорослого життя.

Навчити учнів аналізу, синтезу, узагальненню, конкретизації, класифікації; індукції, дедукції, аналогії; роботі з поняттями та судженнями; методів доведення тверджень; формування гіпотез та побудови умовиводів, розвинути просторове мислення допомагає факультативний курс «Логіка». Всі ці знання є суттєвим доповненням профільного навчання математики.

Впровадження в школі нового факультативного курсу «Логіка» за рахунок варіативного компоненту навчального плану сприятиме досягненню цілей: інтелектуального розвитку учнів, розвитку їх логічного

мислення, пам'яті, уяви, інтуїції, умінь аналізувати, класифікувати, узагальнювати, робити умовиводи, отримувати наслідки з даних передумов шляхом несуперечливих міркувань тощо.

Авторськими колективами підготовлені дві нові навчальні програми для вивчення курсу: «Логіка» (авт. Буковська О.І., Васильєва Д.В.) для учнів 5-9 класів та «Логічні стежинки математики» (авт. Апостолова Г.В., Бакал О.П.) для учнів 5-8 класів.

Основи здоров'я

Вивчення предмета «Основи здоров'я» у 2012 - 2013 навчальному році здійснюватиметься за навчальною програмою: *Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи здоров'я. 5 – 9 класи.* – К.: Ірпінь: Перун, 2005.

На вивчення предмета «Основи здоров'я», відповідно до Типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів, передбачено:

у 5-7 класах – 1 години на тиждень;

у 8-9 класах – 0,5 години на тиждень.

У спеціалізованих школах з поглибленим вивченням іноземних мов на вивчення предмета «Основи здоров'я» у 5-9 класах передбачено **0,5 години** на тиждень.

Кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена за рахунок варіативної частини навчального плану. У такому разі вчитель використовує чинну програму, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми. Додані навчальні години доцільно використовувати на виконання практичних робіт.

Рекомендуємо за рахунок годин варіативної складової запроваджувати факультативи з формування здорового способу життя та профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу, насамперед у 10 – 11 класах, забезпечуючи таким чином неперервність і наступність шкільної превентивної освіти і виконання завдань Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки, затвердженою Законом України від 19 лютого 2009 року № 1026-VI.

Для проведення **факультативних занять** в загальноосвітніх навчальних закладах у 2012/2013 навчальному році рекомендуємо користуватися програмами та навчально-методичною літературою, схваленими Міністерством до використання у загальноосвітніх навчальних закладах, а саме:

- програма навчального курсу для загальноосвітніх навчальних закладів «Формування здорового способу життя та профілактика ВІЛ/СНІДу» (авт. Т.В. Воронцова, В.М. Оржеховська, В.С. Пономаренко);

- навчально-методичний комплект для вчителів та учнів 8-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Школа проти СНІДу» (авт. Т.В. Воронцова, В.С. Пономаренко);

- комплект посібників для педагогів-тренерів та учнів 15-18 років «Захисти себе від ВІЛ» (авт. Т.В. Воронцова, В.С. Пономаренко)

- комплект методичних матеріалів «Профілактична протинаркотична та протиалкогольна виховна програма для учнів 1-11 класів, їх батьків та працівників педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів I-III ступенів навчання» (авт. А.М. Вієвський та інш.);

- навчальна програма факультативного курсу для учнів 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Профілактика шкідливих звичок» (авт. Челах Г.Є., Медведєва О.В.);

- навчальна програма факультативного курсу для учнів 8-9 класів «Основи здорового способу життя» (авт. Н.О. Чаган, М.М. Тюріна);
- навчальна програма факультативного курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Профілактика ВІЛ-інфекції і формування здорового способу життя на засадах розвитку життєвих навичок» (авт. І. М. Топор, Л.В. Поліщук);
- навчальна програма факультативного курсу для учнів 5 – 6 класів «Я – моє здоров'я – моє життя»;
- навчальна програма факультативного курсу для учнів 7-11 класів «Сприяння просвітницькій роботі «рівний - рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя» для учнів 7-11 класів;
- навчально-методичний посібник «Дорослішай на здоров'я» для роботи з підлітками 14-17 років з питань формування здорового способу життя та відповідальної поведінки (авт. Н. О. Лещук, О. А. Голоцван, Ж. В. Савич).

Звертаємо увагу керівників навчальних закладів на необхідність *забезпечення викладання предмета «Основи здоров'я» і факультативних курсів для молоді з формування здорового способу життя і профілактики ВІЛ-інфекції педагогічними працівниками, які мають документ про проходження навчання за методикою розвитку життєвих навичок* (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.08.2011 № 982 «Про виконання Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД щодо підготовки педагогічних працівників та охоплення навчанням учнівської молоді за програмами розвитку життєвих навичок»).

Неприпустимим є використання годин, відведених на предмет «Основи здоров'я», для довантаження вчителів або класних керівників, що не мають відповідної підготовки.

Навчальний предмет «Основи здоров'я» поєднує елементи знань про збереження і захист життя та зміцнення здоров'я.

Зокрема, навчальною програмою у кожному класі передбачено вивчення розділу «Безпека на дорогах», спрямованого на вивчення правил дорожнього руху та формування в учнів навичок безпечної поведінки на дорозі.

Виявляючи занепокоєння постійним зростанням рівня травматизму і смертності на дорогах у світі Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй проголосила 2011 – 2020 роки Десятиліттям дій безпеки дорожнього руху, мета якого – скоротити втрати людських життів від ДТП.

Майже всі фактори ризику, що викликають дорожню аварійність, можна об'єднати у три основні групи: «дорога», «транспортний засіб» та «людина як учасник дорожнього руху». Дорожнє середовище стає безпечним, якщо стає можливим уникнути всіх факторів ризику дорожньої аварійності (модель безпечного дорожнього середовища, так званий «Трикутник безпеки», яка широко використовується в країнах з високим рівнем безпеки дорожнього руху). Тому постає нагальна потреба навчання дітей шкільного віку не тільки правилам дорожнього руху, а перш за все формування в них культури

поведінки на дорозі. Важливо навчити дитину бути свідомим та відповідальним учасником дорожнього середовища, особливо в умовах інтенсивної автомобілізації. Для цього школярам необхідно:

- знати способи безпечної поведінки в умовах дорожнього руху;
- вірити, що ці знання допоможуть убезпечити життя;
- діяти на дорозі відповідально задля збереження власного життя та життя інших людей.

Усвідомлення власного місця у системі відносин «людина – дорога – транспортний засіб» сприятиме формуванню в учнів особистого ставлення до себе як учасника дорожнього руху, до власної безпеки та безпеки інших.

Викладання предмету “Основи здоров’я” в загальноосвітніх навчальних закладах відіграє важливу роль у створенні умов для здобування школярами знань, формування ставлення та розвитку навичок, які сприятимуть формуванню мотивації до здорового способу життя, збереженню та зміцненню здоров’я. Досягнення навчальних цілей і завдань предмета неможливе без використання ефективних методів навчання. Плануючи вивчення певної навчальної теми важливо спочатку розглянути мету, завдання і зміст теми. Після обираються методи, які забезпечують реалізацію визначених змісту і завдань. Наприклад, для отримання учнями знань доцільно використовувати розповідь, лекцію, бесіду, роботу з текстом тощо. Для формування ставлення більше підходить обговорення, дискусія. Навички найкраще засвоюються в процесі спостереження і застосування отриманих знань, коли учні мають можливість активно їх практикувати. Тому для формування навичок ефективним є моделювання, використання ситуаційного аналізу, різноманітних вправ та рольових ігор, які дозволять учням спостерігати навички на практиці, а потім використовувати їх. Щоб допомогти учням отримати знання, сформувати ставлення і закріпити навички у навчальному процесі необхідно використовувати широке коло методів, що активно залучають учнів у процес навчання.

Також інформуємо, що Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, предмет «Основи здоров’я» вивчатиметься в основній школі у 5 – 9 класах по 1 годині на тиждень.

Звертаємо увагу, що згідно з постановою зазначений Державний стандарт впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Першими перейдуть на навчання за новими програмами у 2013/2014 навчальному році учні 5 класів.

Предмети суспільно-гуманітарного спрямування

Історія України. Всесвітня історія

У 2012-2013 навчальному році учні 5-9 класів навчатимуться за програмою "Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи". Для 10-11 класів академічного рівня та рівня стандарту чинними є програми "Історія України. 10-11 класи" авторів *Пометун О.І., Гупана Н.М., Фреймана Г.О.* (52 години на рік, 1,5 години на тиждень); для класів історичного профілю чинними є програми "Історія України. 10-11 класи" (140 годин на рік, 4 години на тиждень) авторів *Кульчицького С.В., Лебедевої Ю.Г.*

Для вивчення всесвітньої історії чинними є програми "Всесвітня історія. 10-11 класи (рівень стандарту/академічний рівень)" колективу авторів *Ладиченко Т.В.* та ін. Програма розрахована на 35 годин на рік (1 година на тиждень).

Для класів історичного профілю чинною є програма зі всесвітньої історії (автори *Ладиченко Т.В., Черевко О.С., Камбалова Я.М.*), що розрахована на 3 години тижневі (105 годин на рік).

Всі програми розміщені на офіційному сайті Міністерства (www.mon.gov.ua) та надруковані у фахових виданнях.

Вивчення історії України та всесвітньої історії доцільно синхронізувати. Проте вчитель може організувати вивчення учнями програмного матеріалу зазначених курсів як послідовно, так і паралельно.

Безпосередньо вчителі історії повинні зосередити свою увагу на забезпеченні виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, сприяє розвитку і збагаченню українських культурно-історичних традицій, вихованню культури міжетнічних і міжособистісних відносин, формуванню навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості.

Нові можливості у вивченні історії відкривають інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Опора на візуальне сприйняття характерне для сучасного етапу розвитку цивілізації. Часто в процесі інформаційної комунікації зоровий знак переважає над текстовим. Тому використання мультимедійності на уроках історії полегшує процес запам'ятовування, дозволяє зробити урок більш цікавим і динамічним, «занурити» учня в обстановку будь-якої історичної епохи, створити ілюзію присутності, співпереживання, сприяє становленню об'ємних і яскравих уявлень про минуле.

Важливим є використання в навчанні учнів картографічних посібників – атласів, контурних карт, настінних карт. Вони допомагають продемонструвати динаміку історичних подій, встановити зв'язок між географічним середовищем та місцем тієї чи іншої історичної події.

Дієвим засобом розвитку інтересу до історії є показ взаємозв'язку із сучасністю.

Однією із найбільш традиційних позакласних та позашкільних форм організації історичної освіти є предметні олімпіади, історичні турніри.

Велику роль відіграє позакласна робота, зокрема пошукова й краєзнавча.

Перевагою при вивченні місцевої, регіональної історії є можливість побачити в реальній, а не у відтвореній формі факти, що її ілюструють. Можливість роботи в музеях, проведення дослідницької роботи на місцевому матеріалі допоможе навчити учнів навичкам та методиці ідентифікації залишків минулого, аналізу, тлумачення та визначення їхнього місця у більш широкому історичному контексті. Краєзнавство сприяє вихованню в учнів інтересу до вивчення і збереження навколишнього середовища, любові та поваги до «малої Батьківщини», що є важливою основою патріотизму.

Активізації інтересу учнівської молоді до історії, в першу чергу до минувшини рідного краю, формуванню навичок критичного погляду на історичні події, уміння робити висновки сприяє дослідницька діяльність. Ця робота є цікавою і захоплюючою, стимулює інтерес учнів до історії рідного краю. При цьому можуть бути широко застосовані такі форми і методи, як інтерв'ю, збір історичних експонатів, робота в архівах тощо.

З метою посилення патріотичного виховання учнівської молоді особливу увагу варто приділяти темам, присвяченим Великій Вітчизняній війні. Доля склалася так, що Україна потрапила до епіцентру найбільшого в історії людської цивілізації збройного конфлікту. Вона сповна відчула на собі гітлерівський "новий порядок", жертвами якого стали мільйони наших співвітчизників: радянських військовополонених, партизан, підпільників, цивільного населення. Підриваючи ґенофонд народу, керівництво Німеччини не лише здійснювало політику відкритого ґеноциду, але й проводило лінію на обезлюднення України. На примусові роботи до рейху та окупованих країн було вивезено мільйони громадян республіки, значна частина яких не повернулася на Батьківщину.

Звертаємо увагу вчителів, що з 5 класу у **2013/2014** навчальному році розпочнеться вивчення історії за новою навчальною програмою.

Правознавство

При вивченні правознавства слід враховувати динамічні зміни у системі суспільних відносин України, найновіші досягнення теоретико-правових поглядів на правові явища, результати активної нормотворчої діяльності органів державної влади, та водночас певну ступінь консерватизму українського законодавства.

Прилучення учнів до правової культури збагачує її духовне життя. Водночас знання нею своїх прав і обов'язків розширює можливості її реалізації, зокрема у власних інтересах. Правове виховання зміцнює життєву позицію, підвищує громадську активність та загострює почуття непримиренності до негативних явищ. Порівняно з іншими складниками виховання, правове виховання має свою специфіку, що визначається передусім соціально правовим статусом учнівської молоді в суспільстві.

Варто звернути увагу на зміни, що відбулись у чинному законодавстві.

Так у 2011 - 2012 роках було внесено зміни до цивільного, кримінального, сімейного, господарського кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення. В 2011 році були прийняті

закони України «Про біженців», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про вибори народних депутатів України», «Про державну службу» (набирає чинності з 01.01.2013 року), «Про Фонд державного майна України», а в 2012 році «Про громадські об'єднання», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». А також у 2011, 2012 роках внесено ряд змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

У 2012 - 2013 навчальному році учні 9-х класів навчатимуться за програмою "Правознавство. Практичний курс" авторів **Пометун О.І., Ремех Т.О.** На відміну від інших навчальних курсів, "Правознавство. Практичний курс" передбачає, що учні набувають ряд основних вмінь, зокрема: орієнтуватися в системі законодавства, користуватися джерелами права; володіти елементарною правовою термінологією; зв'язно та логічно викладати матеріал з морально-правових проблем; використовувати правову літературу; брати участь в обговоренні, дискусії, аргументовано висловлювати і відстоювати свою думку, робити висновки; застосовувати правові знання для пояснення фактів навколишнього життя і вибору варіанта правомірної поведінки в різних життєвих ситуаціях.

"Правознавство" як навчальний предмет у старшій школі має на меті формування системного уявлення в учнів про державу та право як основні засоби впорядкування суспільних відносин, вміння використовувати їх у практичному житті.

Для 10 класів рівня стандарту / академічного на вивчення правознавства відводиться 35 годин на рік (1 година на тиждень). Чинною є програма авторів **Котюка І.І. та Палійчук Н.Й.**

Для класів правового профілю чинною є програма авторів **Ремех Т.О., Ратушняк С.С.** "Правознавство. 10-11 класи (профільний рівень)". Програма розрахована на 105 годин протягом навчального року (3 години на тиждень) та охоплює 10-11 класи.

Метою курсу "Правознавство" в профільних класах є формування в учнів розуміння права як відкритої системи, що базується на невід'ємності суспільства від держави, законів від повсякденного життя. Право представлене в курсі елементом цілісного світу, що складається з понять, переживань і практичних дій. Курс спрямований на розвиток правової і громадянської компетентності, відповідних ціннісних орієнтирів, умінь, навичок школярів.

Для ефективного навчання правознавства, профільної та допрофільної підготовки учнів з цього навчального предмета важливим є підготовленість учителя – досконале знання ним змісту основного та елективних правознавчих курсів, володіння педагогічними технологіями, зацікавленість у самоосвіті.

З метою більш кваліфікованого викладання правознавства в загальноосвітніх навчальних закладах бажано, щоб цей навчальний предмет щорічно викладався в школі одним вчителем. До проведення уроків з правознавства, активізації правовиховної роботи варто залучати представників обласних (районних) управлінь юстиції. Їх знання і досвід

практичної роботи не тільки сприятимуть поповненню учнями знань із правових дисциплін, а й сприятимуть підвищенню їх зацікавленості в самоосвіті.

Філософія

Вивчення філософії учнями загальноосвітніх навчальних закладів (профільний рівень) розпочинається з історії філософії у 10 класі. Для профільного навчання учнів 10-11 класів чинною є програма «Філософія» авторів *Огнев'юка В.О., Утюж І.Г.*, яка розрахована на 70 годин (2 години на тиждень); вчитель самостійно визначається з кількістю годин до кожної теми.

Курс «Історія філософії» хронологічно та логічно відтворює розвиток філософських учень. Відтак мова йде не про історію якоїсь однієї філософської школи, а показано усю різноманітність філософських шкіл та напрямів, що, насправді, є історією філософій. Специфіка історії філософії полягає в тому, що її зміст переважно складає виклад поглядів, що відображають світосприйняття відомих філософів.

Курс «Філософія» покликаний продовжити процес введення учнів у сферу формування, функціонування і розвитку духовності, продукує знання з основних проблем буття, мислення і пізнання. Як теоретична основа світогляду, філософія відкриває учням перевірені багатовіковою практикою духовні орієнтири для глибокого осмислення реальності. Цей курс дозволяє освоїти теоретичну і методологічну інтелектуальну спадщину та неоціненний, найбагатший категоріальний апарат, необхідний для успішної теоретичної і практичної діяльності. Розглядаючи людину як рівновелику цінність, філософія покликана бути саморефлексією в усвідомленні людиною змісту і цілей свого життя, долі своєї нації та людської цивілізації.

Необхідною умовою формування світоглядної культури є активне усвідомлення ідей системного, узагальненого характеру, які виникають на основі сукупності знань, що їх набувають учні у школі. Високий рівень світоглядної культури можна забезпечити тільки тоді, коли випускник школи здатний самостійно зробити найзагальніший висновок стосовно свого місця, ролі і значення в світі. Тож важливішою формою навчання учнів є самостійна робота, основою якої відповідно до завдань курсу «Філософії» має стати вивчення філософської літератури та інших джерел, в яких знайшли відображення актуальні проблеми філософії.

Таким чином, головними складовими навчального процесу є розв'язання завдань пізнавального характеру, а також виконання практичних робіт, що мають бути спрямовані на розвиток в учнів самостійності мислення, формування вмінь застосовувати набуті знання в житті.

Людина і світ

У старшій школі знання про взаємозв'язки людей і суспільства, про моральний зміст культури та релігій, релігійні моральні цінності, історію та

основні засади світових релігій учні отримують під час вивчення навчального предмета "Людина і світ", який з 2011/2012 навчального року став обов'язковим для учнів 11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, що передбачає опанування філософських, світоглядних знань інтегрованого узагальнюючого характеру й має величезний виховний потенціал.

Для рівня стандарту, академічного рівня на вивчення предмета "Людина і світ" відводиться 17 годин на рік (0,5 годин на тиждень), а профільного рівня – 35 годин на рік (1 година на тиждень). Чинними є програми: "Людина і світ. 11 клас (рівень стандарту, академічний рівень)" та "Людина і світ. 11 клас (профільний рівень)" авторів **Ладиченко Т.В., Бакки Т.В., Марголіної Л.В.**

Предмету притаманний інтегративний характер. Він спрямований на узагальнення знань, отриманих учнями з різних навчальних предметів (літератури, історії, права, географії, біології, астрономії тощо) та досвіду, набутого в процесі життєдіяльності дитини; освоєння базових знань з філософії, політології, соціології, культурології, розвиток теоретичних та практичних умінь і навичок, формування самосвідомості особистості.

Важливість шкільного суспільствознавчого предмета «Людина і світ» зумовлюється змістом стратегічних завдань, які покликані вирішувати загальноосвітні навчальні заклади, готуючи особистість до життя у суспільстві. Даний курс має допомогти учням якомога краще збагнути природу суспільства і держави, в якій вони живуть, розкрити можливості й передумови для реалізації ними своїх прагнень та інтересів у суспільному житті.

Знання учнів про людину і світ як специфічну цілісність мають бути засвоєні на високому науковому рівні, тому в структурі курсу інтегровані знання цілісного циклу суспільних наук: соціології, політології, правознавства, етики, економічної теорії, соціальної психології, культурології, соціальної екології, філософії.

Предмет «Людина і світ» базується, крім загально-дидактичних принципів, на принципах демократичності, зв'язку з практичною діяльністю, орієнтованістю на позитивні соціальні дії та плюралізм. Для реалізації запропонованих питань рекомендується використовувати інноваційні досягнення сучасної методичної науки та теоретичні й методичні засади педагогіки співробітництва, що передбачають створення демократичної атмосфери на уроках.

Курси морально-духовного спрямування

У 2012/2013 навчальному році у 5-6 класах загальноосвітніх навчальних закладів України викладатиметься навчальний предмет «Етика». Чинною є програма «Етика, 5–6 кл.» (видавництво «Перун» 2005 р.).

Основи етики школярі вивчають за рекомендованими Міністерством освіти і науки України підручниками: «Етика. 5 клас» (автори **Данилевська О. М., Пометун О.І.**) та «Етика. 5 клас» (автори **Фесенко В.І., Фесенко О.В.,**

Бакіна Т.С.); «Етика. 6 клас» (автори *Данилевська О.М., Пометун О.І.*) та «Етика. 6 клас» (автори *Мовчун А., Хоружа Л.*).

Частиною навчально-методичного комплексу з етики для учнів 5–6 класів є «Робочий зошит з етики для учнів 5 класу», «Робочий зошит з етики для учнів 6 класу» (автор *Данилевська О.М.*) (видавництво «Літера ЛТД»).

Як і минулих років, триватиме вивчення курсів духовно-морального спрямування за програмами, рекомендованими міністерством.

Курси духовно-морального спрямування є дисциплінами передусім світоглядного, культурного та освітньо-виховного спрямування, які вибудовуються як фундамент буттєвих цінностей сучасної людини. Вони не є вченням віри, не передбачають вивчення релігійних обрядів, і не повинні ставити за мету залучення до певної конфесії. Вивчення цих предметів передбачає виховання в учнів поваги до свободи совісті, релігійних та світоглядних переконань інших людей; здатності до співжиття в полікультурному та поліконфесійному українському суспільстві.

Викладання предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах можливе лише за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. При цьому слід інформувати батьківську громадськість про особливості вивчення цих предметів, давати їм можливість відвідувати уроки й позакласні заходи.

Особливості викладання курсів духовно-морального спрямування передбачають відповідні вимоги до професійної підготовки вчителя. Як було зазначено вище викладати навчальний предмет «Етика» та факультативні курси духовно-морального спрямування можуть особи, які мають вищу педагогічну освіту та документ про проходження відповідної курсової підготовки на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти. Підготовка вчителів християнської етики здійснюється в навчальних закладах або на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у Національному університеті «Острозька академія», Львівському католицькому університеті, при обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти. Для належного підвищення кваліфікації вчителів етики та інших курсів духовно-морального спрямування, обміну досвідом, підвищення якості викладання можуть бути створені районні (міські) методичні об'єднання вчителів, творчі групи, методичні кабінети тощо.

Календарне планування навчального матеріалу вчителі можуть робити безпосередньо в навчальних програмах. Можна користуватися також окремими брошурами, зробленими на основі навчальних програм. На основі календарних планів учителі розробляють поурочні плани, структуру і форму яких визначають самі. Поурочними планами для вчителів можуть слугувати також методичні посібники, що мають гриф Міністерства освіти і науки України. Під час розроблення календарних планів учитель може на власний розсуд використовувати резервні години – планувати проведення контрольних робіт, лабораторних, практичних, семінарів, засідань «круглих столів» тощо.

Учнівські зошити з предметів суспільно-гуманітарного циклу учителі перевіряють один раз на семестр, виставляючи або не виставляючи (на власний розсуд) бал за ведення зошита в журнал. Виставляючи тематичні оцінки, вчитель може враховувати чи не враховувати оцінку за ведення зошита.

Підручники, посібники, робочі зошити, атласи, зошити для контролю і корекції навчальних досягнень тощо, що використовуються на уроках, **повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.**

Всі вищезазначені програми з предметів суспільно-гуманітарного циклу розміщені на сайті Міністерства освіти і науки. Вийшов друком збірник програм курсів за вибором та факультативних курсів, рекомендованих міністерством (у трьох частинах).

Пропонуємо інформацію про необхідні вчителям предметів суспільно-гуманітарного циклу Інтернет-ресурси.

Інтернет-ресурси для вчителів історії

www.history.org.ua	Інститут історії Національної Академії наук України
www.nbuv.gov.ua	Національна бібліотека України ім. І.І. Вернадського
www.memory.gov.ua	Український інститут національної пам'яті
www.livius.org	Сайт, присвячений історії Стародавнього світу (англомовний)
www.ancient-china.net	Історія Стародавнього Китаю (англомовний сайт)
www.7wonders.synnegoria.com	Сім чудес світу
www.historic.ru	«Познаємо людину через її історію» (енциклопедії, довідники, історичні мапи)
www.vivl.ru	Всесвітня історія в особах
ancienthistory.spb.ru	Електронний підручник з історії стародавнього світу (Російська Федерація)
www.ostu.ru/personal/nikolaev	Історичні мапи
www.history.rin.ru	Історична інформація, мапи, цікаві факти
www.pero-maat.ru	Історія Давнього Єгипту
www.ellada.spb.ru	Історія Давньої Греції
www.ancientrome.ru	Історія Давнього Риму
www.mythology.sgu.ru/mythology/ant	Антична міфологія
www.worldhist.ru/index.htm	Єдиний науково-освітній простір вчителів Російської Федерації
www.his.1september.ru/urok	Я йду на урок історії (методичні розробки та рекомендації з викладання суспільних дисциплін)
www.tgorod.ru	Матеріали з історії середньовічного міста
www.bukvaa.narod.ru	Проект «Бібліотека хрестоносця»
www.britannica.com	Он-лайн енциклопедія «Британіка»
www.uk.wikipedia.org	Україномовна версія он-лайн енциклопедія «Вікіпедія»
history.vn.ua	Книги та підручники з історії України та всесвітньої історії

www.http://www.thehistorynet.com	Інформація з всесвітньої історії (англомовний сайт)
www.nsta.org	NSTA (Британське наукове співтовариство вчителів)
www.cossackdom.com	Історія українського козацтва
www.prostir.museum	Музейний простір України
www.louvre.historic.ru	Російськомовний переклад офіційного сайту музею Лувр (Франція, Париж)
www.hermitagemuseum.org	Офіційний сайт музею «Державний Ермітаж» (Російська Федерація)

Інтернет-ресурси для вчителів правознавства:

www.president.gov.ua	Офіційне інтернет-представництво Президента України
www.rada.gov.ua	Верховна Рада України
www.kmu.gov.ua	Кабінет Міністрів України
www.ccu.gov.ua	Конституційний Суд України
www.scourt.gov.ua	Верховний Суд України
www.arbitr.gov.ua	Вищий Господарський Суд України
www.ombudsman.kiev.ua	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
www.rainbow.gov.ua	Рада національної безпеки та оборони України
www.minjust.gov.ua	Міністерство юстиції України
www.mvs.gov.ua	Міністерство внутрішніх справ України
www.mon.gov.ua	Міністерство освіти і науки України
www.vru.gov.ua	Вища рада юстиції України
www.gp.gov.ua	Генеральна прокуратура України
www.cvk.gov.ua	Центральна виборча комісія України
www.nbuv.gov.ua	Національна парламентська бібліотека України ім. В.І. Вернадського
www.golos.com.ua	Газета Верховної Ради України «Голос України»
www.ukurier.gov.ua	Газета центральних органів виконавчої влади України «Урядовий кур'єр»
www.pravo.biz.ua	Електронна бібліотека з правознавства
www.pravo.org.ua	Центр політико-правових реформ
www.uapravo.org	Правовий Інтернет – журнал «UApavo»
www.nau.kiev.ua	Нормативні акти України – законодавство для практиків
www.legality.kiev.ua	Інститут проблем законодавства ім. Ярослава Мудрого
www.kphg.org	Харківська правозахисна група
www.pension.kiev.ua	Пенсійна реформа в Україні
www.helsinki.org.ua	Українська Гельсінська спілка з прав людини

Світова література

Відповідно до Концепції літературної освіти (наказ від 26.01.2011 № 58) літературні курси у школі сприяють всебічному розвитку школярів, визначенню свого місця в широкому полікультурному й полімовному просторі, вихованню любові до книги, інтересу до духовних надбань своєї країни та людства, взаємоповаги до людей різних цивілізацій та національностей.

У 2012-2013 навчальному році вивчення світової літератури у **5-9 класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою, затвердженою Міністерством: Зарубіжна література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Автори Ю.І. Ковбасенко, Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська. Керівник авторського колективу Ю.І. Ковбасенко. За загальною редакцією Д.С. Наливайка. – К., Ірпінь: Перун, 2005.

Вивчення світової літератури у **10-11 класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (наказ від 28.10.2010 № 1021). Ефективність практичного втілення системи профільного вивчення світової літератури та визначення ступеня її представленості як окремої навчальної дисципліни в профілях інших спеціалізацій забезпечується наявністю трьох профільних програм із світової літератури.

✓ Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний напрями. **Рівень стандарту** / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

✓ Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями. **Академічний рівень** / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

✓ Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям. **Профільний рівень** / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

Згідно з наказом Міністерства від 18.02.2008 р. № 99 «Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів» розроблено навчальну програму зі світової літератури.

• Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) **із поглибленим вивченням зарубіжної літератури. 8-9 класи.** / За загальною науковою редакцією Д.С. Наливайка, керівник авторського колективу Ю.І. Ковбасенко; програму підготували: Ю.І. Ковбасенко, Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, Г.В. Бітківська, К.Н. Баліна.

Для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням світової літератури можливим є заохочення школярів до вибору в старших класах філологічного профілю навчання, а відтак – до майбутнього опанування у вищих навчальних закладах фахів, пов'язаних із потребою в поглибленому знанні світової літератури (філолог, викладач вищого навчального закладу, учитель-словесник, журналіст, диктор телебачення, літературний редактор і/або коректор, офіс-менеджер тощо).

Навчальний предмет «Світова література» викладається українською мовою. Водночас, за наявності необхідних умов (*вивчення в закладі відповідної мови, достатнє володіння учнями мовою оригіналу, якою написаний художній твір; якісна підготовка вчителя, у тому числі можливість дослідження образної системи, засобів виразності, поетики, стилістичних особливостей твору тощо мовою оригіналу*), бажаним є розгляд художніх текстів мовою оригіналу (скажімо, творів Л.М. Толстого – російською, Б. Шоу – англійською, Ф. Кафки, Р.М. Рільке – німецькою, Гійома Аполлінера – французькою і т. д.). У такому разі предмет «Світова література» виконує додаткову функцію вдосконалення володіння учнями іноземними мовами.

Оскільки з переважною більшістю художніх текстів на практиці учні ознайомлюються в перекладах українською мовою, особливу увагу слід звернути на якість цих перекладів, навчаючи школярів порівнянню творів на вісях «переклад–оригінал» і «переклад–переклад».

У **вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладах** світова література вивчатиметься за програмами:

- У **5-9 класах**: Зарубіжна література. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Автори Ю.І. Ковбасенко, Г.М. Гребницький, Н.О. Півнюк, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська. Керівник авторського колективу Ю.І. Ковбасенко. За загальною редакцією Д.С. Наливайка. – К., Ірпінь: Перун, 2005.

- У **10-11 класах**: Світова література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний напрями. **Рівень стандарту** / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2011.

- У **10-12 класах**: Зарубіжна література. 10-12 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний напрями. **Рівень стандарту** / Укладачі: Ю.І. Ковбасенко – керівник авторського колективу; Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, К.Н. Баліна, Г.В. Бітківська, І.А. Тригуб, О.О. Покатілова. – К.: Грамота, 2009.

Одним з основних компонентів допрофільної та профільної підготовки є **курси за вибором і факультативи**. Зазначені курси сприяють одержанню старшокласниками чітких уявлень про свою майбутню професію, що так чи інакше має бути пов'язана з філологією (учитель-словесник, журналіст, редактор, коректор, перекладач, фольклорист, науковець філологічної спеціалізації тощо), а також дають змогу виробити особистісні риси та фахові навички.

Програми курсів за вибором і факультативів, рекомендованих Міністерством, вміщено у збірнику:

❖ *Збірник програм курсів за вибором і факультативів зі світової літератури. 8–11 класи. Книга 1/ За загальною ред.: Таранік-Ткачук К.В., Дворницької І.П. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 336 с.*

Важливим залишається організаційний аспект щодо використання програм курсів за вибором або факультативів. Факультативи розраховані на 9 – 17 годин опрацювання, мають «статус» необов'язковості, коли учень може перевірити власні нахили, здібності й уподобання, опановуючи факультативний курс. Відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 р. № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп... загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗНЗ міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості – 4 учні.

Програма курсу за вибором розрахована на 35 годин на рік (одна година на тиждень), ці заняття є обов'язковими для відвідування учнями, які обрали курс, від початку навчального року до завершення, робота учнів у кінці навчального року має бути оцінена.

Однак, урахувуючи, що організація профільного навчання на етапі допрофільної (8–9 класи) та профільної (10–11 класи) освіти мають свої особливості, що спричинені об'єктивними і суб'єктивними причинами, можливим є узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотній процес, коли факультативний курс може бути використаний як курс за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу має бути скоригованим у календарно-тематичному плануванні до програми курсу за вибором.

У такому випадку скоригована програма має бути погоджена на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу і затверджена керівником цього навчального закладу. У пояснювальній записці до програми необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чийм авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством, розроблено скоригований варіант.

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю у процесі вивчення світової літератури у кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є **мінімальним і обов'язковим** для проведення в кожному семестрі. Вчитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу тощо.

<i>Класи</i>	5		6		7		8		9	
<i>Семестри</i>	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
• контрольного класного твору;	–	1	1	1	1	1	1	1	1	1
• виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання (ПЧ)	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

У 8–9 класах з поглибленим вивченням світової літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд вчителя визначається кількість і види контрольних робіт).

10–11 класи

<i>Класи</i>	10		11		10		11		10		11	
<i>Семестри</i>	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Рівні	РІВЕНЬ СТАНДАРТУ				АКАДЕМІЧНИЙ РІВЕНЬ				ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ			
Контрольні роботи у формі:	2	2	2	2	3	3	3	3	4	4	4	4
-контрольного класного твору;	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
- виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	1	1	1	1	2	2	2	2	3	3	3	3
Уроки розвитку	2 у+	2 у+	2 у+	2 у+	2 у+	2 у+	2 у+	2 у+	3 1у+2	3 2у+1	3 1у+2	3 2у+1

мовлення* (РМ)	п	п	п	п		п	п	п	п		п	п	п	п
Уроки позакласного читання (ПЧ)	1	1	1	1		2	2	1	1		2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5		4	5	4	5		4	5	4	5

- У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – писемного. Умовне позначення у таблиці – (у + п).

Звертаємо увагу на те, що **домашній контрольний твір не є** обов'язковою формою контролю зі світової літератури. Ураховуючи розвиток інформаційних технологій і рівень володіння ними сучасними учнями, написання домашнього контрольного твору, який потім має перевірити учитель, перетворюється на формальність і не дозволяє об'єктивно визначити знання учнів з певної теми.

Якщо такий вид контролю навчальних досягнень учнів, як домашній контрольний твір, залишений учителем, необхідно обрати таку форму творчої роботи (наприклад, створення *фанфіків* тощо), щоб учні самостійно виконували творче домашнє завдання.

Можливі види контрольних робіт:

- *тест;*
- *відповіді на запитання;*
- *контрольний літературний диктант;*
- *анкета головного героя;*
- *комбінована контрольна робота тощо;*
- *письмові контрольні твори.*

Можливі види контрольних робіт із розвитку мовлення:

- *складання оповідання (казки) за прислів'ям;*
- *добір прислів'їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору;*
- *введення власних описів в інтер'єр, портрет, пейзаж у вже існуючому творі;*
- *усний переказ оповідання, епізоду твору;*
- *твір-характеристика персонажа;*
- *написання асоціативного етюду, викликаного певним художнім образом;*
- *написання вітального слова на честь літературного героя, автора тощо;*
- *твір-опис за картиною;*
- *складання тез літературно-критичної статті (параграфа підручника);*
- *підготовка проекту (з можливим використанням мультимедійних технологій) – індивідуального чи колективного – з метою представлення життєвого і творчого шляху, естетичних уподобань письменника тощо;*

- складання анкети головного героя, цитатних характеристик, конспекту, рецензії, анотації;
- написання реферату;
- ідейно-художній аналіз поетичного чи прозового твору;
- написання листа авторові улюбленої книжки;
- інсценізація твору (конкурс на кращу інсценізацію уривка твору) тощо.

Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів зі світової літератури

Рівні навчальних досягнень учнів	Бали	Оцінювання навчальних досягнень учнів
Початковий	1	Учні відтворюють матеріал на елементарному рівні, називаючи окремі літературні факти або явища.
	2	Учні розуміють навчальний матеріал на елементарному рівні його засвоєння, відтворюють якийсь фрагмент окремим реченням.
	3	Учні сприймають навчальний матеріал, дають відповідь у формі зв'язного висловлювання (з допомогою вчителя).
Середній	4	Учні володіють літературним матеріалом на початковому рівні його засвоєння, відтворюють незначну його частину, дають визначення літературного явища без посилання на текст.
	5	Учні володіють матеріалом та окремими навичками аналізу літературного твору, з допомогою вчителя відтворюють матеріал і наводять приклади з тексту.
	6	Учні володіють матеріалом, відтворюють значну його частину, з допомогою вчителя знаходять потрібні приклади у тексті літературного твору.
Достатній	7	Учні володіють матеріалом і навичками аналізу літературного твору за поданим учителем зразком, наводять окремі власні приклади на підтвердження певних суджень.
	8	Учні володіють матеріалом, навичками текстуального аналізу на рівні цілісно-комплексного уявлення про певне літературне явище, під керівництвом учителя виправляють допущені помилки й добирають аргументи на підтвердження висловленого судження або висновку.
	9	Учні володіють матеріалом та навичками цілісно-комплексного аналізу художнього твору, систематизують та узагальнюють набуті знання, самостійно виправляють допущені помилки, добирають переконливі аргументи на підтвердження власного судження.
Високий	10	Учні володіють матеріалом та навичками цілісно-комплексного аналізу літературного твору, виявляють початкові творчі здібності, самостійно оцінюють окремі нові літературні явища, знаходять і виправляють допущені помилки, працюють з різними джерелами інформації, систематизують та творчо використовують дібраний матеріал.
	11	Учні на високому рівні володіють матеріалом, вміннями і навичками аналізу художнього твору, висловлюють свої думки, самостійно оцінюють різноманітні явища культурного життя, виявляючи власну позицію щодо них.
	12	Учні вільно володіють матеріалом та навичками текстуального аналізу літературного твору, виявляють особливі творчі здібності та здатність до

		оригінальних рішень різноманітних навчальних завдань, до використання набутих знань та вмінь у нестандартних ситуаціях, схильність до літературної творчості.
--	--	---

Вимоги до оцінювання контрольних творів

Рівень	Бали	Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
Початковий	1	Побудованому учнем (ученицею) тексту бракує зв'язності й цілісності, урізноманітнення потребує лексичне та граматичне оформлення роботи	15-16 і більше	9-10
	2	Побудоване учнем (ученицею) висловлювання характеризується фрагментарністю, думки викладаються на елементарному рівні; потребує збагачення й урізноманітнення лексики і граматична будова мовлення	13-14	
	3	Учневі (учениці) слід працювати над виробленням умінь послідовніше й чіткіше викладати власні думки, дотримуватися змістової та стилістичної єдності висловлювання, потребує збагачення та урізноманітнення лексики й граматична будова висловлювання	11-12	
Середній	4	Висловлювання учня (учениці) за обсягом складає дещо більше половини від норми і характеризується певною завершеністю, зв'язністю; розкриття теми має бути повнішим, ґрунтовнішим і послідовнішим; чіткіше мають розрізняватися основна та другорядна інформація; потребує урізноманітнення добір слів, більше має використовуватися авторська лексика	9-10	7-8
	5	За обсягом робота учня (учениці) наближається до норми, загалом є завершеною, тему значною мірою розкрито, проте вона потребує глибшого висвітлення, має бути увиразнена основна думка, посилена єдність стилю, мовне оформлення різноманітнішим	7-8	
	6	За обсягом висловлювання учня (учениці) сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв'язний, але учневі ще слід працювати над умінням самостійно формулювати судження, належно їх аргументувати, точніше добирати слова й синтаксичні конструкції	5-6	

Достатній	7	Учень (учениця) самостійно створює достатньо повний, зв'язний, з елементами самостійних суджень текст, вдало добирає лексичні засоби, але ще має вдосконалювати вміння чітко висвітлювати тему, послідовно її викладати, належно аргументувати основну думку	4	5-6
	8	Учень (учениця) самостійно буде достатньо повне, осмислене висловлювання, загалом ґрунтовно висвітлює тему, добирає переконливі аргументи на їх користь, проте ще має працювати над урізноманітненням словника, граматичного та стилістичного оформлення роботи	3	
	9	Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний, логічно викладений текст; загалом розкриває тему, висловлює основну думку; вдало добирає лексичні засоби, проте ще має працювати над умінням виразно висловлювати власну позицію і належно її аргументувати	1+1 (негруба)	
Високий	10	Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання, висловлює власну думку, певним чином аргументує різні погляди на проблему, робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту	1	3
	11	Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання; аргументовано, чітко висловлює власну думку, зіставляє її з думками інших, уміє пов'язати обговорюваний предмет із власним життєвим досвідом, добирає переконливі докази для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв'язувати певні життєві проблеми; робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю	1 (негруба)	2

	12	Учень (учениця) самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою та оформленням висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації; повно, вичерпно висвітлює тему; аналізує різні погляди на той самий предмет, добирає переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції, використовує набуту з різних джерел інформацію для розв'язання певних життєвих проблем; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю та різноманітністю, стилістичною довершеністю	–	1
--	----	---	---	---

Видами оцінювання навчальних досягнень учнів зі світової літератури є *поточне, тематичне, семестрове, річне оцінювання та державна підсумкова атестація*.

Поточне оцінювання – це процес встановлення рівня навчальних досягнень учнів щодо оволодіння змістом предмета, уміннями й навичками відповідно до вимог навчальної програми. Формами поточного оцінювання є виконання учнями різних видів усних і письмових робіт; взаємоконтроль учнів у парах і групах тощо.

Оцінювання здійснюється таким чином, щоб за роботу учень міг одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка не дала задовільного результату) до 12 балів (за бездоганно відповідь або виконану роботу).

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 12.01.2012 № 16 «Про затвердження програми для зовнішнього незалежного оцінювання зі світової літератури» з **2012–2013 навчального року запроваджується ЗНО зі світової літератури**.

Програму зовнішнього незалежного оцінювання зі світової літератури розроблено з урахуванням чинних програм зі світової літератури для 5–9 класів (лист Міністерства від 23.12.2004 р. № 1/11-6611) та програм для профільного навчання учнів 10–11 класів (рівень академічний, наказ Міністерства від 28.10.2010 р. № 1021). Програма надрукована у фахових видання і розміщена на сайтах Міністерства і Українського центру оцінювання якості освіти.

Перелік головних вимог щодо перевірки зошитів зі світової літератури, особливостей проведення уроків виразного читання, кількості, призначення та особливостей оформлення зошитів з предмета містяться у відповідному методичному листі Міністерства від **21.08.2010 № 1/9-580**. Там же подано зразок заповнення сторінки журналу зі світової літератури. Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

Навчальний предмет «Світова література» мають право викладати педагогічні працівники, які здобули вищу філологічну освіту, зокрема спеціальності «Учитель російської мови та літератури», «Учитель української мови та літератури», мають спеціалізацію вчителя світової (зарубіжної) літератури, та які пройшли підвищення кваліфікації як вчителі світової літератури відповідно до Положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 06.10.2010 № 930 та

zareestrovanoġo v Ministerstvi yusticii Ukraїni 14 grudnya 2010 za № 1255/18550 (iz zmiŋami, zatverdzhenimi nakazom MONmolod'sportu vid 20.12.2011 № 1473) (punkti 3.21; 4.10 c'ogo Polozhen'nyā).

Zvertaemo osoblivu uvaġu, sho vidpovidno do nakazu Ministerstva vid 01.09.2009 r. № 806 *«Pro vikorystannya navchal'no-metodichnoї literatury u zaġal'noosvitnїkh navchal'nykh zakladaġh»* zaġal'noosvitnї navchal'ni zakladi maoyu pravo vikorystovuvati v organizacії navchal'no-vihovnoġo procusu lishe navchal'ni programmi, pidruchniki ta navchal'no-metodichni posibniki, sho **maoyu vidpovidnyi grif Ministerstva osviti i nauki**, shvalen'nyā vidpovidnoyu komisiєю Naukovo-metodichnoї radi z pitann' osviti Ministerstva osviti i nauki, molodi ta sportu Ukraїni.

Shodo vikorystannya posibnikov, sho mistyay kalendarno-tematichnyi plan i konspekty (plani-konspekty) urokiv naġaduemo, sho vchitel'slovесnik moġe vikorystovuvati knizhku dlya vchitelja y ne gotuvati okremiy konspekt dlya koġnogo uroku, yaksho

- posibnik maє grif *«Shvaleno dlya vikorystannya u zaġal'noosvitnїkh navchal'nykh zakladaġh»*;
- vid dati nadannya grifu posibnikovі minulo ne bilyshe *n'yati* rokiv.

Zauvazhimo, sho vchitel', yakiy maє kvalifikacijnū kategoriyu «spetsialist», povinen samostijno skladati konspekt (plan-konspekt) uroku iz vikorystann'nyā materialiv metodichnykh posibnikov z metoю virobлення y vidpraciovann'ya navichok modelyvann'ya urokiv riznoġo typu.

Navchal'no-metodichna literatura, yka maє grif Ministerstva i shvalena dlya vikorystannya u zaġal'noosvitnїkh navchal'nykh zakladaġh: navchal'no-metodichni komplekty do pidruchnykh, u tomu chislі knizhky dlya vchitelja iz kalendarno-tematichnym planuvann'nyā urokiv, shorično zaznachayutsya v Pereliku program, pidruchnykh ta navchal'no-metodichnykh posibnykh, rekomendovanykh Ministerstvom dlya vikorystannya v zaġal'noosvitnїkh navchal'nykh zakladaġh z navchann'nyā ukraїns'koю movoю dlya osnovnoї i starshoї shkoli y drukeyutsya na pochatku navchal'nogo roku v «Informacijnomu zbirnyku».

Трудове навчання (технології). Креслення.

Особливістю сучасного уроку трудового навчання є навчання учнів не лише конкретним трудовим операціям але й підготовка їх до життя, формування таких цінностей особистості, які допоможуть стати успішним у виборі свого життєвого шляху.

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів на вивчення трудового навчання передбачено:

- у 5, 6, 9 класах – 1 год. на тиждень;
- у 7-8 класах – 2 год. на тиждень;
- у 10-11 класах (незалежно від профілю) – 1 год. на тиждень;
- у 10-11 класах технологічного профілю – 6 год. на тиждень.

Окрім цього, кількість годин на вивчення навчального предмета трудове навчання у всіх класах може збільшуватись за рахунок часу варіативної складової навчальних планів передбаченої на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації.

Реалізація змісту трудового навчання забезпечується навчальною програмою «Трудове навчання. 5-9 класи» (нова редакція) за загальною редакцією В. М. Мадзігона, яка має гриф «Затверджено Міністерством освіти і науки» (від 27.08.2010 № 1/11-8205). Програма з варіативними модулями розміщена на офіційному сайті Міністерства www.mon.gov.ua.

Зміст навчального предмета реалізується за трьома варіантами програми:

- для хлопців;
- для дівчат;
- для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат.

Навчальна програма з трудового навчання для учнів 5-9 класів побудована за модульною системою. Вона складається з інваріантних (обов'язкових), варіативних (на вибір) та базового (для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат) модулів.

Інваріантний зміст трудового навчання розрахований на засвоєння окремими групами хлопців і дівчат. Він займає приблизно половину навчального часу. Інваріантний модуль вивчається у 5-8 класах у першому півріччі.

Варіативні модулі обирає вчитель у залежності від матеріально-технічної бази, фахової підготовленості, регіональних традицій наповнюваності класів та бажання учнів. Розроблено окремий перелік варіативних модулів для 5-6 та 7-9 класів. Варіативні модулі розраховані на 16 годин кожен. Їх вивчення відбувається за окремо розробленими програмами.

Зміст трудового навчання для класів, що не поділяються на групи хлопців і дівчат складається лише з варіативних модулів. При цьому, учні мають освоїти базовий модуль. Наскрізними лініями, що закладені у зміст базового модуля є:

- проектування виробів (у 5-му класі основи художньо-конструкторської діяльності);
- конструкційні матеріали;
- основи техніки і технологій.

На освоєння навчального матеріалу передбаченого базовим модулем не відводиться окремих годин. Він вивчається інтегровано з вивченням варіативних модулів. Учителеві на початку навчального року слід спланувати перелік та послідовність вивчення варіативних модулів, а також розподілити навчальний матеріал, передбачений базовим модулем.

Трудове навчання у 5-9 класах базується на практичній діяльності учнів. Засвоєння теоретичного матеріалу доцільно проводити під час практичних робіт, не витрачаючи на це окремого навчального часу. Однак, не виключається можливість проведення уроків засвоєння нових знань, під час яких вчитель може розкрити навчальний матеріал всього модуля, або його окремої частини. Такі уроки у навчальному процесі можуть бути одиничними.

У 5-му класі учні вивчають найпростіші прийоми обробки фанери, ДВП, тканини, прийоми роботи із шаблоном, виготовляють на основі цього найпростіший виріб запропонований учителем. Після цього, під час вивчення наступного розділу, учні вивчають основи художньо-конструкторської діяльності: вибір форми конструйованого виробу із застосуванням методів проектування, обґрунтування вибору, планування відповідних операцій тощо.

Навчання хлопців і дівчат на уроках трудового навчання має відбуватися окремо. Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 р. №128, і відбувається за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських.

Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних класів; формування змішаної групи хлопців і дівчат; поділ на групи за рахунок варіативної частини навчального плану.

З метою свідомого вибору учнями профілю навчання з 8 класу запроваджується допрофільне навчання. У 8-9 кл. учні повинні глибше познайомитися з різними профілями та напрямками навчання. Таке ознайомлення може здійснюватися за рахунок упровадження курсів за вибором та профорієнтаційних курсів.

Курси за вибором дають змогу учням не тільки оволодіти технологією вибору, а й апробувати різний зміст з метою самовизначення.

Іншою складовою допрофільного навчання є профорієнтаційні курси. Міністерством освіти і науки України надано гриф навчальним програмам курсів «Людина і світ професій» для учнів 8-9 класів та «Побудова кар'єри» для учнів 10-11 класів. Зазначені курси за вибором можуть бути розраховані на 9, 18, 35 і навіть 70 год. Програми курсів надруковано на сторінках фахового журналу «Трудова підготовка в закладах освіти» та фахової газети «Трудове навчання».

Головна мета курсу «Людина і світ професій» — підготовка учнів 8-9 класів до вибору профілю навчання у старшій школі. Мета курсу реалізується у процесі виконання комплексу навчальних і виховних завдань.

Учні 10-11-х класів, незалежно від профілю навчання (крім технологічного) освоюють навчальний предмет технології (трудове навчання) за навчальною програмою «Технології. 10-11 класи» (авт.: А.І.Терещук та інші).

Програма має модульну структуру і складається з двох частин – інваріантної та варіативної. Основою інваріантної складової є базовий модуль «Проектні технології у перетворюючій діяльності людини». На вивчення базового модуля у 10-11 класах відводиться по 12 годин. Вивчення другої частини програми передбачається в обсязі 20 годин (один варіативний модуль). Модулі слід обирати з урахуванням побажань учнів, матеріально-технічної бази навчальних шкільних майстерень, фахової підготовленості вчителя. Це дасть можливість учням, незалежно від профілю навчання, оволодіти практичними технологіями, які викликають зацікавленість.

Варіативні модулі мають засвоюватися старшокласниками через проектну діяльність, результатом якої є творчий проект.

Наразі дозвіл на використання у загальноосвітніх навчальних закладах мають такі варіативні модулі до навчальної програми «Технології. 10-11 класи»:

Технологія бісерного плетіння на дротяній основі.

Технологія художнього різьблення по дереву.

Технологія геометричного гострокутного гуцульського різьблення.

Основи лісового господарства.

Технологія виготовлення малих архітектурних форм.

Технологія вишивання технікою мережки.

Технологія художнього набивання на тканині.

Технологія плетіння спицями

Технологія рельєфного різьблення.

Технологія розпису на склі.

Технологія соломоплетіння.

Технологія інкрустації виробів з деревини.

Технологія токарної обробки деревини.

Технологія вишивання стрічками.

Технологія виготовлення м'якої іграшки.

Технологія вишивання шовковими стрічками.

Технологія писанкарства.

Технологія клаптикового шиття (печворк).

Технологія хлібопекарського та кондитерського виробництва.

Технологія об'ємної вишивки.

Технологія виготовлення листівок.

Технологія ниткової графіки.

Технологія художньої обробки деревини випилюванням.

Технологія в'язання гачком.

Технологія дизайну інтер'єру.

Технологія пірографії (випалювання на деревині).

Технологія дизайну шкільних та офісних меблів.

Технологія ручного розпису тканини.

Технологія виготовлення штучних квітів.

Технологія ліплення.

Технологія ручного ткацтва.

Технологія виготовлення подарункових упаковок.

Технологія виготовлення дитячого одягу.
Технологія дизайну предметів інтер'єру.
Об'ємне комп'ютерне моделювання.
Технологія виготовлення виробів із сучасних деревних матеріалів.
Технологія аплікації з текстильних матеріалів та фурнітури.
Технологія виготовлення народної ляльки-оберега.
Технологія матчворку (конструювання із сірників).
Програми зазначених варіативних модулів друкуються у видавництвах «Літера ЛТД» та «Абетка нова».

Особливістю технологічного профілю є широкий перелік спеціалізацій, за якими може здійснюватися навчання:

Деревообробка.
Кулінарія.
Основи дизайну.
Агровиробництво.
Будівництво. Опоряджувальні роботи.
Енергетика.
Конструювання та моделювання одягу.
Легка промисловість.
Матеріалознавство та технологія конструкційних матеріалів.
Металообробка.
Основи бджільництва.
Технічне проектування.
Українська народна вишивка.
Художня обробка матеріалів.
Швейна справа.
Технології сільськогосподарського виробництва.

За наявності відповідного грифа Міністерства освіти і науки профільне навчання може здійснюватися за авторськими програмами з інших, не передбачених переліком спеціалізацій.

У межах технологічного профілю також можлива професійна підготовка старшокласників. Наказом Міністерства освіти і науки № 904 від 23.09.2010 р. затверджено Типові навчальні плани та Типові програми професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Зазначені плани та програми розроблено з метою узгодження Державних стандартів професійно-технічної освіти та навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Професії, за якими здійснюється професійно-технічне навчання відповідно до Типових навчальних планів та Типових програм розділено за трьома групами у залежності від кількості годин, що відводиться на їх опанування.

До першої групи відносяться:

- «Продавець (з лотка, на ринку)»;
- «Водій автотранспортних засобів категорії «В»»;

- «Водій автотранспортних засобів категорії «С»»;
- «Манікюрниця»;
- «Штукатур».

На опанування зазначених професій відводиться до 480 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю (наказ МОН від 27.08. 2010 № 834, додаток 10) та 10 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До другої групи відносяться:

- «Вишивальниця»;
- «Агент з організації туризму»;
- «Оператор комп'ютерного набору»;
- «Різьбяр по дереву та бересту»;
- Інтегрована професія – «Швачка, Кравець».

На опанування зазначених професій відводиться до 540 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До третьої групи відносяться:

- «Секретар керівника (організації, підприємства, установи)»;
- «Касир (на підприємстві, в установі, організації)»;
- «Перукар (перукар-модельєр)»;
- «Молодша медична сестра з догляду за хворими»;
- «Офіціант»;
- «Секретар-друкарка»;
- «Слюсар з ремонту автомобілів»;
- «Столяр будівельний».

На опанування зазначених професій відводиться до 680 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю, по 2 години на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок варіативної складової навчальних планів та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

Збільшення часу навчальної практики передбачається тільки для професійного навчання з метою забезпечення потрібної кількості навчальних годин. Збільшення навчальної практики можна уникнути за рахунок виділення (збільшення) годин з варіативної складової навчальних планів.

У випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства.

Здійснення професійно-технічного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах можливе

і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення передбачено в 11 кл. технологічного напрямку в обсязі 2 год. на тиждень.

У 8-11 кл. креслення може вивчатися як курс за вибором. Міністерством освіти і науки України рекомендовано програму “Креслення. 8-11 класи” (В.К.Сидоренко. К.: Шкільний світ, 2001), яка забезпечена підручниками „Креслення” для загальноосвітніх навчально-виховних закладів (В.К.Сидоренко. К.: Школяр, 2004).

У навчальному процесі слід користуватися підручниками, посібниками та навчально-наочними матеріалами, що мають відповідний гриф Міністерства.

Під час роботи у навчальній майстерні особливу увагу слід звертати на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Відповідно до положення про державну підсумкову атестацію затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 18.02.2008 № 94 (зі змінами) учні 11 класу складають державну підсумкову атестацію з предметів освітньої галузі «Технологія».

Зокрема, всі учні, які навчаються за технологічним профілем, складають державну підсумкову атестацію з **технологій (профільний рівень)**. У 2011/2012 навчальному році атестація здійснювалася за «Збірником завдань для державної підсумкової атестації з технологій. Частина I. II. III.» Автори-упорядники: Ткачук І.О. та ін. – К-П.: Аксіома, 2010р., що має гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (лист від 03.02.2010р № 1/11-453).

Збірник завдань призначений для учнів, які навчаються за професійним та допрофесійним спрямуванням.

У збірнику подано завдання за такими напрямками:

- частина I: водій категорії «В», водій категорії «С», тракторист, слюсар з ремонту автомобілів;

- частина II: оператор комп'ютерного набору, секретар керівника (організації, підприємства, установи);

- частина III: кухар, швачка, перукар, продавець продовольчих товарів.

Учні складають державну підсумкову атестацію з технологій в навчальних закладах, на базі яких вони вивчали профільні предмети. Це можуть бути міжшкільні навчально-виробничі комбінати, професійно-технічні навчальні заклади, опорні загальноосвітні школи та ін. Склад комісій та порядок оформлення документації заздалегідь визначаються спільно місцевими органами управління освітою, адміністраціями закладів освіти на базі яких здійснювалося навчання та адміністраціями загальноосвітніх навчальних закладів за основним місцем навчання учнів.

Державна підсумкова атестація проводиться окремо від кваліфікаційних іспитів з присвоєння робітничої професії.

За вибором учні 11 класу, які навчалися за технологічним та інформаційно-технологічним профілями, можуть скласти державну підсумкову атестацію з **креслення**. Вона проводилася за завданнями з посібника «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з креслення. 11 клас» (авт. Сидоренко В. К., Терещук Б. М., Дятленко С. М., Солодуха Я. Т. – К.: Центр навчально-методичної літератури, 2012).

Кожен з варіантів складається з десяти тестових завдань початкового рівня, десяти тестових завдань середнього рівня, п'яти завдань достатнього рівня і п'яти завдань високого рівня.

Запропонована система різнорівневих завдань потребує від учнів різноманітних розумових операцій, практичних умінь і навиків читання та виконання креслень, графічних зображень схем та ескізів.

Державну підсумкову атестацію з **трудового навчання (технологій)** за вибором можуть скласти всі учні 11 класів, крім тих, які навчалися за технологічним профілем. Вона проводилася за завданнями з посібника «Збірник завдань для державної підсумкової атестації з трудового навчання (Технології). 11 клас» (авт. Коберник О.М., Дятленко С.М., Лосина Н.Б., Мачача Т.С., Тарара А.М., Терещук Б.М., Терещук А.І., – К. Центр навчально-методичної літератури. 2012). Збірник містить тестові завдання окремо з технічних видів праці (для хлопців) та обслуговуючих видів праці (для дівчат). Якщо навчання здійснювалося в об'єднаних групах хлопців і дівчат, то, для перевірки рівня навчальних досягнень учнів, слід використовувати інтегровані завдання, які вибирає вчитель із запропонованих у цьому збірнику завдань для хлопців і дівчат. Збірник складається з двох частин, кожна з яких містить по 8 окремих варіантів з 35 різнорівневими завданнями. Зміст завдань має різні рівні складності.

У повному обсязі збірники розміщені на офіційних сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти.

Матеріали, які висвітлюють питання організації навчальної діяльності з технологій вчителі можуть почерпнути на сторінках періодичних видань та спеціалізованих сайтів:

1. Журнал «Трудова підготовка в закладах освіти» видавництва «Педагогічна преса».
2. Газета «Трудове навчання» видавництва «Шкільний світ».
3. Науково-методичний журнал «Трудове навчання в школі». Видавнича група «Основа».
4. Сайт www.trudove.org.ua.

Звертаємо увагу вчителів на те, що з 5 класу в 2013/2014 навчальному році вивчення трудового навчання за новою програмою розпочнеться.

Українська література

У 2012-2013 навчальному році **вивчення української літератури в 5-9 класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою, затвердженою Міністерством: Українська література. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів/ Автори Р.В.Мовчан, Н.В.Левчик, О.А.Камінчук, М.П.Бондар, О.Б.Поліщук, М.М.Сулима, Л.П.Шабельникова, В.М.Садівська. Керівник проекту М.Г.Жулинський. За загальною редакцією Р.В.Мовчан. – К., Ірпінь: Перун, 2005. – 201 с.

З метою поліпшення якості шкільної літературної освіти, урахування громадської думки щодо виховної та естетичної вартості окремих програмових художніх творів та розвантаження змісту навчальної програми, відповідно до рішення колегії Міністерства освіти і науки від 11 лютого 2010 року, протокол № 1/4-2, затверджено зміни до навчальної програми з української літератури (5-9 класи), а саме:

5 клас

- легенда «Лісова панна» – вилучено з програми;
- казка В. Короліва-Старого «Потерчата» – винесено на позакласне читання;

6 клас

- усунуто дублювання вивчення кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» (у 6 класі вивчаються фрагменти твору);
- твір С. Руданського «Козак і король» – вилучено з програми (замінено на гуморески «Добре торгувались» і «Гуменний»);
- оповідання С. Васильченка «Басурмен» – вилучено з програми (замінено на твір «У темряві»);
- зменшено на початку навчального року вивчення поезій напам'ять (замість 5 пісень вивчатиметься 2 на вибір);

7 клас

- твір Б. Лепкого «Цвіт щастя» – винесено на позакласне читання;
- вірш А. Малишка «Приходять предки...» – вилучено з програми (замінено на поезію «В завійну ніч з незвіданих доріг...»);

8 клас

- твір І. Франка «Іван Вишенський» – текстуальне вивчення замінено на оглядове (1 година);
- поезії В. Самійленко «Ельдорадо» і «Патріоти» вилучено з програми, замінено на твори «На печі», «Не вмере поезія...»;
- вивчення творчості Є. Дударя (за програмою: «Слон і мухи», «Лісова казка», «Червона Шапочка») вилучено з програми – натомість вивчаються оповідання О. Чорногуза «Як вибирати ім'я», «Як поводитись у кіно» зі збірки оповідань «Веселі поради»;

9 клас

- притча І. Липи «Мати» – вилучено з програми;
- усунуто дублювання вивчення вірша Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...» (у 5 класі твір вивчається, у програмі для 9 класу – знято);

- зменшено на початку навчального року вивчення поезій напам'ять (замість 4 пісень вивчатиметься 2 на вибір).

Вивчення української літератури у **10-11 класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмами, затвердженими Міністерством (наказ від 28.10.2010 № 1021). Ефективність практичного втілення системи профільного вивчення української літератури та визначення ступеня її представленості як окремої навчальної дисципліни в профілях інших спеціалізацій забезпечується наявністю двох профільних програм.

- Українська література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профіль – іноземна філологія). **Академічний рівень** / Укладачі: М.Г. Жулинський, Г.Ф. Семенюк – керівники авторського колективу; Р.В. Мовчан, Н.В. Левчик, М.П. Бондар, О.А. Камінчук, В.І. Цимбалюк. За заг. ред. Р.В. Мовчан. – К.: Грамота, 2011.

- Українська література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль української філології). **Профільний рівень** / Укладачі: М.Г. Жулинський, Г.Ф. Семенюк – керівники авторського колективу; Р.В. Мовчан, Н.В. Левчик, М.П. Бондар, О.А. Камінчук, В.І. Цимбалюк. За заг. ред. Р.В. Мовчан. – К.: Грамота, 2011.

Програма *академічного* рівня збігається за змістом і формою з програмою рівня *стандарту* (як за кількістю годин, так і за вимогами до рівня оцінювання навчальних досягнень учнів).

У **вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладах** українська література вивчатиметься за програмами:

У **5-9 класах**: Українська література. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів/ Автори Р.В.Мовчан, Н.В.Левчик, О.А.Камінчук, М.П.Бондар, О.Б.Поліщук, М.М.Сулима, Л.П.Шабельникова, В.М.Садівська. Керівник проекту М.Г.Жулинський. За загальною редакцією Р.В.Мовчан. – К., Ірпінь: Перун, 2005. – 201 с. (з урахуванням внесених змін до навчальної програми).

У **10-11 класах**: Українська література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профіль – іноземна філологія). Академічний рівень / Укладачі: М.Г. Жулинський, Г.Ф. Семенюк – керівники авторського колективу; Р.В. Мовчан, Н.В. Левчик, М.П. Бондар, О.А. Камінчук, В.І. Цимбалюк. За заг. ред. Р.В. Мовчан. – К.: Грамота, 2011.

У **10-12 класах**: Українська література. 10-12 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний напрями; філологічний напрям (профіль – іноземна філологія). Академічний рівень / Укладачі: М.Г. Жулинський, Г.Ф. Семенюк – керівники авторського колективу; Р.В. Мовчан, Н.В. Левчик, М.П. Бондар, О.А. Камінчук, В.І. Цимбалюк. – К.: Грамота, 2009.

Згідно з наказом Міністерства від 18.02.2008 № 99 «Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів» розроблено навчальну програму з української літератури:

- Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з **поглибленим вивченням української літератури**. 8-9 класи. // Керівники авторського колективу: М.Г. Жулинський, Г.Ф. Семенюк; за загальною редакцією Р.В. Мовчан; авторський колектив: Р.В. Мовчан, М.М. Сулима, В.І. Цимбалюк, Н.В. Левчик, М.П. Бондар. – К.: Грамота, 2009. – 88 с.

Основними завданнями поглибленого вивчення літератури є: вироблення в учнів стійкого інтересу до читання, до української книжки зокрема; формування самостійного, критичного, творчого мислення школярів у процесі аналізу художнього твору на основі засвоєння ними необхідної суми знань; розвиток творчих здібностей, загальнокультурного рівня учнів через ознайомлення їх із творами мистецтва слова, розвиток високих моральних цінностей людини, втілених у художніх творах; виховання сучасної естетично розвиненої особистості, творчого читача зі сформованим почуттям національної свідомості та власної людської гідності.

Поглиблене вивчення української літератури у 8-9 класах може здійснюватися за підручником, рекомендованим Міністерством:

Цимбалюк В.І. Українська література. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням української літератури. – К.: Видавничий дім «Освіта». – 2012.

Одним з основних компонентів допрофільної та профільної підготовки є **курси за вибором і факультативи**. Зазначені курси сприяють одержанню старшокласниками чітких уявлень про свою майбутню професію, що так чи інакше має бути пов'язана з філологією (учитель-словесник, журналіст, редактор, коректор, перекладач, фольклорист, науковець філологічної спеціалізації тощо), а також дають змогу виробити особистісні риси та фахові навички.

Програми курсів за вибором і факультативів, схвалені Міністерством, вміщено у збірнику:

❖ *Збірник програм курсів за вибором і факультативів з української літератури / За загальною ред. Таранік-Ткачук К.В. – К.: Грамота, 2011.*

Важливим залишається організаційний аспект щодо використання програм курсів за вибором або факультативів. Факультативи розраховані на 9 – 17 годин опрацювання, мають «статус» необов'язковості, коли учень може перевірити власні нахили, здібності й уподобання, опановуючи факультативний курс. Відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 р. № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп... загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗНЗ міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості – 4 учні.

Програма курсу за вибором розрахована на 35 годин на рік (одна година на тиждень), ці заняття є обов'язковими для відвідування учнями, які обрали цей

курс, від початку навчального року до завершення, робота учнів у кінці навчального року має бути оцінена.

Однак, ураховуючи, що організація профільного навчання на етапі допрофільної (8–9 класи) та профільної (10–11 класи) освіти мають свої особливості, що спричинені об'єктивними і суб'єктивними причинами, можливим є узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотній процес, коли факультативний курс може бути використаний як курс за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу має бути скоригованим у календарно-тематичному плануванні до програми курсу за вибором.

У такому випадку скоригована програма має бути погоджена на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу і затверджена керівником цього навчального закладу. У пояснювальній записці до програми необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чий авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством, розроблено скоригований варіант.

З метою рівномірного розподілу навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю з української літератури (за класами). Поданий у таблиці розподіл годин є **мінімальним і обов'язковим** для проведення в кожному семестрі. Учитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю

5–9 класи

[illegible]

(РМ)										
Уроки позакласного читання (ПЧ)	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

У 8–9 класах з поглибленим вивченням української літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд вчителя визначається кількість і види контрольних робіт).

10–11 класи

Класи	10		11			10		11	
Семестри	I	II	I	II		I	II	I	II
	РІВЕНЬ СТАНДАРТУ, АКАДЕМІЧНИЙ					ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ			
Контрольні роботи у формі:	3	3	3	3		4	4	4	4
• контрольного класного твору;	1	1	1	1		1	1	1	1
• виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2		3	3	3	3
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)		2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання (ПЧ)	1	1	1	1		2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5		4	5	4	5

• У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – писемного. Умовне позначення у таблиці – (у + п).

Звертаємо увагу на те, що **домашній контрольний твір не є обов'язковою формою контролю з української літератури**. Ураховуючи розвиток інформаційних технологій і рівень володіння ними сучасними учнями, написання домашнього

контрольного твору, який потім має перевірити учитель, перетворюється на формальність і не дозволяє об'єктивно визначити знання учнів з певної теми.

Якщо такий вид контролю навчальних досягнень учнів, як домашній контрольний твір, залишений учителем, необхідно обрати таку форму творчої роботи (наприклад, створення *фанфіків* тощо), щоб учні самостійно виконували творче домашнє завдання.

Можливі види контрольних робіт:

- *тест;*
- *відповіді на запитання;*
- *контрольний літературний диктант;*
- *анкета головного героя;*
- *комбінована контрольна робота тощо;*
- *письмові контрольні твори.*

Можливі види контрольних робіт із розвитку мовлення:

- *складання оповідання (казки) за прислів'ям;*
- *добір прислів'їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору;*
- *введення власних описів в інтер'єр, портрет, пейзаж у вже існуючому творі;*
- *усний переказ оповідання, епізоду твору;*
- *твір-характеристика персонажа;*
- *написання асоціативного етюд, викликаного певним художнім образом;*
- *написання вітального слова на честь літературного героя, автора тощо;*
- *твір-опис за картиною;*
- *складання тез літературно-критичної статті (параграфа підручника);*
- *підготовка проекту (з можливим використанням мультимедійних технологій) – індивідуального чи колективного – з метою представлення життєвого і творчого шляху, естетичних уподобань письменника тощо;*
- *складання анкети головного героя, цитатних характеристик, конспекту, рецензії, анотації;*
- *написання реферату;*
- *ідейно-художній аналіз поетичного чи прозового твору;*
- *написання листа авторові улюбленої книжки;*
- *інсценізація твору (конкурс на кращу інсценізацію уривка твору) тощо.*

Перелік головних вимог щодо виконання письмових робіт і перевірки зошитів з української літератури, особливостей проведення уроків виразного читання, кількості, призначення та особливості оформлення зошитів з предмета містяться у відповідному методичному листі Міністерства від **21.08.2010 № 1/9-580**. Там же подано зразок заповнення сторінки журналу з української літератури. Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів з української літератури

Рівні навчальних досягнень учнів	Бали	Оцінювання навчальних досягнень учнів
Початковий	1	Учні відтворюють матеріал на елементарному рівні, називаючи окремий літературний факт або явище.
	2	Учні розуміють навчальний матеріал на елементарному рівні його засвоєння, відтворюють якийсь фрагмент окремим реченням.
	3	Учні сприймають навчальний матеріал, дають відповідь у формі зв'язного висловлювання (з допомогою вчителя).
Середній	4	Учні володіють літературним матеріалом на початковому рівні його засвоєння, відтворюють незначну його частину, дають визначення літературного явища без посилання на текст.
	5	Учні володіють матеріалом та окремими навичками аналізу літературного твору, з допомогою вчителя відтворюють матеріал і наводить приклади з тексту.
	6	Учні володіють матеріалом, відтворюють значну його частину, з допомогою вчителя знаходять потрібні приклади у тексті літературного твору.
Достатній	7	Учні володіють матеріалом і навичками аналізу літературного твору за поданим учителем зразком, наводять окремі власні приклади на підтвердження певних суджень.
	8	Учні володіють матеріалом, навичками текстуального аналізу на рівні цілісно-комплексного уявлення про певне літературне явище, під керівництвом учителя виправляють допущені помилки й добирають аргументи на підтвердження висловленого судження або висновку.
	9	Учні володіють матеріалом та навичками цілісно-комплексного аналізу художнього твору, систематизують та узагальнюють набуті знання, самостійно виправляють допущені помилки, добирають переконливі аргументи на підтвердження власного судження.
Високий	10	Учні володіють матеріалом та навичками цілісно-комплексного аналізу літературного твору, виявляють початкові творчі здібності, самостійно оцінюють окремі нові літературні явища, знаходять і виправляють допущені помилки, працюють з різними джерелами інформації, систематизують та творчо використовують дібраний матеріал.
	11	Учні на високому рівні володіють матеріалом, вміннями і навичками аналізу художнього твору, висловлюють свої думки, самостійно оцінюють різноманітні явища культурного життя, виявляючи власну позицію щодо них.
	12	Учні вільно володіють матеріалом та навичками текстуального аналізу літературного твору, виявляють особливі творчі здібності та здатність до оригінальних рішень різноманітних навчальних завдань, до використання набутих знань та вмінь у нестандартних ситуаціях, схильність до літературної творчості.

Вимоги до оцінювання контрольних творів

Рівень	Бали	Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
Початковий	1	Побудованому учнем (ученицею) тексту бракує зв'язності й цілісності, урізноманітнення потребує лексичне та граматичне оформлення роботи	15-16 і більше	9-10
	2	Побудоване учнем (ученицею) висловлювання характеризується фрагментарністю, думки викладаються на елементарному рівні; потребує збагачення й урізноманітнення лексики і граматична будова мовлення	13-14	
	3	Учневі (учениці) слід працювати над виробленням умінь послідовніше й чіткіше викладати власні думки, дотримуватися змістової та стилістичної єдності висловлювання, потребує збагачення та урізноманітнення лексики й граматична будова висловлювання	11-12	
Середній	4	Висловлювання учня (учениці) за обсягом складає дещо більше половини від норми і характеризується певною завершеністю, зв'язністю; розкриття теми має бути повнішим, ґрунтовнішим і послідовнішим; чіткіше мають розрізняватися основна та другорядна інформація; потребує урізноманітнення добір слів, більше має використовуватися авторська лексика	9-10	7-8
	5	За обсягом робота учня (учениці) наближається до норми, загалом є завершеною, тему значною мірою розкрито, проте вона потребує глибшого висвітлення, має бути увиразнена основна думка, посилена єдність стилю, мовне оформлення різноманітнішим	7-8	
	6	За обсягом висловлювання учня (учениці) сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв'язний, але учневі ще слід працювати над умінням самостійно формулювати судження, належно їх аргументувати, точніше добирати слова й синтаксичні конструкції	5-6	

Достатній	7	Учень (учениця) самостійно створює достатньо повний, зв'язний, з елементами самостійних суджень текст, вдало добирає лексичні засоби, але ще має вдосконалювати вміння чітко висвітлювати тему, послідовно її викладати, належно аргументувати основну думку	4	5-6
	8	Учень (учениця) самостійно буде достатньо повне, осмислене висловлювання, загалом ґрунтовно висвітлює тему, добирає переконливі аргументи на їх користь, проте ще має працювати над урізноманітненням словника, граматичного та стилістичного оформлення роботи	3	
	9	Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний, логічно викладений текст; загалом розкриває тему, висловлює основну думку; вдало добирає лексичні засоби, проте ще має працювати над умінням виразно висловлювати власну позицію і належно її аргументувати	1+1 (негруба)	
Високий	10	Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання, висловлює власну думку, певним чином аргументує різні погляди на проблему, робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту	1	3
	11	Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний текст, ураховує комунікативне завдання; аргументовано, чітко висловлює власну думку, зіставляє її з думками інших, уміє пов'язати обговорюваний предмет із власним життєвим досвідом, добирає переконливі докази для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв'язувати певні життєві проблеми; робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю	1 (негруба)	2

	12	Учень (учениця) самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою та оформленням висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації; повно, вичерпно висвітлює тему; аналізує різні погляди на той самий предмет, добирає переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції, використовує набуту з різних джерел інформацію для розв'язання певних життєвих проблем; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю та різноманітністю, стилістичною довершеністю	—	1
--	----	---	---	---

Відповідно до наказу Міністерства від 01.09.2009 № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати в організації навчально-виховного процесу лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають відповідний гриф Міністерства, схвалення відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства.

Щодо використання посібників, що містять календарно-тематичний план і конспекти (плани-конспекти) уроків нагадуємо, що вчитель-словесник може використовувати книжку для вчителя й не готувати окремий конспект для кожного уроку, якщо

- посібник має гриф «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах»;
- від дати надання грифу посібникові минуло не більше п'яти років.

Зауважимо, що вчитель, який має кваліфікаційну категорію «спеціаліст», має самостійно складати конспект (план-конспект) уроку із використанням матеріалів методичних посібників з метою вироблення й відпрацювання навичок моделювання уроків різного типу.

Навчально-методична література, яка має гриф Міністерства і схвалена для використання у загальноосвітніх навчальних закладах: навчально-методичні комплекти до підручників, у тому числі книжки для вчителя із календарно-тематичним плануванням уроків, щорічно зазначаються в Переліку програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою для основної і старшої школи й друкуються на початку навчального року в «Інформаційному збірнику» Міністерства.

Упровадження системи зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови і літератури спричинює значну увагу вчителів-словесників до відпрацювання у школярів навичок виконання тестових завдань різної форми й різного ступеня складності.

Для ефективного використання у навчальному процесі пропонуються схвалені Міністерством та Українським центром оцінювання якості освіти

збірники, які готують учнів до зовнішнього незалежного оцінювання, а також нові посібники (комплексні зошити) для самостійної підготовки учнів на основі загальних теоретичних відомостей з курсу української літератури:

Авраменко О.М., Блажко М.Б. Українська мова та література. Довідник. Завдання в тестовій формі. І частина. ЗНО 2012. – К.: Грамота, 2011.

Авраменко О.М. Українська мова та література. Збірник завдань у тестовій формі. II частина. ЗНО 2012. – К.: Грамота, 2011.

Українська література: Хрестоматія для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання 2012 / [упорядк. Авраменка О. М.]. – К.: Грамота, 2011.

Авраменко О.М. Українська література. Міні-конспекти для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. – К.: Грамота, 2012.

Українська мова в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин, російська мова та література, мови і літератури інших національних меншин

На сучасному етапі розвитку суспільства основним завданням державної освітньої політики є створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина.

Україна є багатонаціональною державою, в якій органічно переплетені культури багатьох народів, їх традиції, звичаї, мовні та літературні. Органічне поєднання національного і загальнолюдського – це необхідна передумова розвитку і збагачення кожної культури. Життєві реалії зумовлюють формування концепції полікультуралізму, яка акцентує увагу на загальнолюдських цінностях, на принципах рівноправного співіснування різних форм культурного життя.

Організація навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською та іншими мовами національних меншин у 2012/2013 навчальному році здійснюватиметься:

- у **5-9-х класах** за Типовими навчальними планами, затверджених наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66;
- у **8-9-х класах** з поглибленим вивченням окремих предметів за Типовими навчальними планами, затверджених наказом МОН України від 18.02.2008 № 99;
- у **10-11-х класах** - за Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затверджених наказом МОН України від 27.08.2010 № 834.

Нові Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня, затверджені наказом МОНмолодьспорту України від 03.04.2012 р. № 409, уводяться в дію поетапно, починаючи з 2013/2014 навчального року.

Українська мова та література

Вивчення української мови є обов'язковим у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин.

Для вчителів української словесності головним завданням є не тільки формування особистості з належним знанням своєї рідної мови, а й виховання громадянина з таким же знанням державної української мови.

Мета курсу української мови у 5-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською та іншими мовами національних меншин полягає у вивченні орфографічних, граматичних, лексичних, стилістичних норм. Такі уміння стануть навичками лише за умови належних знань

української мови, а саме головне - їх особливостей у порівнянні з рідною мовою учня, тому й викладання української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин має свою специфіку та призначено, в першу чергу, формувати та розвивати навички говоріння та аудіювання українською мовою з метою подальшого забезпечення потреб спілкування.

Важливою умовою оволодіння державною мовою є опора на рідну мову учнів, що дає можливість краще пояснити специфіку звукового ладу, ритмомелодику фрази виучуваної мови, спільне й відмінне у граматичних системах мов.

Вивчення *української мови* у 5-9 класах основної школи та 10-11 класах старшої профільної школи здійснюватиметься за чинними навчальними програмами для загальноосвітніх навчальних закладів:

з навчанням російською, польською та кримськотатарською мовами

- "Українська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (авт. Н.В. Бондаренко, О.М. Біляєв, Л.М. Паламар, В.Л. Кононенко. – Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005);
- "Українська мова" (*рівень стандарту*) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (авт. Н.В. Бондаренко, О.М. Біляєв, Л.М. Паламар, В.Л. Кононенко – Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005 зі змінами - див. на веб-сайті міністерства);
- "Українська мова" (*академічний рівень*) для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (автори Н.В. Бондаренко, Л.М. Паламар, В.Л. Кононенко, С.В. Кос'янчук – див.на веб-сайті міністерства);
з навчанням угорською мовою

"Українська мова" для учнів 5-9 класів (за ред. Ю.В.Герцога. - Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005).;

"Українська мова" (*рівень стандарту*) для учнів 10-11 класів (за ред. Ю.В.Герцога. - Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005 зі змінами - див. на веб-сайті міністерства);

- "Українська мова" (*академічний рівень*) для учнів 10-11 класів (автори Є.Е. Борисова, К.М. Лавер, К.В. Рінгер. – див. на веб-сайті міністерства);

з навчанням румунською та молдовською мовами

- "Українська мова" для учнів 5-9 класів (за ред. Н.Д. Бабич. – Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005);
"Українська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів (за ред. Н.Д. Бабич. – Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005 зі змінами - див. на веб-сайті міністерства);
- "Українська мова" (академічний рівень) для учнів 10-11 класів (авт. Н.Д. Бабич, С.С. Тодорюк, К.Г. Джука – див. на веб-сайті міністерства).

У програмах для 5-11 класів перед вчителями постає завдання розвивати та вдосконалювати в учнів уміння володіти комунікативним українським мовленням на основі засвоєння його комунікативно-стилістичних якостей – точності, логічності, виразності, доречності.

Навчання української мови будується з урахуванням міжпредметних зв'язків, що сприятиме поглибленому розумінню граматики, розширенню кругозору учнів, розвитку в них умінь застосовувати суміжні знання з інших предметів. Звертається увага і на порівняння мовних явищ української та мови національної меншини.

Вивчення цього курсу передбачається шляхом укрупнених, логічно завершених частин, які органічно поєднують теоретичний матеріал з розвитком зв'язного мовлення. Такі уроки удосконалюватимуть уміння писати перекази, твори, конспектувати, складати тези, тексти виступів, повідомлень і промов, створювати власні висловлювання, що сприятиме поступовій підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання.

Розподіл годин між темами в кожному класі орієнтовний і вчителів надається право змінювати кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми залежно від загальної підготовки учнів або необхідності вивчати теми, що мають істотні розбіжності з аналогами в рідній мові та потребують належної уваги.

Звертаємо увагу українських словесників на те, що вивчення української літератури у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, починаючи з 2011/2012 навчального, здійснюється за навчальною програмою та підручниками для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання; у 5-9 класах - вчителі працюють за навчальною програмою з української літератури за ред. О.М.Івасюк з урахуванням змін, внесених до неї (див. «Методичні рекомендації щодо реалізації галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з

навчанням мовами національних меншин на 2008/09 роки» від 08.10.08 № 1/9-647), та підручниками цього ж авторського колективу.

Успішній реалізації завдань вивчення української мови та літературі у ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин сприятиме застосування інноваційних освітніх технологій, які оптимально враховують індивідуальні особливості старшокласників, аспекти їх особистісного становлення й самооцінки та професійного самовизначення. Це, зокрема, системи розвивального, інтерактивного навчання, технології креативного, дослідницького та інформаційного характеру.

Російська та інші мови національних меншин

Головна мета вивчення російської та інших мов національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах – надати основи знань про мову, що дозволить забезпечити достатньо високий рівень спілкування та грамотного письма, необхідний для успішної індивідуальної та соціальної діяльності, міжкультурного взаєморозуміння.

Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти у навчальних програмах з кримськотатарської, молдовської, польської, російської, румунської, угорської мов через змістові лінії реалізується головний методологічний принцип – комунікативність навчання.

Так, мовленнєва змістова лінія забезпечує вироблення і вдосконалення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі); мовна — засвоєння учнями системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок; соціокультурна – засвоєння українських, національних та загальнолюдських культурних і духовних цінностей, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку; діяльнісна (стратегічна) – формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів, опанування стратегій, які визначають мовленнєву діяльність. Зазначені змістові лінії у комплексі формують комунікативну компетенцію особистості.

З метою формування комунікативних умінь учнів варто приділити увагу традиційним творчим роботам. Перекази текстів різних стилів і жанрів відіграють роль підготовчих вправ до оволодіння учнями необхідними у

майбутньому дорослому житті жанрами мовлення — наприклад, виступ на зборах, участь у дискусії, створення реферату, конспекту, доповіді, рецензії.

Робота з текстом стане ефективною, якщо учні активно долучаються до мовленнєвої діяльності, тому теми висловлювань мають бути цікавими для школярів, пов'язаними з їх власним життєвим досвідом, реальними обставинами життя. Вчителю необхідно подбати про те, щоб учні успішно оволодівали як монологічним, так і діалогічним мовленням, різними жанрами і стилями мовлення.

У процесі вивчення курсу необхідно широко практикувати самостійну роботу учнів із підручниками, посібниками, словниками та іншою навчальною і довідковою літературою. Робота зі зв'язного мовлення має забезпечити подальший розвиток у школярів вмінь і навичок, необхідних у їхній майбутній діяльності.

У 2012/2013 навчальному році вивчення російської та інших мов національних меншин здійснюватиметься за наступними навчальними програмами:

- "Російська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (за ред. Н.Г. Озерової. – Чернівці: "Букрек", 2005);
- "Російська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (автори Н.Ф. Баландіна, К.В. Дегтярьова, С.А. Лебеденко. – Чернівці : "Букрек", 2005);
- "Російська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (автори І.П.Гудзик, В.О. Корсаков. – Чернівці : "Букрек", 2006) – початок вивчення з 5 класу;
- "Російська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (за ред.Н.Г.Озерової – Чернівці: "Букрек", 2005 - див. веб-сайт міністерства);
- "Російська мова" (академічний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою (автор Т.Я.Фролова – див. на веб-сайті міністерства);
- "Російська мова" (профільний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою (за ред. Є.П.Голобородько - див. на веб-сайті міністерства);
- "Кримськотатарська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням кримськотатарською мовою (упор. М.І. Алідінова , Кримнавчпеддержвидав, 2005);

- "Кримськотатарська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням кримськотатарською мовою (упор. М.І. Алідінова, Кримнавчпеддержвидав, 2005- див. на веб-сайті міністерства);
- "Кримськотатарська мова" (профільний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням кримськотатарською мовою навчання (упор. Е.Ш. Меметова, М.І. Алідінова - див. на веб-сайті міністерства);
- "Молдовська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням молдовською мовою (упор. Кьося В.В., Фетеску Л.І., Чернівці: "Букрек", 2005);
- "Молдовська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням молдовською мовою (упор. Кьося В.В., Фетеску Л.І. – Чернівці: "Букрек", 2005– див. на веб-сайті міністерства);
- "Польська мова" для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням польською мовою (упор. Іванова М.С.- Чернівці: "Букрек", 2005);
- "Польська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням польською мовою (упор. Іванова М.С. – .- Чернівці: "Букрек", 2005 -див. на веб-сайті міністерства);
- "Польська мова" (профільний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням польською мовою (упор. Іванова М.С.- див. на веб-сайті міністерства);
- " Румунська мова" для учнів 5-9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою (упор. Маноїл Є.М., Міхай Д.М.- Чернівці:" Букрек", 2005);
- " Румунська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою (упор. Є.М. Маноїл, Д.М. Міхай .- Чернівці:" Букрек", 2005– див. на веб-сайті міністерства);
- "Румунська мова" (академічний рівень) для учнів 10-11 класів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою

(упор. Є.М. Маноїл, Д.М. Міхай, О.Г. Товарницька - див. на веб-сайті міністерства);

" Румунська мова" (профільний рівень) для учнів 10-11 класів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою (упор. Є.М. Маноїл, Д.М. Міхай, О.Г. Товарницька – див. на веб-сайті міністерства);

- "Угорська мова" для учнів 5-9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням угорською мовою / за ред. Ковтюка І.Я.- Чернівці: " Букрек", 2005);

"Угорська мова" (рівень стандарту) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням угорською мовою (упор. І.Я. Ковтюк, М.М. Гнатик-Рішко, О.О. Надь, С.С. Черничко – див. на веб-сайті міністерства);

"Угорська мова" (академічний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням угорською мовою (упор. І.Я. Ковтюк, С.С. Черничко, Є.Л. Браун, М.Ю. Кейс - див. на веб-сайті міністерства);

"Угорська мова" (профільний рівень) для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням угорською мовою (упор. І.Я. Ковтюк, С.С. Черничко, Є.Л. Браун, М.Ю. Кейс - див. на веб-сайті міністерства).

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою за бажанням дітей та їх батьків російська мова вивчається за двома варіантами типових навчальних планів (див. додатки 1 та 2), затверджених наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66. Одним із них передбачено вивчення російської мови (або інших мов національних меншин) як предмета в інваріантній складовій з 1 по 11 клас (по 2 години на тиждень); за другим – за рахунок варіативної складової, починаючи з 1 або 5 класів. В останньому випадку, форми вивчення російської мови (вона може вивчатися як предмет, спецкурс, факультатив) та кількість годин на її вивчення визначає адміністрація загальноосвітнього навчального закладу, яка формує варіативну складову навчального плану, враховуючи при цьому побажання учнів та їх батьків. У випадку, коли російська мова вивчається за рахунок варіативної частини як предмет, необхідно користуватися навчальними програмами за ред. Баландіної Н. Ф. або Гудзик І. П., Корсакова В. О., скоригувавши їх зміст на відповідну кількість годин, визначену у робочих

навчальних планах загальноосвітнього навчального закладу. Скоригована програма має погоджуватися на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу та затверджуватися директором навчального закладу.

Звертаємо особливу увагу, що відповідно до наказу Міністерства від 01.09.2009 № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати у навчально-виховному процесі лише ті підручники та навчально-методичні посібники, які щорічно зазначаються в переліках навчально-методичної літератури для основної і старшої школи на сторінках Інформаційного збірника МОНмолодьспорту України, та мають відповідний гриф.

Звертаємо увагу вчителів на те, що при контрольному оцінюванні навчальної діяльності учнів з російської мови та інших мов національних меншин, фронтальна перевірка з аудіювання та читання мовчки проводиться тільки **один раз на рік** наприкінці другого семестру. Крім того, результати поточного оцінювання необхідно враховувати під час виставлення тематичної оцінки: оцінка за контрольну роботу є складовою тематичної оцінки, а не переноситься автоматично в графу "тематична". Оцінка за ведення зошитів виставляється щомісяця протягом семестру, вважається поточною і враховується при виставленні тематичних балів. Під час перевірки зошитів необхідно звертати увагу на наявність різних видів робіт, правильність їх оформлення, грамотність, акуратність.

Інтегровані курси «Література»

В основу інтегрованих курсів „Література” (національної меншини та світова) в 5-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовами національних меншин покладено особистісно орієнтовану модель навчання. Це дає можливість запропонувати для вивчення якнайширшу палітру різних стилів, тем і жанрів, уникнути монотонності в доборі творів, показати різноманітність творчих і світоглядних позицій письменників.

Особистісно орієнтована модель побудови курсу узаконює варіативність у доборі вчителем текстів чи уривків із них. Опрацювання відібраних для цих класів творів дає можливість розширити та поглибити життєвий досвід учнів, формуючи їх читацьку компетенцію, художній смак і моральні принципи.

Враховуючи, що інтегровані курси “Література (національної меншини та світова)” вивчаються паралельно з українською літературою, особлива увага має бути приділена взаємодії різних культур. Тому доцільно у доступній для учнів формі розкривати контактні, типологічні та генетичні міждіалектні зв’язки, виявляти роль українських письменників і перекладачів у творчості майстрів інших народів. Під час розгляду програмових творів слід підкреслювати також взаємозв’язки літератури з іншими видами мистецтв, зважаючи, що літературний текст як факт мистецтва відображає ознаки конкретної культурної епохи, її філософські концепції. Вивчення літературних творів на тлі широкого культурологічного контексту сприятиме осмисленню фундаментальних цінностей культури.

Сьогодні перспективи розвитку багатьох шкільних дисциплін закономірно пов’язують з впровадженням у навчальний процес інноваційних технологій. Безперечно, що це стосується і уроків літератури. Отже, використання інтерактивних прийомів та форм роботи, комп’ютерних технологій навчання має знайти своє місце під час вивчення літератури в усіх класах.

Такі підходи до вивчення інтегрованого курсу “Література (національної меншини та світова)” у школі закладено у всіх навчальних програмах для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин.

Вивчення інтегрованого курсу “Література”(національної меншини та світова)” в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин здійснюватиметься за навчальними програмами в загальноосвітніх навчальних закладах:

із навчанням російською мовою

"Література" (російська і зарубіжна) для учнів 5-9 класів (автори Л.А. Сімакова, В.В. Снегірьова. – Черновці : " Букрек", 2005);

" Література" (російська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту, академічний рівень)(автори Л.А.Сімакова, В.В.Снегірьова – див. на сайті міністерства);

"Література (російська та світова)" для учнів 10-11 класи(профільний рівень)(автори В.І.Силантьєва, Т.Г.Бучацька – див. на веб-сайті міністерства);

із навчанням кримськотатарською мовою

"Література" (кримськотатарська та зарубіжна)для учнів 5-9 класів (упор. С.М.Акімова - Сімферополь: видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2005);

"Література" (кримськотатарська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) (упорядник С.М.Акімова. - Сімферополь: видавництво Кримнавчдержпедвидав", 2005 зі змінами – див. на веб-сайті міністерства)

"Література"(кримськотатарська та світова) для учнів 10-11 класів (профільний рівень) (упор.С.М.Акімова. – див. на веб-сайті міністерства);

із навчанням молдовською мовою

"Література" (молдовська та зарубіжна) для учнів 5-9 класів / упор. Силантьєва В.І., Кьося В.В., Фетеску Л. І. - Чернівці: видавництво "Букрек", 2005);

"Література" (молдовська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) (автори В.І. Силантьєва, В.В.Кьося, Л.І.Фетеску. - Чернівці: видавництво "Букрек", 2005 зі змінами – див. на веб-сайті міністерства) ;

із навчанням польською мовою

"Література" (польська та зарубіжна) для учнів 5-9 класів(упор. Лебедь Р.К., Біленька-Свистович Л.В. – Чернівці: видавництво "Букрек", 2005);

"Література" (польська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) (упорядник Р.К.Лебедь, Л.В.Біленька-Свистович – див. на веб-сайті міністерства);

"Література" (польська та світова) для учнів 10-11 класів (профільний рівень) (автор Р.К.Лебедь.- див. на веб-сайті міністерства);

із навчанням румунською мовою

"Література" (румунська та зарубіжна) для учнів 5-9 класів (упор. Маноїл Є.М. Пушкарьова Л.С., Дирда Р.В.,видавництво "Букрек", 2005);

"Література" (румунська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) (автори Є.М.Маноїл, Р.М.Дирда. - Чернівці: видавництво "Букрек", 2005 зі змінами – див.на веб-сайті міністерства);

"Література" (румунська та світова) для учнів 10-11 класів (профільний рівень) (автори Є.М.Маноїл, Р.М.Дирда. – див. на веб-сайті міністерства);

із навчанням угорською мовою

" Література" (угорська та зарубіжна) для учнів 5-9 класів (за ред. Ковтюка І.Я. – Чернівці: видавництво "Букрек", 2005);

"Література" (угорська та світова) для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) (за ред. І.Я. Ковтюка. – Чернівці: видавництво "Букрек", 2005 зі змінами);

"Література" (угорська та світова) для учнів 10-11 класів (академічний рівень) (автори Є.Л.Браун, А.Ф.Берегсасі, І.І.Пенцкофер, Е.Б.Олас, Є.Д.Гулачі. – див. на веб-сайті міністерства);

"Література" (угорська та світова) для учнів 10-11 класів (профільний рівень) (автори Є.Л.Браун, А.Ф.Берегсасі, І.І.Пенцкофер, Е.Б.Олас, Є.Д.Гулачі - див. на веб-сайті міністерства).

У пояснювальних записках до чинних програм зазначено, що кількість годин на вивчення розділів і тем є орієнтовною, тому вчитель, виходячи з конкретних умов навчання, має право самостійно здійснювати перерозподіл годин протягом всього навчального року.

Отже, програми передбачають творчий підхід учителя до викладання літератури. Вчитель має право змінювати кількість годин для вивчення оглядових та монографічних тем (в межах розділу), для проведення бесід з позакласного читання та уроків розвитку мовлення. На свій погляд і враховуючи різні форми контролю знань учнів, учитель розподіляє визначені програмою години для проведення поточного та контрольного оцінювання.

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року, подаємо рекомендовану кількість видів контролю у процесі вивчення літератури у кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Вчитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу тощо, але не перевантажуючи учнів.

**Обов'язкова кількість видів контролю
5–9 класи**

<i>Класи</i>	5		6		7		8		9	
<i>Семестри</i>	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
• контрольного класного твору;	–	1	1	1	1	1	1	1	1	1
• виконання інших завдань(тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання (ПЧ)	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

10–11 класи

<i>Класи</i>	10		11		10		11		10		11	
<i>Семестри</i>	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Рівні	РІВЕНЬ СТАНДАРТУ				АКАДЕМІЧНИЙ РІВЕНЬ				ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ			
Контрольні роботи у формі:	2	2	2	2	3	3	3	3	4	4	4	4
• контрольного класного твору;	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
• виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	1	1	1	1	2	2	2	2	3	3	3	3
Уроки розвитку мовлення* (РМ)	2 у+ п	2 у+ п	2 у+ п	2 у+ п	2 у+ п	2 у+ п	2 у+ п	2 у+ п	3 1у+2 п	3 2у+1 п	3 1у+2 п	3 2у+1 п
Уроки позакласного читання (ПЧ)	1	1	1	1	2	2	1	1	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

* У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – писемного. Умовне позначення у таблиці – (у + п).

Можливі види контрольних робіт:

- тест;
- відповіді на запитання;
- контрольний літературний диктант;
- анкета головного героя;
- комбінована контрольна робота тощо;
- письмові контрольні твори.

Українська мова

У 2012-2013 навчальному році вивчення української мови у **5-9 класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України (лист №1/11-6611 від 23.12.2004 року): Українська мова. 5-12 класи /Автори Г.Т. Шелехова, В.І. Тихоша, А.М. Корольчук, В.І. Новосьолова, Я.І. Остаф. За редакцією Л.В. Скуратівського. – К.: Ірпінь: Перун, 2005. – 176 с.

Вивчення мови як профільного предмета і визначення ступеня її представленості як окремого навчального предмета в профілях різних спеціалізацій урегульовано за рахунок наявності програм різних рівнів (стандарту, академічного, профільного) для загальноосвітніх навчальних закладів. Вивчення української мови у **10-11 класах** загальноосвітніх навчальних закладів здійснюватиметься за програмами, затвердженими Міністерством (наказ від 28.10.2010 № 1021), а саме:

- Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). **Рівень стандарту** / Укладачі: М.І. Пентилюк, О.М. Горошкіна, А.В. Никітіна. – К.: Грамота, 2011.
- Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Суспільно-гуманітарний напрям (історичний, правовий, філософський профілі); філологічний напрям (профіль – іноземна філологія); художньо-естетичний напрям. **Академічний рівень** / Укладачі: Г.Т. Шелехова, В.І. Новосьолова, Я.І. Остаф. – К.: Грамота, 2011.
- Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія. **Профільний рівень** / Укладачі: Л.І. Мацько, О.М. Семенов – К.: Грамота, 2011.

Головним у навчальному процесі стає переорієнтація з пасивних форм навчання на активну творчу працю. Основною характеристикою активних методів навчання є відповідність природи людського сприйняття, націленість на розкриття особистого "Я" як учня, так і вчителя через їхню творчу взаємодію. Серед таких активних методів виділяються: евристичне спостереження, порівняння, конструювання, моделювання, смислове бачення, символічне бачення, метод творчої реалізації тощо.

До важливих завдань навчання української мови учнів основної й старшої школи на сучасному етапі розвитку мовної освіти відносимо:

1) урахування виняткової ролі державної мови в суспільному й особистісному розвитку кожного громадянина й потреби належною мірою оволодіти нею; необхідність збереження й подальшого її розвитку як безцінного культурного надбання попередніх поколінь українського народу і відповідальності школярів як громадян України в цій справі перед світовою спільнотою;

2) розвиток пізнавального інтересу до української мови як до феномена, вироблення в учнів здатності діставати естетичне задоволення від сприймання усного українського слова, читання художньої літератури українською мовою;

3) формування потреби різнобічного розвитку власних здібностей і нахилів, оволодіння сучасними методами оперування знаннями, уміннями використовувати сучасні інформаційні й комунікаційні технології (Інтернет, дистанційні форми навчання та ін.);

4) забезпечення доступності знань, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей учнів на основі індивідуалізації навчання, інтенсифікації навчального процесу тощо;

5) вироблення цілісного світогляду, знаходження сенсу життя як важливих умов удосконалення власної мовленнєвої здатності;

6) потреба дотримання загальнолюдських моральних норм як необхідної передумови уникнення конфліктних ситуацій та оптимального розв'язання їх у разі назрівання; розвиток в учнів уміння вести діалог, висловлювати власні думки й переконливо аргументувати їх;

7) прилучення учнів до загальнолюдських цінностей, що найпродуктивніше можна реалізувати в процесі інтегративного вивчення української мови з використанням засобів музики й живопису, художньої літератури, також спираючись на історичні дані;

8) урахування компетентнісного підходу до навчання української мови, за якого забезпечується результат навчання, а не нарощування обсягу змісту;

9) забезпечення особистісної значущості для кожного школяра здобутих знань і набутих умінь та навичок з української мови, усебічний розвиток особистості, її нахилів, здібностей і талантів;

10) формування в учнів потреби в удосконаленні власної мовленнєвої здатності впродовж усього життя.

Важливою ознакою сучасного уроку є використання *здоров'язбережувальних технологій*. Дбаючи про здоров'я учнів, необхідно урізноманітнювати форми організації навчального процесу, щоб діти мали можливість більше рухатися, а не перебувати у статичному положенні.

Згідно з наказом від 18.02.2008 № 99 «Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів» розроблено навчальну програму з української мови:

- Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з **поглибленим вивченням української мови**. 8-9 класи. / Програму підготували С.О. Караман, О.В. Караман, М.Я. Плющ, В.І. Тихоша; за редакцією С.О. Карамана – К.: Грамота, 2009. – 100 с.

У цій програмі взято до уваги специфіку навчального предмета, що має виразні інтегративні функції, здатність справляти різнобічний навчальний, розвивальний і виховний впливи на учнів, сприяти формуванню особистості, готової до активної, творчої діяльності в різноманітних сферах життя суспільства, сучасні організаційні форми, методи і технології навчання української мови, визначено стратегічні напрями (змістові лінії: мовна, мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна) й основоположні дидактичні принципи: взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку; демократизації і

гуманізації; особистісної орієнтації; комунікативно-діяльнісний; органічного поєднання навчання мови й мовлення; здійснення поліфункціональності української мови у процесі навчання; практичної спрямованості навчання, які покладено в основу побудови змісту базових програм з української мови для учнів 8-9 класів.

Поглиблене вивчення української мови у 8-9 класах може здійснюватися за підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України:

- *Тихоша В.І., Плющ М.Я., Караман С.О., Караман О.В. Українська мова. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням української мови. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012.*
- *Тихоша В.І., Плющ М.Я., Караман С.О., Караман О.В. Українська мова. Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів (класів) із поглибленим вивченням української мови. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012.*

У **вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладах** українська мова вивчатиметься за програмами:

- У **5-9 класах**: Українська мова. 5-12 класи /Автори Г.Т. Шелехова, В.І. Тихоша, А.М. Корольчук, В.І. Новосьолова, Я.І. Остаф. За редакцією Л.В. Скуратівського. – К.: Ірпінь: Перун, 2005. – 176 с.

- У **10-11 класах**: Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). **Рівень стандарту** / Укладачі: М.І. Пентилюк, О.М. Горошкіна, А.В. Нікітіна. – К.: Грамота, 2011.

- У **10-12 класах**: Українська мова. 10–12 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). **Рівень стандарту** / Укладачі: М.І. Пентилюк, О.М. Горошкіна, А.В. Нікітіна. – К.: Грамота, 2009. – 60 с.

У старшій школі дуже важливо врахувати нахили, здібності учнів і створювати умови для навчання за обраним профілем. Здійснюється така підготовка у формі реалізації **курсів за вибором і факультативів**, поглибленого вивчення окремих предметів, зокрема української мови, на диференційованій основі.

Програми курсів за вибором і факультативів, схвалених Міністерством, розміщено у збірнику:

Збірник курсів за вибором і факультативів з української мови / За загальною редакцією Таранік-Ткачук К.В. – К.: Грамота, 2011.

Курси за вибором в старших класах мають забезпечити індивідуальні інтереси кожного учня: поглиблене та розширене вивчення профільних предметів, формування індивідуальної освітньої траєкторії школярів, орієнтація на усвідомлений та відповідальний вибір майбутньої професії. Водночас, вони можуть сприяти вивченню непрофільних предметів і бути зорієнтовані на певний вид діяльності поза профілем навчання.

Важливим залишається організаційний аспект щодо використання програм курсів за вибором або факультативів. Факультативи розраховані на 9 – 17 годин опрацювання, мають «статус» обов'язковості, коли учень може перевірити власні нахили, здібності й уподобання, опановуючи факультативний курс. Відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 р. № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп... загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗНЗ міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості – 4 учні.

Програма курсу за вибором розрахована на 35 годин на рік (одна година на тиждень), ці заняття є обов'язковими для відвідування учнями, які його обрали, від початку навчального року до завершення, робота учнів у кінці навчального року має бути оцінена.

Однак, ураховуючи, що організація профільного навчання на етапі допрофільної (8–9 класи) та профільної (10–11 класи) освіти мають свої особливості, що спричинені об'єктивними і суб'єктивними причинами, можливим є узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотній процес, коли факультативний курс може бути використаний як курс за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу має бути скоригованим у календарно-тематичному плануванні до програми курсу за вибором.

У такому випадку скоригована програма має бути погоджена на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу і затверджена керівником цього навчального закладу. У пояснювальній записці до програми обов'язково необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чийм авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством, розроблено скоригований варіант.

Деякі програми курсів за вибором і факультативів мають методичне забезпечення і надруковані разом з розробками занять у одному навчальному посібнику. Наприклад:

Авраменко О.М., Чукіна В.Ф. Стилїстика сучасної української мови. Програма факультативного курсу / 10–11 кл. – К.: Грамота, 2008. – 256 с.

Цимбалюк В.І. Мова як генетичний код народу: Навчальний посібник для факультативних занять. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 176 с.

Марущак В.І. Школа журналіста: Навчальний посібник. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 136 с.

Цимбалюк В.І. У світі поетичного слова: Навчальний посібник для факультативних занять. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 144 с.

Упровадження системи **зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів** з української мови спричинює значну увагу вчителів-словесників до відпрацювання у школярів навичок виконання тестових завдань різної форми й різного ступеня складності, використання яких відбувається з метою забезпечити поетапне різнобічне й об'єктивне

оцінювання навчальних досягнень учнів у процесі засвоєння ними курсу української мови, насамперед її мовної змістової лінії.

Використання тестів можливе як під час здійснення поточного, так і підсумкового контролю, можуть пропонуватися учням з різними навчальними можливостями, передбачаючи різноманітні завдання за ступенем складності й творчим спрямуванням.

Для ефективного використання у навчальному процесі пропонуються схвалені Міністерством та Українським центром оцінювання якості освіти збірники, які готують учнів до зовнішнього незалежного оцінювання, а також нові посібники (комплексні зошити) для самостійної підготовки учнів на основі загальних теоретичних відомостей з курсу української мови:

Авраменко О.М., Блажко М.Б. Українська мова та література. Довідник. Завдання в тестовій формі. I частина. ЗНО 2012. – К.: Грамота, 2011.

Авраменко О.М. Українська мова та література. Збірник завдань у тестовій формі. II частина. ЗНО 2012. – К.: Грамота, 2011.

Авраменко О.М., Дідух Т.І., Чукіна В.Ф. Українська мова та література. Власні висловлення: рекомендації, критерії, зразки. – К.: Грамота, 2012.

Звертаємо особливу увагу, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 р. № 806 *«Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах»* загальноосвітні навчальні заклади мають право використовувати в організації навчально-виховного процесу лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають відповідний гриф Міністерства, схвалення відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства.

Навчально-методична література, яка має гриф Міністерства і схвалена до використання у загальноосвітніх навчальних закладах, щорічно зазначається в Переліку програм, підручників і навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою для основної і старшої школи й друкуються на початку навчального року в «Інформаційному збірнику».

Оцінювання результатів навчання української мови здійснюється на основі компетентнісного підходу до шкільного мовного курсу, який насамперед має забезпечити учням інтенсивний мовленнєвий та інтелектуальний розвиток, уміння ефективно користуватися мовою, спілкуватися, домагатися успіхів у процесі комунікації, високу мовну культуру особистості; розвиток навичок самостійної навчальної діяльності, самоосвіти й самореалізації; сприяти формуванню громадянської позиції, національної самосвідомості тощо.

Визначальною ознакою цього підходу є зміщення акцентів на готовність учня *застосовувати здобуті знання й набуті вміння й навички для розв'язання проблем, що виникають у реальному житті, здобутті досвіду самостійності*, а отже, пріоритетним є розвиток видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння, письма з акцентом на способах діяльності, уміннях і навичках, які потрібно сформувати, на досвіді діяльності, який повинен накопичуватися й усвідомлюватися учнями, і навчальних досягнень, які учні

повинні продемонструвати. Робота над мовною теорією, формуванням знань про мову підпорядковується інтересам розвитку мовлення учнів.

Компетентнісна орієнтація шкільного курсу мови є одним із найважливіших завдань щодо розвитку творчих здібностей, ініціативності, пізнавальної самостійності школярів, їхнього вміння здобувати з різних джерел інформацію й працювати з нею, критично оцінювати її, висловлювати власні судження, прогнозувати, робити висновки, застосовувати для розв'язання життєвих проблем, брати на себе відповідальність за власні освітні результати, постійно їх аналізувати й оцінювати тощо.

Під час оцінювання результатів навчальної діяльності учнів треба враховувати, що мова є не лише об'єктом вивчення, а й засобом навчання інших предметів, а це підвищує вимоги до рівня сформованості комунікативної компетентності школярів як ключової і предметної.

Оцінювання результатів навчання мови здійснюється на основі:

а) урахування основного призначення мовної освіти, що передбачає різнобічний мовленнєвий розвиток особистості, її здатність самостійно розв'язувати проблеми у різних сферах і видах діяльності;

б) освітнього змісту навчального предмета, який розподіляється на чотири елементи: знання, уміння й навички, необхідні для виконання певної діяльності, досвід творчої діяльності і й досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу;

в) аналізу рівнів освіченості, досягнутих учнями на певному етапі навчання української мови, яке передбачає вивчення мовної теорії в аспекті практичних потреб мовленнєвого розвитку учнів, для самостійного розв'язання проблем, що виникають у їхньому реальному житті.

I. Аудіювання (слухання — розуміння)

Перевірка аудіювання учнів здійснюється фронтально за допомогою тестових завдань. Перевіряється здатність учня сприймати на слух незнайоме за змістом висловлювання з одного прослуховування:

а) розуміти мету висловлювання; фактичний зміст; причинно-наслідкові зв'язки; тему й основну думку висловлювання; виражально-зображувальні засоби прослуханого твору;

б) давати оцінку прослуханому.

Для здобуття достовірних результатів тестування кількість варіантів відповідей на тестове завдання не повинна бути меншою від чотирьох. Запитання мають торкатися всіх зазначених вище характеристик висловлювання і розташовуватися в порядку наростання їх складності.

У п'ятому класі учням пропонуються 6 запитань з чотирма варіантами відповідей, 6-9 класах - 12 запитань з чотирма варіантами відповідей.

Матеріал для контрольного завдання є зв'язне висловлювання (текст) добирається відповідно до вимог програми для кожного класу.

Обсяг тексту для аудіювання орієнтовно визначається так:

Клас	Обсяг текстів, що належать до	
	художнього стилю	інших стилів
5-й	400-500 слів	300-400 слів
6-й	500-600	400-500

7-й	600-700	500-600
8-й	700-800	600-700
9-й	800-900	700-800
10-й	900-1000	800-900
11-й	1000-1100	900-1000

Правильна відповідь на кожне із 6 запитань оцінюється двома балами, кожне із 12 запитань оцінюється одним балом. Оцінювання здійснюється з огляду на те, що за цей вид діяльності учень може одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка ще не дала належного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу).

II. Говоріння й письмо (діалогічне й монологічне мовлення)

Діалогічне мовлення

Під час оцінювання діалогу *перевіряється здатність учнів:*

- а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що обговорюється;
- б) демонструвати вміння:
 - складати діалог відповідно до запропонованої ситуації й мети спілкування;
 - самостійно досягати комунікативної мети;
 - використовувати репліки для стимулювання, підтримання діалогу, формули мовленнєвого етикету;
 - дотримуватися теми спілкування;
 - додержуватися правил спілкування;
 - дотримуватися норм літературної мови;
 - демонструвати певний рівень вправності у процесі діалогу (стислість, логічність, виразність, доречність, винахідливість тощо);
- в) висловлювати особисту позицію щодо теми, яка обговорюється;
- г) аргументувати висловлені тези, ввічливо спростовувати помилкові висловлювання співрозмовника.

Зазначені характеристики діалогу є основними критеріями під час його оцінювання.

Матеріал для контрольних завдань добирається з урахуванням тематики соціокультурної змістової лінії чинної програми, рівня підготовки, вікових особливостей і пізнавальних інтересів учнів.

Орієнтовна кількість реплік зазначена в мовленнєвій змістовій лінії чинної програми з української мови в державних вимогах до рівня мовленнєвої компетентності учнів кожного класу.

Під час оцінювання діалогу необхідно диференціювати репліки на розгорнуті (складаються з двох і більше речень) і нерозгорнуті (виражені одним реченням). Якщо репліки розгорнуті, то їх кількість зменшується. До вказаної кількості не зараховуються слова, що відносяться до мовленнєвого етикету (звертання, привітання, прощання тощо).

Вимоги до оцінювання

Рівень	Характеристика складених учнями діалогів	Бали
Початковий	Учні беруть участь у діалозі за найпростішою за змістом мовленнєвою ситуацією, можуть не лише відповідати на	1-3

	запитання співрозмовника, а й формулювати деякі запитання, припускаючись помилок різного характеру. Проте комунікативна мета досягається ними лише частково.	
Середній	Учні успішно досягають комунікативної мети в діалозі з нескладної теми, їхні репліки загалом є змістовними, відповідають основним правилам поведінки в розмові, нормам етикету, проте їм не вистачає самостійності суджень, їх аргументації, новизни, лаконізму в досягненні комунікативної мети, наявна певна кількість помилок у мовному оформленні реплік тощо.	4-6
Достатній	Учні самостійно складають діалог з проблемної теми, демонструючи загалом достатній рівень вправності й культури мовлення: чітко висловлюють думки, виявляють уміння сформулювати цікаве запитання, дати влучну, дотепну відповідь, здебільшого виявляють толерантність, стриманість, коректність у разі незгоди з думкою співрозмовника, але в діалозі є певні недоліки: нечітко виражається особиста позиція співрозмовників, аргументація не відзначається оригінальністю тощо.	7-9
Високий	Учні складають діалог, самостійно обравши аспект запропонованої теми (або ж самі визначають проблему для обговорення), переконливо й оригінально аргументують свою позицію, зіставляють різні погляди на той самий предмет, розуміючи при цьому можливість інших підходів до обговорюваної проблеми, виявляють повагу до думки іншого; структура діалогу, мовне оформлення реплік діалогу відповідає нормам.	10-12

Монологічне мовлення

Говоріння (усні переказ і твір); письмо (письмові переказ і твір)

Під час оцінювання монологічного мовлення учнів основної школи *перевіряється їхня здатність:*

а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що розкривається (усно чи письмово);

б) демонструвати вміння:

- будувати висловлювання певного обсягу, добираючи і впорядковуючи необхідний для реалізації задуму матеріал (епізод із власного життєвого досвіду, прочитаний або прослуханий текст, епізод із кінофільму, сприйнятий (побачений чи почутий) твір мистецтва, розповідь іншої людини тощо);

- урахувати мету спілкування, адресата мовлення;

- розкривати тему висловлювання;

- виразно відображати основну думку висловлювання, диференціюючи матеріал на головний і другорядний;
- викладати матеріал логічно, послідовно;
- використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання, дотримуючись норм літературної мови;
- додержуватися єдності стилю;

в) виявляти своє ставлення до предмета висловлювання, розуміти можливість різних тлумачень тієї самої проблеми;

г) виявляти певний рівень творчої діяльності, зокрема:

- трансформувати одержану інформацію, відтворюючи її докладно, стисло, вибірково, своїми словами, змінюючи форму викладу, стиль тощо відповідно до задуму висловлювання;
- створювати оригінальний текст певного стилю;
- аргументувати висловлені думки, переконливо спростовувати помилкові докази;
- викладати матеріал виразно, доречно, економно, виявляти багатство лексичних і граматичних засобів.

Переказ. Переказ із творчим завданням.

Матеріалом для переказу (усного/письмового) можуть бути: текст, що читається вчителем, або попередньо опрацьований текст; самостійно прочитаний матеріал з газети, журналу, епізод кінофільму чи телепередачі, розповідь іншої людини про певні події, народні звичаї тощо. Якщо пишеться переказ із творчим завданням, учням пропонується, окрім того, також завдання, що передбачає написання творчої роботи, обов'язково пов'язаної зі змістом переказу.

Обсяг тексту для переказу орієнтовно визначається так:

Клас	Кількість слів
5-й	100-150
6-й	150-200
7-й	200-250
8-й	250-300
9-й	300-350
10-й	350-400
11-й	400-450

Обсяг тексту для стислого чи вибіркового переказу має бути у 1,5-2 рази більшим за обсяг тексту для докладного переказу.

Якщо для контрольної роботи використовуються інші джерела, то матеріал добирається так, щоб обсяг переказу міг бути у межах пропонованих для певного класу норм. Тривалість звучання *усного* переказу – 3-5 хвилин.

Обсяг творчого завдання до переказу, виконаного письмово:

Клас	Кількість сторінок
5-й	0,3-0,5
6-й	
7-й	

8-й	0,5-0,75
9-й	0,75-1,0
10-й	
11-й	1,0-1,5

Твір.

Матеріалом для твору (усного/письмового) можуть бути: тема, сформульована на основі попередньо обговореної проблеми, життєвої ситуації, прочитаного та проаналізованого художнього твору; а також пропонувані для окремих учнів допоміжні матеріали (якщо обирається варіант диференційованого підходу до оцінювання).

Обсяг письмового твору, складеного учнем, орієнтовно визначається так:

Клас	Кількість сторінок
5-й	0,5-1,0
6-й	1,0-1,5
7-й	1,5-2,0
8-й	2,0-2,5
9-й	2,5-3,0
10-й	3,0-3,5
11-й	3,5-4,0

У *монологічному* висловлюванні оцінюють його зміст і форму (мовне оформлення). За *усне* висловлювання (переказ, твір) ставлять одну оцінку – за зміст, а також якість мовного оформлення (орієнтовно, спираючись на досвід учителя і не підраховуючи помилок, – зважаючи на технічні труднощі фіксації помилок різних типів в усному мовленні).

Оцінюючи *усне* висловлювання, ураховують наявність відхилень від орфоепічних норм, правильність інтонування речень; у *письмових* висловлюваннях – наявність: 1) орфографічних і пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації; 2) лексичних, граматичних і стилістичних.

За *письмове* мовлення виставляють також одну оцінку: на основі підрахунку допущених недоліків за зміст і помилок за мовне оформлення, ураховуючи їх співвідношення.

Під час виведення єдиної оцінки за письмову роботу до кількості балів, набраних за зміст переказу чи твору, додається кількість балів за мовне оформлення, і їхня сума ділиться на два. При цьому якщо частка не є цілим числом, то вона заокруглюється у бік більшого числа.

Вимоги до оцінювання монологічного мовлення

Рівень	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів	Грамотність	
			Припустима кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Припустима кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок
I. Початковий	1	Побудованому учнем (ученицею) тексту бракує зв'язності й цілісності, урізноманітнення потребує лексичне та граматичне оформлення роботи.	15-16 і більше	9-10
	2	Побудований учнем (ученицею) текст (висловлювання) характеризується фрагментарністю, думки викладаються на елементарному рівні; лексика і граматична будова мовлення потребують збагачення й урізноманітнення.	13-14	
	3	Висловлювання не є завершеним текстом; учень (учениця) слабо дотримується послідовності й чіткості під час викладення власних думок; недостатньо сформовані вміння дотримуватися змістової та стилістичної єдності; лексика й граматична будова висловлювання потребують збагачення та урізноманітнення.	11-12	
II. Середній	4	Висловлювання учня (учениці) за обсягом складає дещо більше половини від норми й характеризується певною завершеністю, зв'язністю; розкриття теми має бути повнішим, ґрунтовнішим і послідовнішим; чіткіше мають розрізняватися основна та другорядна інформація; потребує урізноманітнення добір слів, більше має використовуватися авторська лексика.	9-10	7-8
	5	За обсягом робота учня (учениці) наближається до норми, загалом є завершеною; тему значною мірою розкрито, проте вона потребує глибшого висвітлення; має бути увиразнена основна думка, посилена єдність стилю, урізноманітнене мовне оформлення.	7-8	

	6	За обсягом висловлювання учня (учениці) сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв'язний, але вміння самостійно формулювати судження, належно їх аргументувати, точніше добирати слова й синтаксичні конструкції потребує вдосконалення.	5-6	
ІІІ. Достатній	7	Учень (учениця) самостійно створює зв'язний, з елементами самостійних суджень текст, (з урахуванням виду переказу), вдало добирає лексичні засоби (використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), але вміння чітко висвітлювати тему, послідовно її викладати, належно аргументувати основну думку потребує вдосконалення.	4	5-6
	8	Учень (учениця) самостійно будує повне (з урахуванням виду переказу), осмислене висловлювання; загалом ґрунтовно висвітлює тему, добирає переконливі аргументи на користь власної позиції, однак словник, граматичне і стилістичне оформлення роботи потребують урізноманітнення.	3	
	9	Учень (учениця) самостійно будує послідовний, повний, логічно викладений текст (з урахуванням виду переказу); загалом розкриває тему, висловлює основну думку (авторську позицію); вдало добирає лексичні засоби (використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), однак уміння виразно висловлювати особистісну позицію й належно її аргументувати потребує вдосконалення.	1+1 (негруба)	

IV. Високий	10	Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний (з урахуванням виду переказу) текст, урахує комунікативне завдання, висловлює власну думку, певним чином аргументує різні погляди на проблему (зіставляє свою позицію з авторською), робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, дотриманням стильової єдності й виразності тексту.	1	3
	11	Учень (учениця) самостійно буде послідовний, повний текст (з урахуванням виду переказу); дотримується комунікативного завдання.; аргументовано й чітко висловлює власну думку (урахує авторську позицію); робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю.	1 (негруба)	2
	12	Учень (учениця) самостійно створює яскравий, оригінальний за думкою та оформленням текст (з урахуванням виду переказу); вичерпно висвітлює тему; аналізує різні погляди на той самий предмет, добирає переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції, використовує набуту з різних джерел інформацію для розв'язання певних життєвих проблем; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю й різноманітністю, стилістичною довершеністю.	–	1

III. Читання

Читання вголос

Перевірка читання вголос здійснюється індивідуально в 5-9 класах: учитель дає учневі текст, опрацьований на попередніх уроках, деякий час на підготовку і пропонує прочитати цей текст перед класом.

Матеріалом для контрольного завдання є знайомий учневі текст, дібраний відповідно до вимог програми для кожного класу; текст добирається з таким розрахунком, щоб час його озвучення (за нормативною швидкістю) окремим учнем дорівнював 1-2 хвилинам (для читання слід пропонувати невеликі тексти зазначених у програмі стилів, типів і жанрів мовлення, відносно завершені

уривки творів або порівняно великий текст, розділений на частини, які читаються кількома учнями послідовно).

Одиниця контролю: озвучений учнем текст (швидкість читання у звичайному для усного мовлення темпі – 80-120 слів за хвилину).

Вимоги до оцінювання

Рівень	Бали	Характеристика читання
Початковий	1-3	Учні читають ще дуже повільно, структурують текст і речення, читають і вимовляють слова, інтонують речення із значною кількістю помилок
Середній	4-6	Учні читають зі швидкістю, що наближається до норми, поділяючи текст на речення, пов'язуючи слова в реченні між собою, але читають не досить плавно і виразно, припускаючись помилок в інтонуванні, вимові тощо
Достатній	7-9	Учні читають плавно, з належною швидкістю, правильно інтонують речення і поділяють їх на смислові відрізки, але припускаються певних недоліків (вираження авторського задуму, виконання комунікативного завдання; норм орфоєпії, дикції)
Високий	10-12	Учні читають плавно, швидко, правильно інтонують речення і поділяють їх на смислові відрізки; добре відтворюють авторський задум, стильові особливості тексту, розв'язують комунікативне завдання; читають орфоєпічно правильно, з гарною дикцією.

Контрольна перевірка **читання вголос** у 10-11 класах не здійснюється.

Читання мовчки

Перевірка вміння читати мовчки здійснюється фронтально за допомогою тестових завдань. У 5 класі учням пропонують 6 запитань за текстом з чотирма варіантами відповідей, у 6-11 класах – 12 запитань з чотирма варіантами відповідей.

Запитання повинні торкатися фактичного змісту тексту, його причинно-наслідкових зв'язків, окремих мовних особливостей (переносне значення слова, виражальні засоби мови тощо), відображених у тексті образів (якщо є), висловлення оцінки прочитаного.

Матеріалом для контрольного завдання є незнайомі учням тексти різних стилів, типів жанрів мовлення, що містять монологічне й діалогічне мовлення (відповідно до вимог програми для кожного класу). Текст добирається таким чином, щоб учні, які мають порівняно високу швидкість читання, витрачали на нього не менше 1-2 хвилини часу й були нормально завантажені роботою.

Обсяг текстів для контрольного завдання визначається так:

Клас	Обсяг тексту для читання мовчки	
	художнього стилю	інших стилів
5-й	360-450 слів	300-360 слів
6-й	450-540 слів	360-420 слів

7-й	540-630 слів	420-480 слів
8-й	630-720 слів	480-540 слів
9-й	720-810 слів	540-600 слів
10-й	810 -900 слів	600-660 слів
11-й	900-990слів	660-720 слів

Оцінювання читання мовчки здійснюється за двома параметрами: розуміння прочитаного і швидкість читання. Розуміння прочитаного виявляється за допомогою тестової перевірки: правильна відповідь на кожне із 6 запитань оцінюється двома балами, а кожне із 12 запитань оцінюється одним балом (наприклад, вибір правильних відповідей на 12 запитань дає 12 балів).

Швидкість читання мовчки оцінюється із урахуванням норм, зазначених у державних вимогах до рівня мовленнєвої компетентності у мовленнєвій змістовій лінії програми з української мови для шкіл з українською мовою навчання для кожного класу.

Швидкість читання при виведенні бала за цей вид мовленнєвої діяльності враховується таким чином: бали 7-12 може одержати лише той учень, швидкість читання в якого не нижча, ніж мінімальний показник у нормативах для відповідного класу. Той, хто не виконує зазначених норм, одержує на два бали менше. Наприклад: за вибір 10 правильних відповідей учень 7 класу повинен одержати 10 балів; але якщо він читає зі швидкістю, меншою 120 слів за хвилину, то йому виставляється не 10, а 8 балів.

Загалом оцінювання здійснюється з огляду на те, що за цей вид мовленнєвої діяльності учень може одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка ще не дала задовільного результату) до 12 балів (за правильні відповіді на запитання тестового характеру й належну швидкість читання).

Швидкість читання мовчки в кожному класі оцінюється з урахуванням таких норм:

Клас	Швидкість читання мовчки (слів за хвилину)
5-й	100 – 150
6-й	110 – 180
7-й	120 – 210
8-й	130 – 240
9-й	140 – 270
10-й	150 – 300
11-й	160 – 330

IV. Оцінювання мовних знань і вмінь

Видами оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови є поточне, тематичне, семестрове, річне оцінювання та державна підсумкова атестація.

Поточне оцінювання – це процес встановлення рівня навчальних досягнень учнів щодо оволодіння змістом предмета, уміннями й навичками відповідно до вимог навчальної програми.

Поточне оцінювання здійснюється у процесі поурочного вивчення теми. Його основними завдання є: встановлення й оцінювання рівнів розуміння й первинного засвоєння окремих елементів змісту теми, установлення зв'язків між ними і засвоєним змістом попередніх тем, закріплення знань, умінь і навичок. Формами поточного оцінювання є індивідуальне, групове і фронтальне опитування; виконання учнями різних видів письмових робіт; взаємоконтроль учнів у парах і групах; самоконтроль тощо.

Для контрольної перевірки мовних знань і вмінь використовуються завдання у тестовій формі, складені на матеріалі слова, сполучення слів, речення, груп пов'язаних між собою речень. Одиницею контролю є вибрані учнями правильні варіанти виконання завдань тестового характеру й самостійно дібрані приклади.

Оцінювання здійснюється таким чином, щоб за зазначену вище роботу учень міг одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка не дала задовільного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу).

V. Оцінювання правописних (орфографічних і пунктуаційних) умінь учнів

Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий *диктант*. Матеріалом є текст, доступний для учнів певного класу. Перевірка здійснюється фронтально за традиційною методикою.

Обсяг диктанту по класах:

Клас	Кількість слів в тексті
5-й	90-100
6-й	100-110
7-й	110-120
8-й	120-140
9-й	140-160
10-й	170-180
11-й	180-190

П р и м і т к а. У визначенні кількості слів у диктанті враховують як самостійні, так і службові слова.

Для контрольних диктантів використовуються тексти, в яких кожне з опрацьованих протягом семестру правил орфографії та/чи пунктуації були представлені 3-5 прикладами. Текст записується учнем із голосу вчителя.

Диктант оцінюється однією оцінкою на основі таких вимог:

- орфографічні та пунктуаційні помилки оцінюються однаково; виправляються, але не враховуються такі орфографічні й пунктуаційні помилки:

- 1) на правила, які не містить шкільна програма; 2) на ще не вивчені правила; 3) у словах з написаннями, що не перевіряються, над якими не проводилась спеціальна робота; 4) у передачі так званої авторської пунктуації.

- повторювані помилки (помилка у тому ж слові, яке повторюється у диктанті кілька разів), вважаються однією помилкою; однотипні помилки (на те саме правило), але в різних словах вважаються різними помилками;

- розрізняють грубі й негрубі помилки; зокрема, до **негрубих** відносяться такі: 1) у винятках з усіх правил; 2) у написанні великої букви в складних

власних найменуваннях; 3) у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками; 4) у випадках, коли замість одного знаку поставлений інший; 5) у випадках, що вимагають розрізнення *не і ні* (у сполученнях *не хто інший, як...*; *не що інше, як...*; *ніхто інший не...*; *ніщо інше не...*); 6) у пропуску одного із сполучуваних розділових знаків або в порушенні їх послідовності; 7) у заміні українських букв російськими;

▪ п'ять виправлень (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки.

Нормативи оцінювання по балах:

Бали	Кількість помилок
1	15-16 і більше
2	13-14
3	11-12
4	9-10
5	7-8
6	5-6
7	4
8	3
9	1+1 (негруба)
10	1
11	1 (негруба)
12	–

Контрольна перевірка з української мови здійснюється фронтально та індивідуально.

Фронтально оцінюються: аудіювання, читання мовчки, диктант, письмовий переказ і письмовий твір, мовні знання й вміння.

Індивідуально оцінюються: говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку. У I семестрі пропонуємо провести оцінювання 2 видів мовленнєвої діяльності (*усний твір, діалог*), результати оцінювання виставити в колонку без дати і врахувати в найближчу тематичну. У II семестрі провести оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як *усний переказ і читання вголос*. Повторне оцінювання всіх видів мовленнєвої діяльності не проводять.

Зразок заповнення сторінки журналу з української мови подано у методичному листі Міністерства від **21.08.2010 № 1/9-580**. Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

Перевірка мовних знань і вмінь здійснюється за допомогою завдань тестового характеру (на їх виконання відводиться 15-20 хвилин уроку) залежно від характеру виучуваного матеріалу. Решта часу контрольного уроку може бути використано на виконання завдань з аудіювання, читання мовчки.

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольної (тестової) роботи з мовної теми. Оцінку за семестр виставляють на основі тематичного оцінювання.

Оцінювання говоріння, читання вголос здійснюється індивідуально шляхом поступового накопичення оцінок для того, щоб кожний учень (учениця) одержав(ла) мінімум одну оцінку за виконання завдань на побудову діалогу, усного переказу й усного твору. Для цих видів робіт не відводять окремого уроку, а оцінки виводять **один раз на рік** і виставляють у колонки без дати.

Кількість фронтальних та індивідуальних видів контрольних робіт з української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання скориговано у програмі з української мови для 5-12 класів (лист Міністерства від 18.05.2009 № 1/9-342).

Фронтальні види контрольних робіт:

Форми контролю	5		6		7		8		9		10		11	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Перевірка мовної теми*	4	4	3	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
твір	–	1	–	1	–	1	1	1	1	1	1	–	1	–
Правопис: диктант**	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Аудіювання*	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1
Читання мовчки*	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

У таблиці зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт, учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість, залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Викладання української мови у профільних класах **філологічного напрямку (профіль – українська філологія)** спрямоване на вирішення комплексу завдань: формування усвідомленого ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної і культурної цінності, потреби знати сучасну українську літературну мову й досконало володіти нею в усіх сферах суспільного життя, розвиток інтелектуально-креативних здібностей, прагнення до творчого осягнення вершин української культури й мистецтва слова; готовності до адекватного вибору й отримання професійної гуманітарної (філологічної) освіти; поглиблення знань про мову як багатофункціональну знакову систему й суспільне явище, розуміння основних процесів, що відбуваються в мові, ознайомлення з мовознавством як наукою і працями провідних вітчизняних лінгвістів тощо; засвоєння норм мовленнєвої поведінки в різних сферах і ситуаціях спілкування та вдосконалення умінь і навичок спілкування в науково-навчальній, соціально-культурній, офіційно-діловій сферах, оволодіння різноманітними стратегіями і тактиками ефективної комунікації тощо.

Відповідно оцінювання говоріння у профільних класах *філологічного напрямку (профіль – українська філологія)* здійснюється індивідуально шляхом поступового накопичення оцінок для того, щоб кожний учень (учениця) одержав(ла) мінімум **дві оцінки** за виконання завдань на побудову діалогу, усного переказу та усного твору. Для цих видів робіт не відводять окремий урок, а оцінки виводять **двічі на рік** і виставляються у колонки без дати.

Фронтальні види контрольних робіт

Форми контролю	10 клас		11 клас	
	I семестр	II семестр	I семестр	II семестр
	3	3	3	3
Перевірка мовної теми*				
Письмо:				
переказ	1	1	1	1
твір	1	1	1	1
Правопис:				
диктант**	1	1	1	1
Аудіювання*	1	1	1	1
Читання мовчки*	1	–	1	–

Ведення зошитів оцінюється від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою. Під час перевірки зошитів ураховується наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи.

ФІЗИКА. АСТРОНОМІЯ.

Програмне забезпечення

У **2012-2013** навчальному році вивчення фізики та астрономії у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

7 – 9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Фізика. Астрономія. 7-11 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005;

8 – 9 класи з поглибленим вивченням фізики – Програма для 8-9 класів з поглибленим вивченням фізики (Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009).

10 – 11 класи – Програми для загальноосвітніх навчальних закладів 10-11 класи. Фізика. Астрономія. (Київ, 2010)

Програми факультативів та курсів за вибором – Збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії. – Харків: Видавнича група «Основа», 2009.

Організація навчання

Навчання фізики та астрономії в **2012-2013** навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (від 05.02.2009 № 66 «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 №132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню»). Нижче наведено розподіл кількості годин (тижневе навантаження) на вивчення фізики в основній і старшій школі:

7 клас	8 клас	8 клас (поглиблене вивчення фізики)	9 клас	9 клас (поглиблене вивчення фізики)	10 клас			11 клас		
					рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень	рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень
1	2	4	2	4	2	3	6	2	3	6

У 7 класі фізика може вивчатися протягом навчального року (по 1 годині на тиждень) або протягом одного семестру (по 2 години на тиждень).

Астрономія вивчається в 11 класі за однією з двох програм: програмою, що об'єднує академічний рівень та рівень стандарту (розраховану на 17 годин), або за програмою для профільного рівня (розраховану на 35 годин).

У процесі викладання астрономії за програмою рівня стандарту,

академічного рівня як ілюстративний матеріал можна використовувати зображення астрономічних об'єктів, відеофрагменти розміщені на сайтах астрономічних обсерваторій. Наприклад, на сайті Європейської південної обсерваторії (<http://www.eso.org/public/>), яка у 2012 році відзначає 50-ліття своєї діяльності.

Проведення занять в кабінеті фізики

Під час проведення занять в кабінеті фізики особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 № 1/9-72).

У зазначених матеріалах перелічено нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; описано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, особливості безпеки під час проведення занять в кабінетах (лабораторіях) фізики, порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів. Також в інструктивно-методичних матеріалах наведено зразок журналу реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів та орієнтовні «Паспорт кабінету» і «Акт дозволу на проведення занять у кабінеті».

З повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти www.iitzo.gov.ua.

Повідомляємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, фізика вивчатиметься у 7 – 9 класах (7 і 8 класи – 2 години на тиждень. 9 клас – 3 години на тиждень).

Звертаємо увагу, що згідно з постановою зазначений Державний стандарт впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Першими перейдуть на навчання за новими програмами учні 5 класів у 2013/2014 навчальному році. Вивчення фізики за програмою, розробленою до нового державного стандарту розпочнеться у 2015/2016 навчальному році.

Фізична культура

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів у 2012/2013 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій передбачено:

- у 1 класі – 3 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 10.06.2011 № 572);

- у 2-4 класах - 3 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки України від 29.11.2005 №682);

- у 5-7 класах – 2,5 години на тиждень (у загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням російської чи іншої мови національних меншин та в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням двох іноземних мов – 2 год.) (наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2009 №66);

- у 8-9 класах – 3 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2009 №66);

- у 10-11 класах – 2 години на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 р. № 834);

- у 10-11 класах спортивного та військово-спортивного профілів – 5 годин на тиждень (наказ Міністерства освіти і науки від 27.08.2010 р. № 834).

У 2012–2013 навчальному році опанування змісту фізичної культури у **1 класі** буде здійснюватися за програмою «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт. Круцевич Т.Ю. та ін., 2011р.), що розроблена відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462, та має гриф Міністерства (лист від 12.09.2011 № 1050).

Навчальний матеріал програми розподілений не за видами спорту, а за «школами», до яких увійшли вправи, об'єднані за способами рухової діяльності.

Враховуючи психологічні особливості молодших школярів, програма дозволяє планувати комплексні уроки, які дають можливість включати в урок різнопланові фізичні вправи, що підвищують зацікавленість та емоційний стан учнів.

Учні 2-4 класів навчатимуться за програмою «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт. М.Д. Зубалій, В.В. Деревянко, О.М. Лакіза, В.Ф. Шегімага, в-во «Ранок», 2006р.).

В учнів початкової школи формуються основні життєво-необхідні рухові дії. Тому важливою особливістю змісту навчальної програми з фізичної культури є вивчення рухливих і народних ігор, формування навичок самостійної їх організації і проведення. В міру зростання учнів поступово у змісті навчання акцент має зміщуватися на засвоєння ними основних рухових дій, фізичних вправ підвищеної координаційної складності з базових видів спорту, що входять до навчальної програми. На завершальному етапі початкової освіти засвоєння нового матеріалу має зосереджуватися уже на фрагментах рухової діяльності, цілісних комбінаціях та спортивних іграх за спрощеними правилами.

У зв'язку з тим, що в учнів початкових класів відбувається інтенсивний розвиток більшості рухових якостей, формування різних систем організму, учителю необхідно враховувати, що саме в цьому віці найкраще розвиваються такі фізичні якості як швидкість, спритність, гнучкість і помірно — сила та витривалість.

Учні 5-11 класів навчатимуться за програмою «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи» авт. Круцевич Т. Ю. та ін. (надрукована в посібнику „Фізична культура в школі. 5-11 класи. Для керівників закладів освіти, класних керівників, методистів та учителів фізичної культури, батьків", за ред. С.М. Дятленка, в-во «Літера. ЛТД», 2011 та розміщена на офіційному сайті Міністерства mon.gov.ua).

Навчальна програма побудована за модульною системою. Вона складається з двох інваріантних або обов'язкових модулів: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка і варіативних модулів.

Змістове наповнення предмета «Фізична культура» навчальний заклад формує самостійно з варіативних модулів. При цьому обов'язковим є включення засобів теоретичної і загально-фізичної підготовки, передбачених програмою для данного класу до кожного варіативного модуля.

При плануванні навчального матеріалу слід враховувати віково-статеві особливості учнів, їх інтереси, матеріально-технічну базу, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення.

У 5–6 класах учні мають опанувати 4–6 варіативних модулів, у 7–8 класах — 3–5, у 9 класі — 3–4 модулі, у 10-11 класах - 2-3 варіативних модулів. На опанування всіх модулів відводиться приблизно однакова кількість годин.

Окрім того, для використання в навчальному процесі Міністерством рекомендовані наступні програми:

- «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 1-4 класи» (авт. В.І. Майер, в-во «Ранок», 2006);
- «Плавання» для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (авт. В.В. Дерев'янко, В.О. Сілкова, в-во «Атол», 2006);
- «Плавання» для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи (авт. В.В. Дерев'янко, В.О. Сілкова);
- «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 5-9 класи» (авт. В.І. Майер, В.В. Дерев'янко, надрукована в посібнику „Фізичне виховання учнів з відхиленням у стані здоров'я", в-во «Літера. ЛТД», 2012);

«Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. Спортивний профіль. 10-11 класи» (авт. В.М. Єрмолова та ін., в-во «Поліграфкнига», 2010).

Оцінювання і перевірка знань, рухових умінь і навичок, техніки виконання фізичних вправ, навчальних нормативів і вимог навчальної програми є важливою складовою частиною навчально-виховного процесу. При оцінюванні результатів навчальної діяльності вчитель фізичної культури має враховувати рівень особистих досягнень учня.

Оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках фізичної культури може здійснюватися за такими видами діяльності:

1. Засвоєння техніки виконання фізичної вправи.

2. Виконання навчального нормативу (з урахуванням динаміки особистого результату).

3. Виконання навчальних завдань під час проведення уроку.

4. Засвоєння теоретико-методичних знань.

При цьому оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання.

Для оцінювання розвитку фізичних якостей використовуються навчальні нормативи, які розроблено для кожного варіативного модуля. Контрольні навчальні нормативи є орієнтовними. Порядок їх проведення визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування.

Оцінюючи навчальні нормативи з фізичної підготовленості, вчитель має дотримуватись таких вимог:

1. Навчальні нормативи складають учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.

2. Кожній заліковій вправі має передувати спеціальна фізична підготовка (не менше як на двох заняттях).

3. Перед складанням нормативу вчитель проводить розминку, а після — відновлювальні вправи.

4. Учні мають можливість перескласти норматив на визначеному вчителем занятті.

5. Учитель зобов'язаний забезпечити безумовне дотримання правил і виконання вимог щодо безпеки під час здачі нормативів.

При оцінюванні навчальних досягнень з фізичної культури також враховуються: особисті досягнення школярів протягом навчального року; ступінь активності учнів на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участь у спортивних змаганнях усіх рівнів. На основі зазначених показників учителі можуть застосовувати різноманітні системи нарахування «бонусних» балів.

У період з 01.09 до 01.10 з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюється, а заняття мають рекреаційно-оздоровчий характер з помірними навантаженнями.

Вивчення предмета у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється окремо для дівчат і юнаків. Поділ класів на групи здійснюється згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп продовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» від 20.02.2002 № 128 (додаток 2). При наявності можливостей уроки фізичної культури в 5-9 класах також варто проводити для хлопців та дівчат окремо.

Відповідно до положення про державну підсумкову атестацію, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки від 18.02.2008 № 94 (зі змінами), учні 11 класу, які навчаються за спортивним профілем, складають державну підсумкову атестацію з фізичної культури як іспит з профільного

предмета, учні 11 класу, які навчаються за іншими напрямками, можуть скласти ДПА з фізичної культури, як іспит за вибором.

У 2011/2012 навчальному році атестація здійснювалася за «Збірником матеріалів для державної підсумкової атестації з фізичної культури. 11 клас» (авт. Тимошенко О.В. та ін.) - Київ: Центр навчально-методичної літератури, 2012.

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту», заклади охорони здоров'я разом з органами управління освітою та органами охорони здоров'я щорічно забезпечують безоплатний медичний огляд учнів (вихованців), моніторинг і корекцію стану здоров'я, проведення лікувально-профілактичних заходів у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності (стаття 22).

Постановою КМУ № 1318 від 08.12.09 року «Про затвердження Порядку здійснення медичного обслуговування учнів загальноосвітніх навчальних закладів» передбачено, що обов'язкові медичні профілактичні огляди учнів навчальних закладів проводяться щороку медичними працівниками у присутності батьків або осіб, які їх замінюють, у лікувально-профілактичних закладах, крім учнів початкових класів, які проходять обов'язковий медичний профілактичний огляд у загальноосвітніх навчальних закладах у встановленому законодавством порядку. Довідку лікувально-профілактичного закладу про результати проведеного обов'язкового медичного профілактичного огляду батьки або особи, які їх замінюють, надають медичному працівникові навчального закладу.

Під час обов'язкових медичних профілактичних оглядів лікарі оглядають учнів та проводять обстеження, роблять висновок про стан їх здоров'я, визначають групу для занять фізичною культурою, дають рекомендації щодо додаткових обстежень, лікування (за наявності показань), профілактичних щеплень, режиму, харчування та здійснення інших заходів.

Узагальнена інформація про результати обов'язкових медичних профілактичних оглядів та загальний стан здоров'я учнів навчальних закладів щороку доводиться до відома педагогічного персоналу.

Інструкцією про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674, передбачено, що медичний працівник навчального закладу на підставі довідки про стан здоров'я, в якій визначається група для занять на уроках фізичної культури, здійснює розподіл всіх учнів на групи для занять фізичною культурою. Груп є три: основна, підготовча та спеціальна.

Заняття з кожною групою мають свої особливості (див. табл.). Їх врахування дозволить підвищити безпечність та ефективність занять та сприятиме покращенню фізичного розвитку школярів.

Назва медично ї групи	Критерії віднесення учнів до груп	Характеристика фізичного навантаження	Примітка
-----------------------------	--------------------------------------	---	----------

Основна група	Здорові діти та діти, які мають гармонічний, високий або середній рівень фізичного розвитку з високим або вище середнього рівнем функціонально-резервних можливостей серцево-судинної системи	Фізична підготовка проводиться в повному обсязі згідно з навчальними програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини	Дозвіл лікаря щодо занять, які супроводжуються підвищеними фізичними навантаженнями (заняття в спортивних секціях, танці, хореографія тощо), надається тільки після поглибленого обстеження
Підготовча група	Діти в реабілітаційному періоді після випадку гострої захворюваності, що не потребує курсу лікувальної фізкультури, з середнім рівнем функціонально-резервних можливостей серцево-судинної системи	Поступове збільшення навантаження без здачі нормативів	Заборонено заняття в спортивних секціях, але рекомендовано додаткові заняття у групах загально-фізичної підготовки або в домашніх умовах з метою ліквідації недоліків у фізичній підготовці (за індивідуальними комплекс-завданнями вправ, спрямованими на підвищення рівня функціональних можливостей серцево-судинної системи та системи дихання, на зміцнення певної групи м'язів, на оволодіння певними руховими навичками або підвищення рівня їх виконання)
Спеціальна група	Значні відхилення постійного чи тимчасового характеру в стані здоров'я, що не	Фізична підготовка проводиться за спеціальними програмами з	Заняття проводяться вчителем фізичної культури з наданням індивідуальних завдань

	перешкоджають навчанню в школі, але протипоказані для занять фізичною культурою за навчальною програмою. Рівень функціонально-резервних можливостей: низький або нижче середнього	урахуванням характеру та ступеня відхилень	безпосередньо на уроках
--	---	--	-------------------------

Правилами безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 01.06.2010 № 521 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 р. за N 651/17946, передбачено, що учні повинні бути присутніми на уроках з фізичної культури незалежно від рівня фізичного розвитку і групи для занять фізичною культурою, а також тимчасово звільнені від занять. Допустиме навантаження на уроці для тих учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної груп і відвідують уроки фізичної культури, встановлює вчитель фізичної культури.

Окрім того, за наявності умов, для учнів спеціальних медичних груп організовуються два додаткових заняття, які проводить учитель фізичної культури. Таким учням можна виставляти поточну оцінку за знання і техніку виконання корегувальних вправ (за сприятливих для учня умов), а наприкінці навчального семестру (року) до класного журналу заноситься «зараховано».

Учні, які не пройшли медичного обстеження (рекомендованого додаткового обстеження), до навантажень на уроках фізичної культури не допускаються, про що повинні бути поінформовані їхні батьки.

На заняттях з фізичної культури рекомендується здійснювати особистісно-орієнтований підхід до навчання учнів за статевими та індивідуальними особливостями фізичного розвитку, а також з урахуванням їхніх потреб і здібностей.

Для оцінки ефективності уроку використовуються хронометражні спостереження, які дозволяють обчислити моторну щільність уроку, та пульсометрію.

Показник моторної (рухової) щільності уроку розраховується за формулою:

$$\text{МЩУ} = \frac{\text{сума часу, витр. однією дитиною на виконання різних рухів} \times 100 \%}{45}$$

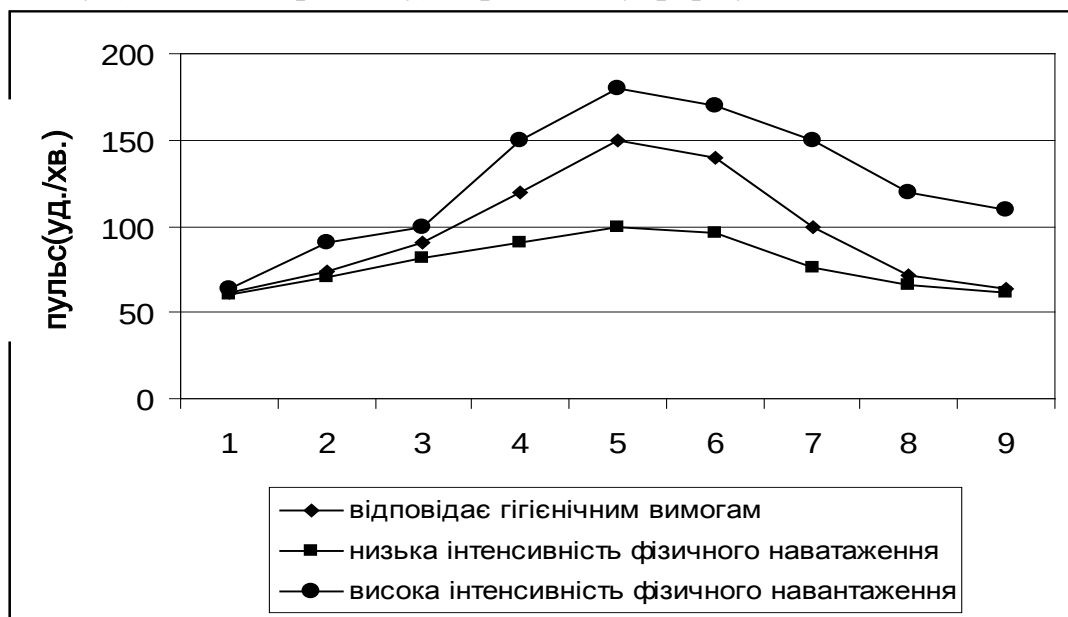
Так, наприклад, якщо за 45 хв. уроку загальна тривалість занять фізичними вправами однією дитиною становила 30 хв., то МЩУ становитиме:

$$30 \text{ хв.} \times 100\% : 45 \text{ хв.} = 66\%$$

Показник моторної щільності має становити не менше 60%.

Одночасно з хронометражем складових частин уроку фізичного виховання у 2–3-х учнів різної статі, які обираються об'єктами спостереження за критеріями достатньої активності, дисциплінованості та середньої фізичної підготовленості, проводять пульсометрію. За стандартом підрахунок проводять протягом 10 с. Пульс вимірюють до початку занять, після ввідної частини уроку, після проведення загальних вправ, після рухової гри, після заключної частини уроку та через 3-5 хв. після закінчення уроку.

Графічне зображення кривої фізичного навантаження будується з дотриманням таких умов: по осі абсцис (по горизонталі) від вихідної точки відкладають час уроку із зазначенням його частин, по осі ординат (по вертикалі) – пульс за 1 хв., починаючи шкалу осі із вихідної точки «60». За умови правильної побудови уроку фізіологічна крива повинна мати двовершинну (або одновершинну) параболічну форму.

Інтенсивність фізичного навантаження (ЧСС, уд./хв.)

до 140 уд./хв. – **легке** фізичне навантаження;

141 – 160 уд./хв. – **середнє** фізичне навантаження;

більше 160 уд./хв. – **значне** фізичне навантаження;

ЧСС- частота серцевих скорочень.

Під час фізичних вправ слід враховувати основні зовнішні ознаки втоми, які слугують сигналом для відсторонення учнів від навантажень. Зовнішніми ознаками можуть бути:

значне почервоніння шкіри;

напружений вираз обличчя;

виразна пітливість у верхній половині тіла;

сильно прискорене, уривчасте дихання через рот;

хитання, нетвердий крок;

скарги на втому, біль у м'язах, серцебиття, задуху, шум у вухах, запаморочення;

розсіяна увага (помилки при виконанні команд, нечітке їх виконання).

У розкладі навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль.

Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі за умови, якщо температура повітря не нижче -8°C . Рішення про неможливість проведення занять з фізичної культури на відкритому повітрі у зв'язку з несприятливими погодними умовами виносять учителі фізичної культури (наказ МОН України від 01.06.2010 № 521 «Про затвердження Правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 р. за № 651/17946).

Відповідно до вимог «Типового положення про навчання з питань охорони праці» в загальноосвітніх навчальних закладах з учнями обов'язково потрібно проводити відповідні інструктажі (вступний, первинний, позаплановий, цільовий) з безпеки життєдіяльності на заняттях з фізичної культури. Про проведення інструктажу робиться запис у відповідних журналах («Журнал реєстрації інструктажів з питань охорони праці для учнів» та на сторінці предмету «Фізична культура» у класному журналі).

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2011 р. № 360 «Про заходи щодо підготовки та проведення в Україні у 2012 році «Року спорту та здорового способу життя» та наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.12.2011 № 1427 Міністерство рекомендує напередодні Дня фізичної культури і спорту (10 вересня 2012 року) провести у 1-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів урок «Спорт і фізичне виховання - утвердження здорового способу життя та зміцнення миру».

Варто наголосити, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 01.09.2009 № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах» в загальноосвітніх навчальних закладах дозволено використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, які мають відповідний гриф Міністерства.

Також зазначаємо, що з 5 класу з 2013/2014 навчального року вивчення фізичної культури за новою програмою розпочнеться.

ХІМІЯ

Програмне забезпечення

У **2012-2013** навчальному році навчання хімії у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

7 – 9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-11 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005;

8 – 9 класи з поглибленим вивченням хімії – Програма для 8-9 класів з поглибленим вивченням хімії (Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009).

10 – 11 класи – Хімія. Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. 10-11 класи. – Тернопіль: Мандрівець, 2011.

Розподіл годин у програмах орієнтовний. Учитель може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах окремої теми. Розподіл навчальних годин у межах тем здійснюється безпосередньо вчителем. Для тематичного оцінювання, а також для повторення, узагальнення, аналізу та коригування знань учнів можуть використовуватися резервні години.

Програми факультативів та курсів за вибором з хімії, рекомендовані Міністерством для використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

Навчальні програми курсів за вибором та факультативів. Хімія. – Тернопіль: Мандрівець, 2010;

Хімія. Допрофільна підготовка та профільне навчання: курси за вибором (укл. Дубковецька Г.М.). – Тернопіль: Мандрівець, 2010;

Факультативні курси для учнів спеціалізованих 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів хімічного та біологічного профілів (частина 2) (авт. Речицький О.Н., Юзбашева Г.С.). – Херсон: Айлант, 2011;

навчальна програма факультативного курсу «Абетка самоосвіти школяра з хімії. 7 клас» (авт. Коростіль Л.А.);

навчальна програма факультативу «Вода та сучасні методи її очищення» (8, 9 клас) (авт. Забава Л.К., Габріелян А.А.);

навчальна програма курсу за вибором «Основи експериментальної хімії» (авт. Прибора Н.А.);

навчальна програма курсу за вибором «Хімія для детективів» (авт. Шапошнікова І.М., Прибора Н.А.);

навчальна програма курсу за вибором «Хімія в криміналістиці» (авт. Шапошнікова І.М.);

навчальна програма факультативного курсу «Хімія і здоров'я. 9 клас» (авт. Карагаєва М.В.);

навчальна програма факультативного курсу «Хімія. Основи якісного та кількісного аналізу» (укл. Гриценко В.В.);

програма курсу за вибором «Хімія у військовій справі» (10-11 клас) (авт. Шевченко А.М.);

навчальна програма факультативного курсу «Основи хімічної екології» для учнів 10, 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Деленко О.Л., Деленко С.П.);

навчальна програма факультативного курсу «Розвиток інтелектуальних здібностей шляхом розв'язування творчих, логічних хімічних задач» для учнів 9, 10, 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Вараниця В.О., Деленко О.Л. та ін.);

навчальна програма факультативного курсу «Вибрані питання шкільного курсу хімії» для учнів 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Пальцева І.В.).

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учителю може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Окремі розділи запропонованих у збірниках програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

Організація навчання

Навчання хімії в **2012-2013** навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (від 05.02.2009 № 66 «Про внесення змін до наказу МОН України від 23.02.2004 №132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та від 27.08.2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню»). Нижче наведено розподіл кількості годин (тижневе навантаження) на вивчення хімії в основній і старшій школі:

7 клас	8 клас	8 клас (поглиблене вивчення хімії)	9 клас	9 клас (спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов)	9 клас (поглиблене вивчення хімії)
1	2	4	2	1,5*	4

*Орієнтовний розподіл годин між темами та особливості вивчення хімії в 9 класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов надано у методичних рекомендаціях щодо вивчення хімії у 2009/2010 навчальному році (лист МОН від 22.05.2009 № 1/9-353).

10 клас			11 клас		
рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень	рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень
1	1	4	1	2	6

Оскільки навчальні заклади можуть збільшувати кількість годин на вивчення предметів інваріантної складової за рахунок годин варіативної складової (лист МОНмолодьспорту від 29.04.11 №1/9-325) рекомендуємо в 10 класах академічного рівня виділити на вивчення хімії 2 години, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми академічного рівня, а саме:

«Повторення основних питань курсу хімії основної школи» – 6 годин;

«Неметалічні елементи та їхні сполуки» – 35 годин;

«Металічні елементи та їхні сполуки» – 24 години;

(усього 70 годин, із них 5 годин – резервних).

У класах технологічного (легка промисловість, харчові технології тощо) математичного та, особливо, фізико-математичного профілів, за наявності годин варіативної частини, рекомендуємо у 10 - 11 класах вивчати хімію на академічному рівні, що має бути відображено у пояснювальній записці до робочого навчального плану.

Навчальні заклади можуть виділяти години варіативної складової на запровадження курсів за вибором, факультативів, індивідуальних та групових занять.

Навчання хімії потребує раціонального застосування різних методів й організаційних форм навчання, як тих, що вже міцно закріпилися в шкільній практиці (проблемне навчання, групова робота, дидактичні ігри тощо), так і нових, зокрема інтерактивних методів, інформаційних технологій та комп'ютеризації процесу навчання.

З цією метою пропонуємо для використання вітчизняний сайт ХІМПРОМ (<http://himprom.ua>). Хімпром – перший український хімічний портал, на якому і вчителі, і учні зможуть одержати інформацію про вплив хімії на всі сфери діяльності людини: від сільського господарства до вуглецевих нанотрубок, від складу продуктів харчування до найсучасніших досягнень науки у створенні нових лікарських препаратів для боротьби з онкозахворюваннями тощо. Основні розділи, на яких розміщується інформація на сайті, це – «Життя», «Наука», «Історія», «Особистості», «Компанії». В якості прикладів можна навести такі теми розміщених на сайті статей: «Nestle намагається зрозуміти, як зробити морозиво більш стійким до температурних перепадів»; «Як наночасточки золота можуть перемогти рак»; «Харчова добавка врятувала королівський фрегат»; «Шведському сірнику – 150 років»; «Лікувальний город Гіппократа»; «Як сміття перетворювати на плазму»; «Зелені полімери: проблеми та перспективи».

Проведення занять в кабінеті хімії

Під час проведення занять в кабінеті хімії особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 № 1/9-72).

У зазначених матеріалах перелічено нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; описано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання і порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів; наведено основні вимоги безпеки в кабінеті хімії, рекомендації щодо знищення реактивів, що не мають етикеток, відпрацьованих реактивів, відходів металічного натрію. Також в інструктивно-методичних матеріалах наведено зразок журналу реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів та орієнтовні «Паспорт кабінету хімії» і «Акт дозволу на проведення занять у кабінеті хімії».

З повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти www.iitzo.gov.ua.

Навчальною програмою з хімії передбачено використання у навчально-виховному процесі реактивів, які визначено як прекурсори. Водночас Законом України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів і прекурсорів " діяльність з обігу прекурсорів, які використовуються під час вивчення відповідних навчальних дисциплін, дозволяється навчальним закладам за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності.

З переліку прекурсорів (постанова Кабінету Міністрів України від 06 травня 2000 р. «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»), використання яких потребує ліцензування, у процесі навчання хімії у 7-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів використовуються: калій перманганат, сульфатна кислота, хлоридна кислота, толуен (в 11 класах з поглибленим вивченням хімії).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 5 січня 2011 р. № 4 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 і від 10 жовтня 2007 р. № 1203» речовини, що містять не менш як 45 % таких прекурсорів, як сульфатна кислота, та 15 % таких прекурсорів, як хлоридна кислота, підлягають тим же заходам контролю, що і прекурсори. Концентрація цих речовин визначається виходячи з масової частки речовини в складі суміші (розчину).

З огляду на зазначене рекомендуємо зберігати сульфатну та хлоридну кислоти у вигляді їх водних розчинів з масовими частками менше 45% і

15 % відповідно та замінити дослід добування кисню з калій перманганату на добування даного газу каталітичним розкладом гідроген пероксиду.

Повідомляємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, хімія вивчатиметься у 7 – 9 класах (7 клас – 1,5 години на тиждень, 8 і 9 клас – 2 години на тиждень).

Звертаємо увагу, що згідно з постановою зазначений Державний стандарт впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Першими перейдуть на навчання за новими програмами учні 5 класів у 2013/2014 навчальному році. Вивчення хімії за програмою, розробленою до нового державного стандарту розпочнеться у 2015/2016 навчальному році.

Художньо-естетичний цикл

Сьогодні мистецтво у системі сучасної освіти розглядається як суттєвий компонент загальної освіти школяра. Його могутній пізнавальний і виховний потенціал пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій осягаються потаємні найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу.

Сучасне навчання, і мистецьке, зокрема, ґрунтується на засадах особистісно-зорієнтованого і компетентнісного підходів, визначених в основних нормативних документах освіти – державних стандартах, програмах, підручниках.

Нові реалії вимагають змін до методологічних засад вивчення предмета, визначення нових підходів до відбору змісту та організації матеріалів, використання адекватних форм та видів контролю.

Державний стандарт початкової загальної освіти

Державний стандарт початкової загальної освіти прийнятий Постановою Кабінету Міністрів від 20 квітня 2011 року №462, розроблений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Державний стандарт ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти.

Державний стандарт складається з: Базового навчального плану початкової загальної освіти; загальної характеристики інваріантної та варіативної складових змісту початкової загальної освіти; державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

У результативній складовій кожної освітньої галузі Державного стандарту визначено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи, які відповідають змісту і структурі предметних компетентностей.

Протягом навчання у початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій.

Метою освітньої галузі “Мистецтво” є формування і розвиток в учнів комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі опанування художніх цінностей та способів художньої діяльності шляхом здобуття власного естетичного досвіду.

Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання таких завдань:

виховання в учнів емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва та дійсності, розвиток художніх інтересів і потреб, естетичних ідеалів, здатності розуміти та інтерпретувати твори мистецтва, оцінювати естетичні явища;

формування в учнів на доступному рівні системи художніх знань і вмінь, яка відображає цілісність та видову специфіку мистецтва;

розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, їх художніх здібностей і мислення, здатності до самовираження та спілкування.

Зміст освітньої галузі «Мистецтво» визначається за такими змістовими лініями: музична, образотворча та мистецько-синтетична (відповідно хореографічного, театрального та екранних видів мистецтва), які реалізуються шляхом вивчення окремих предметів або інтегрованих курсів.

На основі цього Державного стандарту Міністерство освіти і науки, молоді та спорту розробляє типові навчальні плани, навчальні програми, відповідно до яких здійснюється підготовка підручників.

Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів

У 2012/2013 н.р., як і в попередні роки, предмети галузі «Мистецтво» будуть вивчатися за декількома навчальними програмами а саме:

У 1-х класах навчання здійснюватиметься за новими програмами, створеними відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти

«Музичне мистецтво» Видавничий дім «Освіта», 2012 р;

«Образотворче мистецтво» Видавничий дім «Освіта», 2012 р

«Мистецтво» Видавничий дім «Освіта», 2012 р

У 2-4 класах здійснюватиметься за чинними навчальними програмами:

«Мистецтво» К.: «Початкова школа», 2006;

«Музика» К.: «Початкова школа», 2006;

«Образотворче мистецтво» К.: «Початкова школа», 2006;

В основній школі навчання з мистецьких дисциплін здійснюватиметься за програмами:

«Музичне мистецтво. 5-8 кл.» вид. «Перун», 2005 р.;

«Образотворче мистецтво. 5-7 кл.» вид. «Перун», 2005 р.;

«Інтегрований курс «Мистецтво 5-8 кл.» вид. «Перун», 2005 р;

«Художня культура» авт. Л.Масол, Н.Миропольська вид. «Перун», 2005 р.

У 10-11 класах відповідно до обраного профілю навчання буде здійснюватися за програмою:

«Художня культура рівень стандарту, академічний та профільний» вид. «Перун», 2005 р.

Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів.

Робочі навчальні плани на 2012/2013 навчальний рік складаються згідно листа Міністерства від 23.05.12 р. №1/9-399 для:

- 1-х класів - за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорт України від 10.06.2011 № 572;

- 2-4 класів – за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОН України від 29.11.2005 № 682;

- 5-9-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66;

- 10-11-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 № 834;

- спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу: 1 клас - за Типовими навчальними планами початкової школи, затвердженими наказом МОНмолодьспорт України від 10.06.2011 № 572 (додатки 6-7); 2-9 класи – за Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу, затвердженими наказом МОН України від 13.05.2005 № 291, з урахуванням змін в розподілі навчального часу та загальної кількості годин, визначених Типовими навчальними планами початкової школи (наказ МОН України від 29.11.2005 № 682); 10-11 класи – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, затвердженими наказом МОН України від 27.08.2010 №834 (додатки 21 та 22);

- 8-9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням окремих предметів – за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом МОНмолодьспорт України від 23.05.2012 р. № 616;

Як і в минулі роки інваріанта складова типового навчального плану основної школи (1-11 класи) забезпечує реалізацію змісту галузі «Мистецтво» на рівні Державного стандарту.

Предмети та курси за вибором визначаються загальноосвітнім навчальним закладом у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу.

Звертаємо увагу, що загальноосвітній навчальний заклад може обирати інтегрований курс «Мистецтво» або окремі курси: «Музичне мистецтво» або «Образотворче мистецтво», використовуючи години варіативної складової.

Вивчення музичного та образотворчого мистецтва в початковій школі покликане сформувати в учнів художній спосіб пізнання світу, дати систему знань і ціннісних орієнтирів на основі власної творчої діяльності та досвіду прилучення до визначних явищ вітчизняної та зарубіжної художньої культури.

Програми з курсу «Образотворче мистецтво» «Музичне мистецтво» та інтегрований курс «Мистецтво» для початкової школи складені відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, конкретизують тематичний зміст, дають приблизний розподіл навчальних годин за розділами курсу та рекомендовану послідовність вивчення тем і розділів навчального предмета з урахуванням міжпредметних зв'язків, логіки навчального процесу, вікових особливостей учнів.

Навчальний предмет «Образотворче мистецтво» має велике значення у збереженні фізичного і психічного здоров'я учня. Тому найважливішим аспектом викладання образотворчого мистецтва є створення на уроці здоров'язбережного середовища:

– відстеження відповідності санітарно-гігієнічних умов навчання вимогам СанПіН;

– побудова уроків з урахуванням принципів природовідповідності, застосування оптимальної кількості різних видів навчальної діяльності і методів викладання;

- використання в навчальному процесі ігрових технологій, що відповідають потребам учнів молодшого шкільного віку;
- застосування завдань з елементами театралізації, що припускають рухову активність учнів, розвиток емоційної сфери особистості;
- надання учням свободи у виборі видів навчальної діяльності і засобів, використовуваних при виконанні роботи.

Головне, щоб робота вчителя образотворчого мистецтва була спрямована на психологічне оздоровлення, корекцію особистісного розвитку учнів, підвищення їх адаптаційних здібностей.

Одним з основних принципів при проведенні уроків образотворчого мистецтва в молодших класах є активність школярів. Саме ігрові технології дозволяють створити високий рівень мотивації, результативності занять та умови для соціалізації особистості школяра, його виховання. Художньо-творча ігрова активність сприяє сприятливому емоційному стану учнів, стимулює розвиток творчих здібностей. Художньо-дидактичні ігри розвивають образне та логічне мислення, спостережливість, різні види пам'яті, в тому числі зорову, є ефективним засобом засвоєння знань, умінь і навичок.

Завдання з пізнавальним і ігровим початком необхідно складати з урахуванням вікових можливостей учнів. Ігри з елементами театралізації, створенням образів в образотворчій, словесній, театральній діяльності викликають у школярів яскравий емоційний відгук. При використанні художньо-дидактичних, настільно-друкованих ігор, різноманітних лото, парних картинок відбувається закріплення знань про властивості предметів, які потім учні повинні зобразити у власній художній діяльності (малюнку, аплікації, ліпленні тощо).

Зміст програми засвоюється учнями без домашнього завдання. В якості домашньої роботи може бути запропонована заготівля підсобного матеріалу для роботи над темою наступного уроку, спостереження за певними об'єктами або явищами, підбір репродукційного матеріалу, підготовка повідомлення про творчість художника або окремого твору мистецтва, відвідування художнього музею або виставки. Домашнє завдання виконується за бажанням учнів і заохочується учителем. Його основною метою є орієнтація учнів на естетичне освоєння навколишнього світу.

Особливості викладання предмета «Музика» визначаються специфікою музичного мистецтва, яке звернене до духовного світу дитини. Вплив на морально-естетичні почуття відбувається в процесі активного сприйняття дітьми емоційно-образного змісту музичних творів, в процесі музично-творчої діяльності школярів.

Заняття музикою сприяють духовно-моральному вихованню дітей, цілісного розвитку особистості молодшого школяра, залученню його до неминущим етичним і естетичним цінностям вітчизняної і світової музичної культури. Музичне мистецтво є невід'ємною, важливою частиною національної духовної культури.

Мета курсу полягає в тому, щоб закласти основи музичної культури школяра як частини його духовно-моральної культури, що передбачає єдність особистісного, пізнавального, комунікативного і соціального розвитку учнів, виховання у них емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва і життя.

Основні положення навчальної програми спрямовані на досягнення оптимального загального розвитку кожної дитини при збереженні його психічного і фізичного здоров'я, на розвиток музичності як комплексу музично-творчих здібностей. Підкреслюючи єдність і рівнозначність інтелектуального та емоційного розвитку, вольового і морального, у програмі істотне значення надається емоційному розвитку дитини, зазначаючи, що саме емоції сприяють глибині інтелектуальної діяльності. Ця глибина створюється матеріалом, з яким працюють учні, але головне - характером самої діяльності і емоційним настроєм.

Особливість мистецтва полягає в тому, що воно володіє великими можливостями для емоційного розвитку особистості, творчого та морально-естетичного виховання учнів. Разом з тим музика дозволяє не тільки збагатити емоційну сторону життя дитини, а й досягти цілісності всіх складових особистісного розвитку.

Новизна підходів до відбору змісту початкової освіти і методичні аспекти діяльності вчителя.

У числі пріоритетних цілей вивчення музичного мистецтва в початковій школі виступають розвиток здатності до емоційно-ціннісному сприйняття і розуміння музичних творів, виховання художнього смаку і морально-естетичних почуттів дітей, оволодіння виконавськими уміннями, навичками і способами музично-творчої діяльності в різних її видах. Виходячи з цього, обов'язковий мінімум змісту програми з музики вперше розкривається в двох взаємозалежних і взаємообумовлених сферах, що визначають пріоритети мистецької освіти: естетичне сприйняття та основи музичного мистецтва та компетентнісний підхід до музично-творчої діяльності.

Естетичне сприйняття включає особливості музичного мистецтва, які розкривають природу музики, через практичний досвід. А компетентнісний підхід реалізується через різноманітні форми спілкування з музикою, такі як спів, інструментальне музикування, ритміку і пластичний рух, театралізацію музичних образів.

В основі підходу до розробки програми з музики закладено принцип відповідності змісту освіти природі дитини та її схильності до споконвічно творчим видам діяльності (співу, танцю, грі на музичних інструментах, художньому моделюванню), що стає передумовою розвитку в цьому процесі творчої уяви.

Це ставить перед учителем завдання пошуку нових форм проведення уроку музики в його співвідношенні з іншими формами навчання, позаурочної музичною діяльністю: музичні гуртки, дитячі асамблеї мистецтва, фестивалі дитячого музичного творчості, конкурси хорових колективів, участь в музичних подіях класу, школи (вистави, концерти та ін.) Така побудова навчального процесу забезпечить особистісне освоєння мистецтва, дозволить найбільшою мірою реалізувати музично-творчі здібності, можливості та інтереси учнів.

Вперше в змісті навчання виділені загальнонавчальні вміння, навички та способи діяльності. Це дозволяє реалізувати внесок кожного навчального предмета до рішення загальних цілей початкової освіти, що особливо важливо для предметів естетичного циклу, враховуючи їх значення для розвитку

дитини. Стосовно до змісту музичного мистецтва це будуть наступні вміння: сприймати і спостерігати музичні явища в їх зв'язках з життям, визначати художню ідею твору, брати участь в діалозі, елементарно обґрунтовувати висловлене судження; розмірковувати про основні характеристики порівнюваних музичних творів (виразні засоби музики), аналізувати результати порівняння, об'єднувати твори мистецтва за загальними видовим та жанровими ознаками; працювати з нотним записом як найпростішим знаковим (графічним) позначенням музичної мови. Уміння вирішувати творчі завдання на рівні імпровізацій (музичної, танцювальної, пластичної), проявляти самостійність і оригінальність при їх вирішенні, розігрувати уявні ситуації, самостійно планувати свої дії у виконавській діяльності, здійснювати навчальний співробітництво в хоровому співі, ансамблевому музикуванні (вміння оцінювати загальний результат діяльності - якість художнього виконання).

До кінця навчання в початковій школі учні опановують способами музичної діяльності в індивідуальних і колективних формах роботи (хоровий спів, гра на музичних інструментах, танцювально-пластичне рух), уміннями сприймати, спостерігати, виявляти подібність і відмінність об'єктів і явищ мистецтва і життя (мистецтво бачити, чути, відчувати, думати, діяти в гармонійній єдності). У них з'являється уявлення про світ музики, формах її побутування в житті. Осягнення музичних образів розвиває емоційно-чуттєву сферу учнів, виховує любов до рідної природи, повагу до рідного краю, його культури та історії.

Навчально-методичне забезпечення курсів «Мистецтво», «Музичне мистецтво» та «Образотворче мистецтво».

Відповідно до нових програм у 2011 році почалося створення нового покоління підручників. Зокрема, для учнів 1 класу загальноосвітніх навчальних закладів підготовлено нові підручники:

«Мистецтво» авт. Масол Л.М., Гайдамака О.В., Очеретяна Н.В. вид-во «Генеза»;

«Музичне мистецтво» авт. Аристова Л.С., Сергієнко В.В., вид-во ВД «Освіта»;

«Музичне мистецтво» авт. Лобова О.В., вид-во «Школяр»;

«Образотворче мистецтво» авт. Калініченко О.В., Сергієнко В.В., вид-во ВД «Освіта»;

«Образотворче мистецтво» авт. Трач С.К., Резніченко М.І., вид-во «Навчальна книга - Богдан».

Навчально-методичний апарат підручників курсу «Мистецтво» спрямовано на реалізацію їх основних функцій і ґрунтується на наступних засадах: змістове наповнення, характер викладу матеріалу і побудована система методів і прийомів навчання відповідають віковим психологічним особливостям учнів початкових класів, згідно з вимогами програми вони **доступні**, різноманітні, тісно пов'язані з життєвим світом, пізнавальними інтересами і потребами дитини; вони враховують те, що молодші школярі не можуть повноцінно засвоїти на одному уроці багато нових слів і понять, тому визначення останніх подаються в елементарних, спрощених формулюваннях і підкріплюються конкретними й зрозумілими дітям прикладами й ілюстраціями; вміщені в

рукописі підручників запитання, завдання, вправи **дидактично доцільні**, вони актуалізують досвід дітей, що є важливим для повноцінного засвоєння нового художньо-пізнавального матеріалу і його застосування і закріплення у власній художньо-практичній діяльності; виконання завдань передбачає **диференціацію** з урахуванням різних рівнів розвитку дітей (наприклад, завдання з малювання чи ліплення передбачає можливість вибору дитиною простішого або складнішого варіанту виконання, при імпровізації інструментального супроводу до пісень учень обирає дитячий інструмент, який відповідає не лише музичному образу, а і його виконавським інтересам і можливостям); для формування здатності особистості до культурного самовираження і розвитку творчих здібностей у підручниках поряд із запитаннями на засвоєння навчального матеріалу і завдань суто тренувального характеру вміщено **художньо-творчі завдання**: імпровізувати ритмічний супровід до пісні на дитячих інструментах, створити на них своєрідні «звукові картини», інсценувати пісню з елементами перевтілення, фантазувати й придумувати оригінальні образи у перебігу виконання художньо-практичної роботи; **візуальний матеріал** виконує **дидактичну функцію**, а не допоміжну суто ілюстративну, що конче важливо для усвідомлення і закріплення мистецьких знань і вмінь, адже репродукції мистецьких шедеврів, фотографії, педагогічні малюнки, ритмічні схеми-партитури є суттєвим джерелом художньої інформації; водночас логічно розміщені кольорові ілюстрації мають також естетико-виховну і загальнокультурну цінність, вони спрямовані на розвиток культури естетичного сприймання, смаку, художнього мислення; розроблений навчально-методичний апарат, що включає систему запитань і завдань різних рівнів і типів, актуалізує **практичну спрямованість** змісту, його зв'язок із життєдіяльністю дітей молодшого шкільного віку, з природним і культурним середовищем;

Реалізація змістових ліній освітнього стандарту у частині «Музичне мистецтво» забезпечується повною відповідністю підручників вимогам Державного стандарту щодо обсягу та порядку подання змісту загальної початкової музичної освіти.

Формування музичного репертуару підручників відбувається на засадах поєднання національної домінанти і полікультурного підходу на основі творів, запропонованих Програмою. Характерними ознаками репертуару є його художня цінність і гуманістична спрямованість.

Детальне дидактико-методичне розроблення змістових ліній стандарту у підручниках (із залученням творів суміжних видів мистецтв, з урахуванням міжпредметних зв'язків, розвивального та вихованого потенціалів навчального матеріалу тощо) надає можливості для оволодіння учнями початкової школи комплексом ключових, міжпредметних і предметних компетентностей.

Провідним засобом реалізації змістових ліній стандарту та формування музичної культури дітей в авторській концепції є **музично-творча діяльність**, яка представлена різноманітними видами роботи (слухання музики, різні форми співу, елементарне музикування, музично-ритмічні рухи, ознайомлення з історією та теорією музики, творчі форми музичної діяльності тощо).

Навчально-методичний апарат підручників є засобом доступного для учнів дидактичного розкриття змісту Державного стандарту початкової загальної освіти й Базової навчальної програми з музичного мистецтва.

Чинником розвитку *музичної спрямованості* учнів 1-2 класів є система мотиваційних елементів підручників, серед яких: дидактичні вірші та казки; музичні ігри; музично-рухливі вправи (вікторини, танцювальні хвилинки, „вільне” диригування, пластичне інтонування); творчі виконавські завдання (інсценування та рольове виконання пісень, ритмічні оркестри, „акустичні” види музикування); дидактичні ілюстрації, малюнки та інші види наочності; «завдання-цікавинки» – вірші-загадки, ребуси, тексти „з пропусками”, елементи інтеграції музики з іншими мистецтвами. У 3-4 класах до цього додаються дидактичні розповіді й оповідання; проблемно-пошукові завдання; ознайомлення учнів зі сферами практичного застосування знань; вправи змагального типу; дидактичні схеми, кросворди, головоломки; завдання, що спонукають учнів до самонавчання, орієнтують їх на позакласну музично-творчу діяльність.

Формування *музичної обізнаності* націлено на опанування теоретичних основ музичного мистецтва та його зв'язків у ланках «музика-людина», «музика-життя», «музика-інші види мистецтв»; оволодіння комплексом умінь і навичок, способів різних видів музичної діяльності; практики і досвіду власних творчих спроб у всіх формах спілкування з мистецтвом тощо.

На реалізацію пізнавальної функції підручників спрямовано: практичні завдання щодо сприймання і виконання музики; навчальну інформацію у формі дидактичних казок і віршів, художніх і публіцистичних розповідей; довідкові матеріали; апарат повторення та контролю вивченого матеріалу (запитання, вправи, комплекси підсумкових завдань, заключні уроки-концерти) тощо.

Перспективи становлення загальнокультурної компетентності школярів реалізуються через ознайомлення їх з відомостями стосовно розвитку світової культури, специфіки різних видів мистецтв, формування навичок розуміння та первинного аналізу літературних, візуальних, сценічних творів.

Концептуальна ідея курсу «Образотворче мистецтво» конкретизується тематикою змісту підручників 1-4 класів і передбачає систематизоване, цілеспрямоване, послідовне та планомірне змістово-інтегроване опанування на теоретичному і практичному рівнях таких видів мистецтв:

Образотворче мистецтво: живопис (пейзаж, натюрморт, портрет, жанрова картина); графіка (книжкова, силуетна, плакат тощо); скульптура, (кругла, рельєфна, декоративна).

Декоративно-ужиткове мистецтво (писанкарство, витинанки, декоративна пластика, народні іграшки, розпис, народне малярство).

Архітектура (народна, житлова, промислова, громадська).

Дизайн (паперова пластика, конструювання, моделювання, макетування).

Народознавство — як комплексне поєднання різних видів мистецтв у синтетичних формах народних традицій, обрядів та звичаїв, свят народів України.

Структуру змісту підручників «Образотворче мистецтво. 1-4 класи» розроблено відповідно до базової навчальної програми для початкової школи з урахуванням традицій українського національного мистецтва в контексті зі

світовою культурою. Інформаційний наочно-ілюстративний матеріал розкриває специфіку художнього образу та оригінальність образотворчих і виразних засобів живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури та дизайну. Він є наочним джерелом формування художньої та духовної культури особистості.

Завдання, що закладені у підручниках, передбачають основні види художньо-пізнавальної (естетичне сприйняття дійсності та творів мистецтва), практичної образотворчої діяльності. Зображальна діяльність включає розумово-практичні способи дій учнів за зразком (навчальні вправи), творчі завдання — зображення на площині фарбами та графічними матеріалами, а також в об'ємі (пластилін, папір), як в реалістичному (предметному), так і асоціативному, декоративному зображенні форм реальної дійсності. Для учнів першого класу навчальний матеріал має пропедевтичний характер, а для 2-4 класів побудований за концентричним, системним принципом оволодіння програмовим матеріалом, що стає основою для подальшого накопичення досвіду образотворчої діяльності учнів в основній школі. Навчальний матеріал у підручниках (як і у програмі) подається за структурно-логічними блоками та забезпечує диференційований підхід до навчання.

У підручниках широко представлено ілюстративний матеріал: репродукції творів майстрів живопису, графіки, дизайну, світлини архітектурних споруд та скульптур, творів народного мистецтва, прикладів дитячих робіт, на які учень може орієнтуватися під час сприймання творів мистецтва та практичного виконання творчих завдань. Дібраний дидактичний наочно-ілюстративний матеріал допоможе школярам зрозуміти сутність змісту навчального матеріалу й творчо реалізувати виконання програмових завдань як під керівництвом учителя, так і самостійно. Для учнів 2–4 класів наприкінці кожної теми уроку запропоновано завдання “У вільну хвилину”. Це зроблено з метою розширення кількості завдань різного ступеня складності для організації диференційованої роботи учнів. Завершуються підручники абетками юного художника. В кожній темі спеціальні (художні) терміни виділені окремим кеглем, кольором. Тематика поурочних матеріалів теж відокремлена одна від одної спеціальною ілюстративною вставкою, яка вводить у змістову сутність кожної нової теми. Щоб забезпечити учням можливість вільного діалогу з учителем, батьками, між собою, у підручниках виокремлюються спеціальні терміни та поняття, які є обов’язковими для засвоєння та розуміння учнями. Вони пояснюються добром зрозумілих дітям простих ключових слів та проілюстровані, що ненав’язливо вводить їх в лексику мистецтвознавчої термінології.

Репрезентовані в підручниках зміст та обсяг знань, умінь і уявлень молодших школярів у галузі образотворчого мистецтва уможливають аналіз та коригування динаміки такого розвитку.

Звертаємо увагу на те, що тематичне оцінювання проводиться на основі поточного. Окремі перевірки (*контрольні, самостійні роботи*) з музичного мистецтва та образотворчого мистецтва **не проводяться**. Семестрове оцінювання проводиться двічі на семестр у вигляді контролю та виставляється в журналі в окрему колонку без дати. Семестрова оцінка виставляється на

основі тематичної та оцінки отриманої за семестровий контроль. Семестрова оцінка коригуванню не підлягає.

У 1-4 класах з предметів художньо-естетичного циклу домашні завдання учням **не задаються і в журналі не записуються**. Окремі зошити для виконання письмових домашніх завдань не передбачені.

У 9 та 11 класах предмет «Художня культура» може складатися під час **державної підсумкової атестації** як предмет за вибором в основній та старшій школі, та як профільний предмет в 11 класі (для учнів, які навчалися у класах з профільним навчанням). У загальноосвітніх навчальних закладах (класах, групах) з поглибленим вивченням предметів, спеціалізованих навчальних закладах, ліцеях, гімназіях, колегіумах таким предметом за вибором може бути той, що вивчався поглиблено. Державна підсумкова атестація з художньої культури проводиться відповідно до рекомендацій Міністерства.

Нагадуємо, що відповідно до наказу МОН від 01.09.2009 р. № 806 «Про використання навчально-методичної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах», загальноосвітнім навчальним закладам дозволяється використовувати в організації навчально-виховного процесу лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України або схвалення відповідної комісії Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства.

Навчально-виховний процес середньої та старшої школи, як і в попередні роки, буде проводитися за чинними навчальними програмами та навчально-методичним забезпеченням.

Усе навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах МОНмолодьспорту (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).